

NOU

Norges offentlige utredninger **2009:7**

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2009

Norges offentlige utredninger 2009

Seriens redaksjon:
Departementenes servicesenter
Informasjonsforvaltning

---

1. Individ og integritet.
Fornyings- og administrasjonsdepartementet.
2. Kapital- og organisasjonsformer i sparebanksektoren mv.
Finansdepartementet.
3. På sikker veg.
Samferdselsdepartementet.
4. Tiltak mot skatteunndragelser.
Finansdepartementet.
5. Farskap og annen morskap.
Barne- og likestillingsdepartementet.
6. Tilstandsrapport ved salg av bolig.
Barne- og likestillingsdepartementet.
7. Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2009.
Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

NOU

Norges offentlige utredninger **2009:7**

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2009

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.
Avgitt til Arbeids- og inkluderingsdepartementet 30. mars 2009.

ISSN 0333-2306
ISBN 978-82-583-1010-2

Lobo Media AS

Forord

Beregningsutvalget la 16. februar 2009 fram en foreløpig utgave av sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Utvalget legger med dette fram den endelige utgaven av rapporten. Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere år i lønninger, inntekter, priser og konkurransevne mv. Det gis også anslag for prisutviklingen i inneværende år. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal og norsk økonomi.

Siden februar er det innarbeidet ny statistikk og annet materiale. Dette gjelder særlig tall for lønnsutviklingen, for forholdet mellom kvinners og menns lønn, lønn etter utdanning og lederlønn. Det er også kommet nye nasjonalregnskapstall som har betydning for deler av rapporten.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjørene i 2009, og gi oppdaterte tall for utviklingen i lønns- og inntektsfordelingen. Dette offentliggjøres som en nettversjon i juni, og blir trykket i NOU-serien i mars neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 16. november 2007 gjenopnevnt for en ny periode inntil 30. september 2011 med følgende mandat:

«Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås. Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeids- og inkluderingsdepartementet.»

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Odd Håker og Pål Skarsbak, Akademikerne, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Ivar Jørgensen og Sissel Monsvold, HSH, Klemet Rønning-Aaby, Landsorganisasjonen i Norge, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg og Anders Kleppe, KS, Ørnulf Kastet, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Arnulf Leirpoll, Fornyings- og administrasjonsdepartementet, Roger Bjørnstad, Ole Magnus Jakobsen og Ayfer Storrud, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 30. mars 2009

Øystein Olsen
leder
Statistisk sentralbyrå

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Stein Gjerding
Arbeidsgiverforeningen
Spekter

Ellen Horneland
Landsorganisasjonen i
Norge

Lars Haartveit
HSH

Grete Jarnæs
Fornyings- og
administrasjons-
departementet

Olav Magnussen
Næringslivets
Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeids- og inkluderings-
departementet

Erik Orskaug
Unio

Stein Reegård
Landsorganisasjonen
i Norge

Tove Storrødvann
Akademikerne

Bjørn Tore Stølen
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Per Kristian Sundnes
KS

Yngvar Tveit
Finansdepartementet

Tormod Belgum,
Arbeids- og inkluderings-
departementet,
sekretariatsleder
Runar Aksnes,
Finansdepartementet
Torbjørn Eika,
Statistisk sentralbyrå
Andreas Follestad,
Finansdepartementet
Harald Lunde,
Statistisk sentralbyrå
Ragnhild Nersten,
Arbeids- og inkluderings-
departementet
Tormod Reiersen,
Finansdepartementet

Innhold

1	Lønnsutviklingen i senere år	7			
1.1	Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere	7	3.1	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	48
1.2	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	12	3.1.1	Lønnskostnadsvekst	50
1.2.1	Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området	12	3.1.2	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land	51
1.2.2	Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området	13	3.1.3	Andre kostnader	55
1.2.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter	14	3.2	Produktivitetsutviklingen	57
1.2.4	Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)	15	3.3	Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten	59
1.2.5	Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	15	3.4	Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene	61
1.2.6	Lønnsutviklingen i offentlig sektor....	16	4	Makroøkonomisk utvikling	63
1.2.7	Lønnsutviklingen i Spekter-området.	18	4.1	Internasjonal økonomi	63
1.3	Lønnsoverhenget.....	19	4.2	Norsk økonomi.....	67
1.4	Lønnsutviklingen for ledere	19	4.2.1	Konjunktursituasjonen	67
1.4.1	Lønnsutviklingen for ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene	20	4.2.2	Arbeidsmarkedet.....	69
1.4.2	Lønnsutviklingen i 2008 for toppledere i næringsvirksomhet basert på LTO-registret.....	22	4.2.3	Utsiktene framover	72
1.4.3	Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor	26	5	Inntektsutviklingen for husholdningene	75
1.5	Lønnsutviklingen for kvinner og menn.....	27	5.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	75
1.6	Lønnsutviklingen etter utdanning	32	5.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger	78
1.7	Lønnsutviklingen for deltidsansatte ..	35	5.2.1	Reallønn etter skatt fra 2006 til 2008 .	78
1.8	Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 1997-2007.....	36	5.2.2	Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2008 til 2009	81
2	Konsumprisutviklingen i Norge...	41	5.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden	81
2.1	Prisutviklingen i senere år	41	5.3.1	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2006	81
2.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen.....	41	5.3.2	Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2007 til 2009.....	82
2.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	43	5.4	Fordeling av inntekt	82
2.2	Anslag på konsumprisutviklingen i 2009	44	5.4.1	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for heltidsansatte	82
2.2.1	Forutsetninger for modellberegningene	45	5.4.2	Fordelingen av kapitalinntekter for heltidsansatte	84
2.2.2	Modellresultater	46	5.4.3	Fordeling av samlet inntekt etter skatt for deltidsansatte	87
2.2.3	Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2009	47	5.4.4	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede	87
3	Utviklingen i norsk industris konkurransevne.....	48	5.4.5	Utviklingen i inntektsfordelingen i perioden 1993 – 2006	89
			5.4.6	Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn	92

6	Den samlede inntektsutviklingen	94	Vedlegg		
6.1	Disponibel inntekt for Norge	94	1	Lønnsoppgjør i 2008	99
6.2	Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling	96	2	Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.	116
			3	Kursutviklingen for norske kroner	122
			4	Tabellvedlegg	124

Kapittel 1

Lønnsutviklingen i senere år

- Beregningsutvalget anslår den gjennomsnittlige årslønnsveksten fra 2007 til 2008 for alle lønnstakere under ett til 6,0 prosent mot 5,4 prosent året før.
- Årslønnsveksten fra 2007 til 2008 i NHO-bedrifter er beregnet til 5,7 prosent for industriarbeidere og til 6,3 prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området var på 6,1 prosent. Årslønnsveksten i HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 4,4 prosent. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 9,2 prosent. Både for ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til 6,7 prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er beregnet til 6,2 prosent og i helseforetakene til 6,5 prosent.
- Utvalget anslår *overhenget* til 2009 til 2,3 prosent for alle grupper under ett. Dette er høyere enn det gjennomsnittlige overhenget de tre foregående år som var på 1,7 prosent, og 0,3 prosentpoeng høyere enn overhenget til 2008. For industriarbeidere er overhenget beregnet til 1,8 prosent og for industrifunksjonærer til 2,5 prosent. Overhenget for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 0,9 prosent, mens det for ansatte i finanstjenester er beregnet til 2,0 prosent. For ansatte i staten og kommunene er overhenget beregnet til henholdsvis 3,4 prosent og 2,4 prosent. I Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er overhenget beregnet til 1,6 prosent og i helseforetakene til 3,6 prosent.
- I kommunene er det allerede *avtalt tillegg for 2009* som i dette området bidrar til årslønnsveksten fra 2008 til 2009 med $1\frac{3}{4}$ prosentpoeng. Tillegget gir et bidrag til lønnsveksten for hele økonomien på om lag 0,3 prosentpoeng fra 2008 til 2009.
- Fra 2004 til 2008 ble *lønnsforskjellene mellom kvinner og menn* redusert i alle de store forhandlingsområdene med unntak av ansatte i finanstjenester og industriarbeidere i NHO-bedrifter. Fra 2007 til 2008 ble lønnsforskjellene redusert for ansatte i kommunene i alt og for industrifunksjonærer og industriarbeidere i

- NHO-bedrifter. For undervisningspersonell i kommunene og for ansatte i staten var lønnsforskjellene om lag uendret. For de andre områdene og spesielt for ansatte i finanstjenester har lønnsforskjellene økt.
- Lønnsveksten (eksklusiv opsjons- og naturalytelser) fra 2007 til 2008 for *ledere* i en del næringer var gjennomgående klart høyere enn for lønnstakerne ellers i de samme næringene. For gruppen med yrkeskode administrerende direktør i finansnæringen var lønnsveksten i gjennomsnitt hele 28,6 prosent. Store bonusutbetalinger trakk lønnsveksten kraftig opp. I industrien var lønnsveksten for denne gruppen 13,3 prosent og i varehandel 10,0 prosent. I de andre næringene utvalget presenterer tall for, varierte lønnsveksten for administrerende direktører mellom 4,8 prosent og 8,7 prosent i 2008.
  - Mens veksten i lederlønningene (uten opsjons- og naturalytelser) i 2008 gjennomgående var klart høyere enn for lønnstakerne ellers, indikerer nye tall fra LTO-registeret et fall i gjennomsnittlige opsjonsytelser fra 2007 til 2008, noe som trekker den samlede godtgjørelsen til ledere ned.

1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger for lønnsutviklingen fra 2007 til 2008 for hovedgrupper av lønnstakere. Det gis dessuten anslag på lønnsverhøyet til 2009 for ulike grupper. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnsstilleggene i 2008 i en del tariffområder. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjørene i 2008 gis i vedlegg 1.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Beregningsutvalget presenterer i tabell 1.1 tall for gjennomsnittlig årslønnsvekst det siste tiåret for de største forhandlingsområdene. Tabellen bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. Lønns-

Boks 1.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Beregningene av årslønn og lønnsvekst i tabell 1.1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år.

Beregningene er basert på oppgaver over time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedslønnen består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg¹ og bonuser. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Noen av lønnskomponentene som inngår, kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempe tillegg.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f. eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i månedslønnen siden oktober året før. Økningen i månedslønnen over denne perioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønns glidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønns glidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig årslønnsnivå for det aktuelle året.

¹ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

begreper og grunnlaget for beregningene av lønnsvekst og lønnsnivå omtales i boks 1.1. Det vises også til omtale i vedlegg 2.

Tabell 1.1 viser at årslønnsveksten fra 2007 til 2008 i NHO-bedrifter er beregnet til 5,7 prosent for industriarbeidere og til 6,3 prosent for industri-funksjonærer. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området var 6,1 prosent. Årslønnsveksten for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 4,4 prosent. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten i 2008 beregnet til 9,2 prosent. Både for ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til 6,7 prosent. Videre er

Boks 1.2 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. alder og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer. Utvalget vil peke på at en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om individuelle forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

I de siste årene fram til andre halvdel av 2008 var det vært en sterk økning i sysselsettingen, særlig blant unge arbeidstakere 15-24 år og blant aldersgruppen 40-64 år. Det har også vært sterk økning i arbeidsinnvandringen. Yngre arbeidstakere og arbeidsinnvandrere får vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet, og slike endringer i sysselsettingen kan dermed bidra til å trekke lønnsveksten ned. I perioder med stagnasjon i sysselsettingen kan effekten være motsatt ved at andelen yngre arbeidstakere og arbeidsinnvandrere blir redusert ved oppsigelser/innskrenkninger og mindre rekruttering.

årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene beregnet til 6,2 prosent og i helseforetakene til 6,5 prosent.

Tabellen viser at årslønnsveksten tok seg opp fra 1999 til 2002. I 2002 varierte lønnsveksten mellom 5 og vel 8 prosent. Ellers i årene 1998-2004 har lønnsutviklingen for områdene i tabellen stort sett variert mellom 3 og vel 5 prosent. Unntaket er undervisningspersonell i kommunesektoren i årene fra 2000 til 2002 og helseforetakene i 2003. Den forholdsvis sterke lønnsveksten for undervisningspersonell i kommunesektoren fra 2000 til 2002 skyldes spesielle tillegg (skolepakkene). I 2005 varierte lønnsveksten fra 3 til vel 4 prosent mellom de ulike områdene. I 2006 tok lønnsveksten seg noe opp igjen og varierte mellom 3½ og knapt 5 prosent med unntak av finanstjenester hvor høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten både i 2005 og 2006. I 2007 tok lønnsveksten seg ytterligere opp. I de store forhandlingsområdene varierte lønnsveksten fra knapt 5 til om lag 5¾ prosent.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	NHO-bedrifter i industrien						Kommuneansatte				Spekter-bedrifter	
	Industri i alt	Industriarbeidere	Industri-funksjonærer ¹	HSH-bedrifter i varehandel ²	Finans-tjenester ³	Statsansatte	Kommuneansatte i alt ⁴	Undervisningspersonell ⁵	Helseforetakene	Øvrige bedrifter		
1999	4,7	4,7	4,7	4,9	5,1	4,7	5,0	4,5	-	-		
2000	4,6	4,5	4,7	4,5	5,3	4,6	4,0	6,0	-	-		
2001	5,1	4,9	5,3	4,8	4,7	4,2	3,5	7,8	-	-		
2002	5,6	5,0	6,1	5,0	6,2	5,9	6,0	8,2	5,3	5,5		
2003	4,0	3,5	4,6	4,4	4,5	4,3	4,4	5,4	7,0	3,8		
2004	3,8	3,6	3,8	3,5	4,0	3,7	3,8 ⁶	3,2	3,0	3,4		
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7	3,4	3,4	3,0	3,3	3,6		
2006	4,3	3,6	4,6	4,2	5,6	4,5	3,9	2,6	3,7	4,8		
2007	5,3	5,5	5,7	5,0	5,2	5,1	4,8	3,6	4,9	5,3		
2008	6,1	5,7	6,3	4,4 ⁸	9,2	6,7	6,7 ⁹	5,7	6,5 ¹⁰	6,2		
1998-2003	26,4	24,7	28,1	25,8	27,0	26,0	25,1	36,2	-	-		
Gj. sn. per år	4,8	4,5	5,1	4,7	4,9	4,7	4,6	6,4	-	-		
2003-2008	25,8	23,8	27,2	22,8	35,9	25,7	24,7	19,4	23,3	25,5		
Gj. sn. per år	4,7	4,4	4,9	4,2	6,3	4,7	4,5	3,6	4,3	4,7		
Lønn 2008, per årsverk	418 300	354 400	533 300	-	-	410 600	367 200	411 400	411 200	393 900		
Lønn 2008, heltidsansatte	-	-	-	374 000	523 000	-	-	-	-	-		
Antall årsverk 2008	179 000	104 000	75 000	80 000	30 000 ⁷	127 000	337 000	87 000	81 000	48 000		

¹ For industrifunksjonærer er lønnsveksttallene for heltidsansatte til og med 2001 og per årsverk i årene etterpå.

² Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

³ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsveksttallene er for heltidsansatte. Bonusutbeta-linger har trukket opp lønnsveksten de siste årene.

⁴ Omfatter ansatte i kommunene (ekskl. Oslo kommune fram til 2005), fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer.

⁵ Undervisningspersonell ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1. mai 2004, mens det tidligere var en del av det statlige tariffområdet. I 2004 og 2005 omfattet tallene undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune inkludert.

⁶ Fra og med 2004 omfatter tallene også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

⁷ Heltidsansatte

⁸ Nye bedrifter som kom inn i lønnsstatistikken i 2008 samt stor turnover trakk lønnsveksten ned.

⁹ En oppjustering av minstelønnsattsene for høyskolegruppene pr 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008, jf. vedlegg 1 om lønnsoppgjørene i offentlig sektor.

¹⁰ Lønnsveksten i 2008 er per årsverk og beregnet på Spekters datamateriale. På grunnlag av SSBs datamateriale er lønnsveksten i 2008 beregnet til 5,1 prosent for heltidsansatte, jf. avsnitt 1.2.7 for nærmere omtale.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 1.2 Årslønnsvekst¹ fra året før i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Alle grupper	Industrien ²		Varehandel ³	Offentlig forvaltning ⁴
		Alle bedrifter	NHO-bedrifter		
1999	5,1	5,4	4,7	4,7	4,8
2000	4,4	4,2	4,6	4,5	4,6
2001	4,8	4,5	5,1	5,2	4,5
2002	5,7	5,8	5,6	4,4	6,4
2003	4,5	4,5	4,0	4,6	5,1
2004	3,5	3,6	3,8	3,9	3,6
2005	3,3	3,6	4,0	3,7	3,4
2006	4,1	3,9	4,3	3,4	4,0
2007	5,4	4,9	5,3	5,9	4,9
2008	6,0	6,6	6,1	4,3	6,7
1998-2008	57,9	58,3	59,2	54,7	59,7
Gj. sn. per år	4,7	4,7	4,8	4,5	4,8
2003-2008	24,3	24,7	25,8	23,1	24,7
Gj. sn. per år	4,5	4,5	4,7	4,2	4,5
Lønn 2008, per årsverk	402 300	393 900	418 300	374 000	385 700
Lønn 2008, heltidsansatte	416 300	399 400	-	398 800	393 700

¹ Lønnsveksten er per årsverk for «alle grupper», offentlig forvaltning og for NHO-bedrifter i industrien. For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte.

² Det brukes litt forskjellige beregningsmetoder for beregning av årslønnsvekst i industrien i NHO-bedrifter og i hele industrien. Dette kan gi forskjellig årslønnsvekst i ett enkelt år, men blir jevnet ut sett over flere år.

³ Inklusive motorkjøretøytjenester.

⁴ Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet og de statlig eide helseforetakene.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 2007 til 2008 for lønnstakere under ett er beregnet til 6,0 prosent mot 5,4 prosent året før, jf. tabell 1.2. For ansatte i industrien vises lønnsutviklingen både for ansatte i NHO-bedrifter og for industrien totalt. Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter. Tabellen viser at samlet fra 1998 til 2008 har lønnsveksten vært nær parallell i de tre hovedsektorene. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i den siste 10-årsperioden vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien. Imidlertid har lønnsveksten i disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

I tabell 1.3 er årslønnsveksten i årene 2004-2008 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tarifftil-

legg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. For ansatte i staten og i kommunene har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0,3-1 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 1 og vel 3 prosentpoeng unntatt for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring i årene 2005 og 2008. I disse to årene var lønnsglidningen særlig høy i forretnings- og sparebanker og forsikring, noe som skyldtes store bonusutbetalinger i disse to årene. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2004	2005	2006	2007	2008	Gj.sn. 2004-08
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	3,6	3,4	3,6	5,5	5,7	
Herav:						
- Overheng	1,4	1,2	1,0	1,4	1,8	
- Tariff tillegg	0,8	0,5	0,9	1,3	1,3	
- Lønns glidning	1,4	1,7	1,7	2,8	2,6	2,0
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	3,8	4,3	4,6	5,7	6,3	
Herav:						
- Overheng	1,7	1,5	1,6	2,0	2,5	
- Lønns glidning	2,1	2,8	3,0	3,7	3,8	3,1
<i>HSH-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	3,5	3,9	4,2	5,0	4,4	
Herav:						
- Overheng	0,9	0,7	1,1	1,2	1,6	
- Tariff tillegg	0,6	0,6	0,9	1,2	1,3	
- Garantit tillegg	0,4	0,3	0,2	0,3	0,4	
- Lønns glidning	1,6	2,3	2,0	2,3	1,1	1,9
<i>Finanstjenester:</i>						
Årslønnsvekst	4,0	7,7	5,6	5,2	9,2	
Herav:						
- Overheng	0,5	1,5	1,1	1,4	1,3	
- Tariff tillegg	1,7	0,7	0,8	0,9	2,5	
- Lønns glidning	1,8	5,5	3,7	2,9	5,4	3,9
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	3,7	3,4	4,5	5,1	6,7	
Herav:						
- Overheng	0,4	1,9	0,7	2,9	1,4	
- Tariff tillegg	2,9	1,2	3,0	1,5	4,2	
- Lønns glidning	0,3	0,3	0,8	0,6	1,0	0,6
<i>Undervisningspersonell i kommunene¹:</i>						
Årslønnsvekst	3,2	3,0	2,6	3,6	5,7	
Herav:						
- Overheng	0,2	1,4	0,4	1,1	1,2	
- Tariff tillegg	2,9	1,3	2,4	2,6	4,2	
- Lønns glidning	0,1	0,3	- 0,2	- 0,1	0,3	0,1
<i>Kommuneansatte²:</i>						
Årslønnsvekst	3,8	3,4	3,9	4,8	6,7	
Herav:						
- Overheng	0,5	1,5	0,4	1,6	1,4	
- Tariff tillegg	2,6	1,2	3,0	2,5	4,3	
- Lønns glidning	0,7	0,7	0,5	0,7	1,0	0,7

¹ Undervisningspersonell med i hovedsak sentral lønnsdannelse. Inklusiv Oslo kommune fra 2006

² Inklusive Oslo kommune og undervisningspersonell i kommunesektoren.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS og Fornyings- og administrasjonsdepartementet.

Boks 1.3 Lønnsglidningen¹

I tabell 1.3 framgår bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen for en del forhandlingsområder i de siste fem årene. Tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i overheng, bidrag fra tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning. Når en fokuserer på lønnsveksten fra dato til dato slik som i tabell 1.5, betyr normalt lønnsglidningen mer for lønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. For industriarbeidere bidro lønnsglidningen med 4,2 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2006 til 1. oktober 2007, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 var 2,8 prosentpoeng i 2007. For staten bidro lønnsglidningen med 1,0 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2006 til 1. oktober 2007, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 var 0,6 prosentpoeng i 2007. Forskjellen skyldes at en del av lønnsglidningen inngår i overhenget ved beregning av årslønnsvekst. For staten vil det si 0,4 prosentpoeng av overhenget til 2008 (1,0-0,6).

¹ Lønnsglidningen er nærmere omtalt i vedlegg 2.

1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området

For *industriarbeidere* steg lønn per årsverk (både heltid og deltid) med 5,7 prosent fra 2007 til 2008, mot 5,5 prosent året før.

Lønnsveksten for industriarbeidere i LO/NHO-området er basert på opplysninger om lønn og antall årsverk knyttet til om lag 50 tariffområder. De senere årene har sysselsettingen variert mer mellom bransjer/yrker enn tidligere og har påvirket gjennomsnittlig lønnsvekst.

For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn, gjennomsnittlig bonus (over et helt år), gjennomsnittlig skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg eller tillegg etter arbeidets art. I innrapporteringen fra bedriftene kan fordelingen på de enkelte lønnskomponentene variere. Fra 2007 til 2008 påvirket bonus og uregelmessige tillegg lønnsveksten i svært liten grad.

Når en fokuserer på lønnsveksten fra dato til dato, kan man dele lønnsveksten i tariff tillegg og lønnsglidning i perioden mellom måletidspunktene (tabell 1.5). Tariff tillegg pr. 1. april 2008 var høyere enn tilsvarende året før og bidro med 1,3 prosentpoeng til lønnsveksten fra 2007 til 2008. Lønnsglidning gjennom 2008 økte om lag i samme takt som i 2007. Lønnsglidningen i perioden 1. oktober 2007 til 1. oktober 2008 var 4,1 prosentpoeng av en totalvekst på 5,8 prosent i samme periode. Dette gir et bidrag til årslønnsveksten fra 2007 til 2008 på 2,6 prosentpoeng mot 2,8 prosentpoeng året før.

Tabell 1.4 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere, (inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art)

Våren/sommeren 1998: ¹	432 øre/time,	3,7 prosent
Per 1. april 1999:	28 øre/time,	0,3 prosent
Per 9. mai 2000:	220 øre/time,	1,7 prosent
Per 1. april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ¹	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1. april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ¹	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1. april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent
Våren 2006: ¹	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1. april 2007	273 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2008: ²	289 øre/time	1,7 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønns tillegg, fagarbeidert tillegg, ansiennitet tillegg, minstelønnsatser, skift tillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulik virkningstidspunkt mellom 1. april til 1. juni.

² Utslaget av generelt tillegg, lavlønns tillegg og forbundsvise tilpasninger.

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹ eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Herav:			Lønnsøkning som prosentandel av total lønnsøkning
	Lønnsøkning per time	Tariff tillegg	Lønnsglidning ²	
1999	4,7	1,3	3,4	72
2000	4,5	1,2	3,3	73
2001	4,9	1,5	3,4	69
1. okt.	4,3	1,1	3,2	74
2002	5,0	2,4	2,6	52
1. okt.	5,9	2,8	3,1	53
2003	3,5	0,9	2,6	74
1. okt.	3,3	0,5	2,8	85
2004	3,6	0,9	2,7	75
1. okt.	3,4	1,1	2,3	68
2005	3,4	0,9	2,5	74
1. okt	3,4	0,7	2,7	79
2006	3,6	0,9	2,7	75
1. okt	4,0	1,3	2,7	68
2007	5,5	1,7	3,8	69
1. okt	5,9	1,7	4,2	71
2008	5,7	1,7	4,0	70
1. okt	5,8	1,7	4,1	71

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårslønnsveksten er dekomponert i lønnsoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning.

Kilde: NHO

For industriarbeidere er lønnsoverhenget inn i 2009 beregnet til 1,8 prosent.

1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området

For arbeidere i *byggevirksomhet* var det en årslønnsvekst på 5,4 prosent fra 2007 til 2008, mot 5,5 prosent året før. Bak gjennomsnittstallene skjuler det seg betydelige strukturelle lønnseffekter og ulikheter mellom grupper. Arbeidere innenfor byggvirksomhet består av to hovedgrupper, arbeidere innenfor elektrofag (om lag 1/3) og andre byggfag som tømrere, murere, grunnarbeide innenfor stein-, jord- og sementarbeide, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere o.l. (om lag 2/3).

De to gruppene har ulik lønnsstruktur, men gjennomsnittstallene for arbeidere i byggevirksomhet generelt, er sterkt preget av at nytilsatte

drar gjennomsnittlig årslønnsvekst ned i 2008, på samme måte som i 2006 og 2007.

Fra 1. oktober 2007 til 1. oktober 2008 økte gjennomsnittslønnen for arbeidere i byggevirksomhet samlet sett med 5,2 prosent. Arbeidstakere som er med på de to sammenlignbare tidspunktene («identiske personer»), har en høyere lønnsvekst enn gjennomsnittlig lønnsvekst for alle arbeidere i bransjen. Grunnen til at ikke alle er med i begge årene kan også være utskifting av bedrifter (særlig småbedrifter) i utvalget. På grunnlag av dette kan man likevel anslå at netto sysselsettingsøkning trekker lønnsveksten ned med vel 2 prosentpoeng fra 1. oktober 2007 til 1. oktober 2008. Lavere gjennomsnittlige uregelmessige tillegg som skift etc. drar i tillegg lønnsveksten ned med 0,3 prosentpoeng. Noe av lønnsutviklingen i bransjen er også knyttet til bruken av akkord.

Bygge - og anleggsvirksomhet samlet (hvor også anleggs-, kraftlinje- og asfaltfirmaer inngår) viser en lønnsvekst på 5,4 prosent fra 2007 til 2008.

Transportsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper, ambulansefirmaer m.v. For arbeidere innenfor transportsektoren i NHO-området samlet, var det en årslønnsvekst fra 2007 til 2008 på 6,6 prosent, mot 4,5 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2007 til 1. oktober 2008 var 7,2 prosent.

Vel 40 prosent av årsverkene i transportsektoren er avtaler med lokal forhandlingsrett. I tillegg ble det i 2006 i rutebilssektoren, som utgjør om lag 50 prosent av arbeiderne i transportsektoren i NHO-området, inngått bransjeavtaler knyttet til nye eller reforhandlede kontrakter, som nå slår ut i lønnsvekst etter hvert som slike avtaler skal reforhandles helt frem til 2012. En god del bedrifter har reforhandlet nye avtaler i løpet av 2008, som blant annet har ført til at rutebilssektoren har en årslønnsvekst fra 2007 til 2008 på 7,8 prosent i gjennomsnitt, mens nivåøkningen fra 1. oktober 2007 til 1. oktober 2008 er om lag 1 prosentpoeng høyere. Det er foreløpig lagt til grunn at all lønnsvekst for gruppen i gjennomsnitt er gitt fra 1. april.

Andre deler av transportsektoren som for eksempel innenriks sjøfart og spedisjon drar gjennomsnittlig lønnsvekst for arbeidere i transportsektoren ned.

Arbeidere innenfor *oljevirkksomhet, offshore* består av operatørarbeidere (om lag halvparten), og oljeboring - og oljeservicearbeidere. Den siste gruppen utgjør en stadig større andel av totalgruppen for arbeidere. Ingeniører og sivilingeniører klassifiseres som funksjonærer og er ikke med i gruppen arbeidere. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønn med 5,5 prosent for arbeidere i sektoren fra 2007 til 2008, mot 6,7 prosent året før. Økningen fra 1. oktober 2007 til 1. oktober 2008 var 6,6 prosent. Store endringer i organisering og sammenslåingen av blant annet Statoil/Hydro i løpet av 2007, har ført til at registrert lønnsvekst mellom årene innenfor oljevirkksomhet, offshore, er preget av spesielle forhold. For en del personer i 2007 ble det utbetalt bonus knyttet både til 2006 og om lag $\frac{3}{4}$ av 2007 frem til sammenslåingen av det største selskapet, mens nesten ingen slike utbetalinger fant sted i 2008. Dette forhold dro ned lønnsveksten kraftig samlet sett.

Det antas at en automatisk virkning av ansienitetstillegg per 1. januar hvert år bidrar med minst $\frac{1}{2}$ prosentpoeng til årslønnsveksten.

For *hotell og restaurantvirksomhet* var det en økning i årslønn fra 2007 til 2008 på 4,6 prosent, mot 4,2 prosent året før.

Avtalene for hotell og restaurant ble endret i 2006 ved at funksjonærgrupper som før hadde egen avtale, ble tatt inn i felles avtale med arbeidergruppene. Funksjonærgruppene dette gjaldt er resepsjonister og visse kontoryrker. Datagrunnlaget for hotell og restaurant, som også omfatter arbeidstakerkategoriene ovenfor, omfatter derfor om lag 10 prosent flere årsverk fra 2006. I veksttallene overfor er den utvidete gruppen tatt med.

Bransjen består av langt flere yngre arbeidstakere enn i de fleste andre grupper. Gjennomsnittlig alder var i 2008 om lag 10 år yngre enn gjennomsnittsalderen for alle ansatte i NHO-bedrifter. Man finner i 2008-materialet bare igjen om lag 50 prosent av de samme arbeidstakerne som i 2007. Selv om en del av dette kan tilskrives endring av utvalget, har sannsynligvis slike strukturendringer i sysselsettingen redusert lønnsveksten, og materialet viser at særlig ny sysselsetting gjennom 2008 har trukket lønnsveksten ned med om lag 2 prosentpoeng. Samlet var lønnsglidningen fra 2007 til 2008 null.

1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

For *industrifunksjonærene* i NHO-bedrifter, som utgjør om lag 40 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter, var det en årslønnsvekst på 6,3 prosent fra 2007 til 2008, mot 5,7 prosent året før. Fra 1. oktober 2007 til 1. oktober 2008 var lønnsveksten samlet for industrifunksjonærer 6,2 prosent, det samme som året før.

Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Det er relativt store forskjeller grupper imellom.

Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet for de ulike bransjene og vektet sammen til industrifunksjonærer totalt og totalt for alle bransjer. Som i andre områder forutsettes ingen lønnsendringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Ettersom det foreløpig er mangelfulle innberetninger på reguleringstidspunkt for 2008, legges det til grunn samme reguleringstidspunkt for de ulike bransjene som i 2006/2007. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Med beregnet lønnsverheng inn i 2008 på 2,5 prosent, var bidraget fra lønnsglidning i løpet av 2008 3,8 prosent, mot 3,7 prosent året før.

Lønnsverhengen inn i 2009 er beregnet til 2,5 prosent, det samme som inn i 2008.

Funksjonærgrupper ellers i NHO-området er ansatt innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkosomhet, bygge- og anleggsvirkosomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant og IKT – bedrifter. Disse utgjør til sammen om lag 60 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for *alle funksjonærer i NHO-området, eksklusive oljesektoren* ble 6,4 prosent fra 2007 til 2008.

Lønnsveksten avtok litt frem mot oktober 2008, mens den tiltok på samme tidspunkt i 2007. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 1.oktober 2007 til 1.oktober 2008 ble 6,4 prosent for alle funksjonærer eksklusive oljesektoren.

Lønnsinnberetningene for 2007 og 2008 inneholder spesielle periodiseringer av bonusutbetalinger innenfor oljesektoren knyttet til sammenslåingen av blant annet de to største bedriftene i sektoren. Dette forholdet drar faktisk utbetalt lønn for funksjonærer totalt sett i NHO-området ned med 0,6 prosentpoeng til 5,8 prosent fra 2007 til 2008, mot 6,3 prosent året før. Funksjonærer i oljesektoren isolert har en lønnsvekst på 3,3 prosent fra 2007 til 2008. Den tekniske endringen knyttet til bonusavlønningen i sektoren, vil sannsynlig dra lønnsveksten fra 2008 til 2009 oppover.

Tallene ovenfor inkluderer både tekniske og andre funksjonærgrupper inklusive lederstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppene i NHO-bedrifter omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av alle funksjonærer.

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I tillegg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en betydelig gruppe. Disse gruppene utgjør nå 6 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i forhandlingsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)

Innenfor NHOs industribedrifter (både heltid og deltid) utgjør funksjonærene om lag 42 prosent av årsverkene og om lag 52 prosent av lønssummen.

Det er store forskjeller i lønnsnivå og lønnsvekst for industriarbeidere og industrifunksjonærer. Tallene for industrifunksjonærer omfatter også

Tabell 1.6 Fordeling av årsverk i NHOs statistikkregister og lønnssum basert på årslønnsnivå for henholdsvis arbeidere og funksjonærer. (Prosentandeler)

		Arbeidere	Funksjonærer
Årsverk:	2000	59,6	40,4
	2001	59,2	40,8
	2002	59,1	40,9
	2003	59,1	40,9
	2004	58,8	41,2
	2005	58,3	41,7
	2006	57,7	42,3
	2007	58,3	41,7
	2008	58,0	42,0
Lønnssum:	2000	51,5	48,5
	2001	51,0	49,0
	2002	50,6	49,4
	2003	50,4	49,6
	2004	49,3	50,7
	2005	48,6	51,4
	2006	47,7	52,3
	2007	48,2	51,8
	2008	47,9	52,1

Kilder: NHO, SSB

ledere, både toppledere og mellomledere. Funksjonærene har utgjort en stadig økende del (med unntak av 2006-2007), noe som isolert har bidratt til en økning i gjennomsnittslønn for funksjonærer og arbeidere i industrien totalt sett.

Lønnsveksten for alle ansatte i NHOs industribedrifter ble 6,1 prosent fra 2007 til 2008, mot 5,3 prosent året før. Året før ble lønnsveksten 0,3 prosentpoeng lavere fordi andel arbeidere med lavere lønnsnivå enn gjennomsnittet økte dette året, mens i 2008 økte andel funksjonærer noe og bidro ned 0,2 prosentpoeng høyere lønnsvekst for arbeidere og funksjonærer i industrien samlet.

Deltid er med i tallene og inngår som heltidsekvivalenter, på samme måte både for arbeidere og funksjonærer. I tabell 1.6 vises fordelingen av industrisysselsettingen mellom arbeidere og funksjonærer basert på henholdsvis årsverk og lønnssum, ifølge lønnsopplysninger fra SSB og opplysninger fra NHOs statistikkregister.

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I tariffoppgjøret for 2008 ble det enighet mellom Finansforbundet og Finansnæringsens Arbeidsgiverforening og mellom LO/ HK, og Norsk Post- og

Kommunikasjonsforbund og Finansnæringens Arbeidsgiverforening om at satsene i lønnsregulativet økes med 3,5 prosent eller minimum kr 10 000 per år fra 1. mai 2008. Dette ble av partene anslått til å bidra med 2,4 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2007 til 2008.

Partene ble videre enige om en ny AFP-ordning tilsvarende ordningen i NHO-området, jf. vedlegg 1, undervedlegg 2.

Ifølge Finansnæringens Arbeidsgiverforening ble det i medlemsbedriftene under ett gitt lokalt tillegg per 1. januar 2008 på 0,9 prosent og per 1. juli 2008 på 1,5 prosent.

Ifølge lønnsstatistikken for 2008 steg den gjennomsnittlige månedslønnen for finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet¹ bank og forsikring, med 9,9 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2007 til 1. september 2008. Bonusutbetalingene bidro til å trekke opp lønnsveksten i større grad enn i tidligere år.

Bonus har de siste årene utgjort en økende andel av månedslønnen i alt og synes å ha blitt en mer generell del av lønnsystemet i finanstjenester. I 2003 og 2004 utgjorde bonus i gjennomsnitt om lag 3,5 prosent av månedslønnen i alt. Denne andelen vokste til 6,5 prosent i 2005, videre til 8,5 prosent i 2007 og til 10,5 prosent i 2008.

For finanstjenester har utvalget på grunnlag av lønnsstatistikken for 2008 og lønnstilleggene i 2008, beregnet årslønnsveksten fra 2007 til 2008 til 9,2 prosent.

I *varehandel* ble det i hovedoppgjøret i 2008 på Landsoverenskomsten mellom LO og HSH og de tilhørende bransjeavtalene (Handel og Kontor (HK)) gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 2,- per time og et ytterligere lav-/likelønns tillegg på kr 3,- per time på minstelønnsattsene i trinn 1-5. I tillegg kom resultatet av de forbundsvisse tilpasningsforhandlingene på 50 øre per time.

For tillegg på andre overenskomster mellom LO og HSH og mellom YS og HSH samt overenskomster innen HUK²-området, vises det til vedlegg 1.

LO og HSH og YS og HSH ble også enige om en ny AFP-ordning tilsvarende ordningen i NHO-området, jf. vedlegg 1, undervedlegg 2.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og HSH som vanligvis gir et tillegg per 1. februar, ble i oppgjøret i 2008 omregnet og flyttet til 1. april. Dette ga et tillegg på kr 4 på trinn 6 og kr 2 på trinnene 1-5 samt på ungdomssatsen. Om lag 25 prosent av de sysselsatte på avtalen fikk dette tillegget.

Ifølge lønnsstatistikken for 2008 steg den gjennomsnittlige månedslønnen for heltidsansatte i varehandelen under ett med 3,6 prosent fra 1. september 2007 til 1. september 2008. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var veksten 3,7 prosent i det samme tidsrommet. Dette tallet trekkes ned både av strukturendringer og stor turnover i bedriftene. For identiske personer, dvs. arbeidstakere som var med i tellingen på begge tidspunktene, var veksten i gjennomsnittlig månedslønn 8,3 prosent fra 1. september 2007 til 1. september 2008.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2008 og lønnstilleggene i 2008, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2007 til 2008 for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen til 4,4 prosent. Både nye bedrifter som kom inn i lønnsstatistikken i 2008 samt stor turnover trakk lønnsveksten ned.

For varehandelen totalt har SSB på grunnlag av strukturstatistikken per 1. september 2008 og den kvartalsvise lønnsindeksen, beregnet årslønnsveksten fra 2007 til 2008 til 4,3 prosent. Både i engros-handel og i detaljhandel er lønnsveksten beregnet til 4,5 prosent. For varehandelen totalt er motorkjøretøytenester med i lønnsveksttallet. For denne gruppen var årslønnsveksten fra 2007 til 2008 lavere enn for varehandel under ett. Gruppen er ikke med i lønnsveksttallet for HSH-bedrifter i varehandelen.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor Staten

I hovedoppgjøret i 2008 ble det brudd i forhandlingene i det statlige tariffområdet mellom staten v/ Fornøyings- og administrasjonsdepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio, Akademikerne inkl. NITO og Norges Farmaceutiske Forening, og oppgjøret gikk deretter til mekling. Den 23. mai la staten fram et forslag som LO Stat, YS Stat og Unio anbefalte og som Akademikerne inkl. NITO og Norges Farmaceutiske Forening aksepterte. Alle parter aksepterte senere riksmeklingsmannens forslag.

¹ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til de som omfattes av Sentralavtalen mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 633 743 per 1. mai 2007, ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen om lag 5 000 ansatte.

² Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

Forslaget hadde følgende økonomiske hovedpunkter:

- Det ble gitt et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2008. Tillegget var på kr 16 000 opp til og med lønnstrinn (ltr) 45, og et prosentvis tillegg på 4,65 prosent fra og med ltr 46 til og med ltr 80, og et kronetillegg fra ltr 81 og oppover på kr 32 000.
- Det ble avsatt 0,1 prosent til justering av lønnspressen. Alle lønnspressen ble hevet med to lønnstrinn i bunn og to lønnstrinn på topp med virkning fra 1. mai 2008.
- Det ble avsatt 1 prosent til sentrale justeringer per 1. juli 2008. Likelønn skulle prioriteres.
- Det ble avsatt midler til lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,4 prosent av lønnsmassen per dato med virkning fra 1. august 2008. Herav utgjorde midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) 0,1 prosentpoeng.

Tilleggene bidro til årslønnsveksten fra 2007 til 2008 med om lag $4\frac{1}{4}$ prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2008 og tariff tilleggene i 2008, kan årslønnsveksten fra 2007 til 2008 i det statlige tariffområdet beregnes til 6,7 prosent.

Partene ble enige om at eksisterende AFP-ordning i offentlig sektor skal avløses av en ny AFP-ordning som er tilpasset regelverket i den nye alderspensjonen. AFP-ordningen i offentlig sektor legges om etter mønster av omleggingen i privat sektor, jf. vedlegg 1, undervedlegg 2 og 3.

Kommunesektoren/KS-området

I hovedoppgjøret i 2008 ble det brudd i forhandlingene i det kommunale tariffområdet mellom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne Kommune³, og oppgjørene gikk til mekling. Den 23. mai ble det satt fram et meklingsforslag som LO Kommune, YS Kommune og Akademikerne Kommune anbefalte. Meklingsforslaget ble 18. juni vedtatt av alle parter unntatt Det norske maskinistforbund (YS) som meldte plassfratredelse fra 25. juni. KS og Maskinistforbundet inn gikk en enighetsprotokoll 24. juni uten ytterligere økonomiske elementer enn det som fulgte av det anbefalte meklingsforslaget.

For ansatte med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4) ga meklingsforslaget følgende tillegg i 2008:

- et generelt tillegg 1. mai på 2,5 prosent av den enkeltes grunnlønn per 30. april 2008
- endringer i mistelønnssetter per 1. mai. Generelt tillegg fra 1. mai var inkludert i de nye satsene.
- en pott på 1,6 prosent til lokale forhandlinger per 1. mai.

I tillegg ble det foretatt endringer i fellesbestemmelser per 1. mai.

I meklingsforslaget ble det også enighet om tillegg i 2009. Fra 1. mai 2009 gis det et generelt tillegg på 3,1 prosent eller minimum kr 9 000 på den enkeltes grunnlønn. I tillegg blir også minstelønnssetter økt fra samme dato. Minstelønnsnivået ved 20 års ansiennitet på kr 300 000 fra 1. mai 2009 for stillinger uten særskilt krav om utdanning, skal i framtida reguleres med den prosentvise endringen per 1. mai i folketrygdens grunnbeløp.

For Akademikernes medlemmer i KS-området og en del andre grupper, fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai.

For ansatte med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4) i KS-området bidro tariff tilleggene i meklingsforslaget til en lønnsvekst fra 2007 til 2008 på $4\frac{3}{4}$ prosentpoeng. I hele kommunesektoren bidrar tilleggene som ble avtalt i 2009 med $1\frac{3}{4}$ prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2008 til 2009.

I *Oslo kommune* ble det i 2008-oppgjøret etter mekling enighet med Kommuneansattes Hovedsammenslutning - Oslo (KAH), YS Kommune og Akademikerne Kommune om følgende tillegg:

- et generelt tillegg på 3,4 prosent fra 1. mai eller minimum kr 13 000.
- sentrale lønsmessige tiltak fra 1. mai på 1,5 prosent.
- en pott på 2,8 prosent til lokale forhandlinger per 1. juli. I tillegg kom resirkulerte midler på 0,2 prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2008, er årslønnsveksten fra 2007 til 2008 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer, beregnet til 6,7 prosent. En oppjustering av minstelønnssetter for høyskolegruppene ekskl. undervisningssektoren per 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008.

³ Omfattet også Norges Ingeniørorganisasjon og Den norske jordmorforening.

Undervisningspersonell

Tilleggene ved lønnsoppgjøret i KS-området i 2008 er også gjeldende for ansatte i undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4).

Tariff tilleggene i meklingsforslaget i KS-oppgjøret i 2008 bidro til lønnsveksten fra 2007 til 2008 med om lag 4¼ prosentpoeng forutsatt en pro rata fordeling av potten til lokale forhandlinger.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2008, er årslønnsveksten fra 2007 til 2008 for undervisningspersonell beregnet til 5,7 prosent.

1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den Norske Legeforening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I hovedoppgjøret i 2008 ble det på A-nivå mellom Spekter og LO-Stat og mellom Spekter og YS-Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2008 på kr 3 900 per år. I tillegg ble det gitt ytterligere et tillegg på kr 5 850 per år til arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr 301 320 i 2007. Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

For LO Stat og YS-Spekter bidro de avtalte tilleggene på A-nivå til en lønnsvekst på om lag 1 prosentpoeng fra 2007 til 2008.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2008 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, er årslønnsveksten fra 2007 til 2008 i Spekter-området ekskl. helseforetakene beregnet til 6,2 prosent.

I 2008-oppgjøret i helseforetakene kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaleledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2) om endringer av minstelønnssetser. Det ble i tillegg ført lokale forhandlinger i helseforetakene for disse gruppene i 2008. Øvrige forbund i Unio avtaler lønnstilleggene i sin helhet lokalt i helseforetakene.

Den norske legeforening og Spekter kom også til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2). Det ble gitt tillegg fra 1. januar 2008 som varierte fra kr 20 000 til kr 25 000. Det ble i tillegg ført lokale forhandlinger for legene i de enkelte helseforetak/sykehus. De øvrige foreningene i Akademikerne Helse og Spekter gjennomførte også lokale forhandlinger.

For oversikt over forhandlingene i Spekters overenskomstområde 4, vises til vedlegg 1.

I lønnsoppgjøret i 2008 ble det enighet om at det innføres en ny AFP-ordning tilsvarende den AFP-ordningen som ble avtalt i NHO-området. For virksomheter med offentlig tjenestepensjonsordning, herunder AFP-ordning, har partene lagt til grunn at de endringer som eventuelt blir gjort i disse ordningene også får virkning for Spekters virksomheter.

I helseforetakene gir overhendet til 2008 på 1,4 prosent og de sentralt avtalte tilleggene for 2008 en lønnsvekst på 3¾ prosent fra 2007 til 2008. I tillegg kommer bidrag fra tillegg ved lokale forhandlinger på 2 prosentpoeng og lønnsglidningen.

Utvalget presenterer beregninger av årslønnsveksten fra 2007 til 2008 både etter SSBs lønnsstatistikk og Spekters lønnsmateriale for helseforetakene. Lønnsveksten i SSBs lønnsstatistikk per 1. oktober 2008 må ses på bakgrunn av at en del av de lokale tilleggene i 2008 ikke er kommet med, mens derimot lønnstillegg høsten 2007 først kom med per 1. oktober 2008. Spekter har innhentet lønnsstatistikk for helseforetakene etter tellingstidspunktet 1. oktober både i 2007 og 2008 slik at de nevnte lønnstilleggene er blitt registrert. På grunnlaget av Spekters lønnsstatistikk er årslønnsveksten per årsverk i helseforetakene beregnet til 3,7 prosent fra 2005 til 2006, til 4,9 prosent fra 2006 til 2007 og til 6,5 prosent fra 2007 til 2008. SSB har beregnet årslønnsveksten til henholdsvis 3,0 prosent, 6,8 prosent og 5,1 prosent for heltidsansatte for de tre årene. Sett over disse tre årene er samlet lønnsvekst om lag den samme i Spekters og i SSBs beregning.

1.3 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året, jf. nærmere omtale i vedlegg 2.

Utvalget anslår overhenget til 2009 til 2,3 prosent for alle grupper under ett. Dette er høyere enn det gjennomsnittlige overhenget de tre foregående år som var på 1,7 prosent, og 0,3 prosentpoeng høyere enn overhenget til 2008. For de områdene utvalget har tall for, varierer overhenget til 2009 fra 0,9 prosent for ansatte i HSH-bedrifter i varehandel til 3,6 prosent for ansatte i helseforetakene.

I kommunene er det allerede avtalt tillegg for 2009 som i dette området bidrar til årslønnsveksten fra 2008 til 2009 med 1¾ prosentpoeng. Tillegget bidrar til samlet lønnsvekst for hele økonomien med om lag 0,3 prosentpoeng fra 2008 til 2009.

1.4 Lønnsutviklingen for ledere

Beregningsutvalget har siden 1996 presentert tall for lønnsutviklingen for toppledere i næringsvirk-

somhet basert på Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaveregister (LTO). De siste årene har utvalget også presentert tall for toppledere i offentlig sektor fra SSBs ordinære lønnsstatistikk.

Utvalget har samtidig arbeidet med å utvikle en mer heldekkende lønnsstatistikk for *ledere i næringsvirksomhet*. I avsnitt 1.4.1 presenteres følgende en ny lønnsstatistikk for ledere, basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk med tilleggsinformasjon fra LTO-registeret (bl.a. om fordel ved opsjoner).

Lønnsbegrepet i utvalgte lederlønnsstatistikker er mer omfattende enn i de lønnstall utvalget presenterer for lønnstakere ellers, f. eks. i tabell 1.1. Hovedforskjellen går på at opsjons- og naturalytelser er inkludert for ledere.

I denne rapporten presenteres også lederlønnstall for 2008 for *ledere i enkelt næringer* basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk (jf. tabell 1.11). Disse viser at veksten i lederlønningene (uten opsjons- og naturalytelser) i 2008 gjennomgående var klart høyere enn for lønnstakerne ellers. Nye tall fra LTO-registeret indikerer imidlertid et fall i gjennomsnittlige opsjonsytelser fra 2007 til 2008, noe som trekker den samlede godtgjørelsen til ledere ned.

Tabell 1.7 Lønnsoverhenget fra året før i prosent og avtalte tillegg for 2009.

Område/gruppe:	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Avtalte tillegg for 2009
Ansatte i NHO-bedrifter:							
- Arbeidere i alt	1,3	1,1	0,9	1,3	1,8	1,7	
- Industriarbeidere	1,4	1,2	1,0	1,4	1,8	1,8	
- Industrifunksjonærer	1,7	1,5	1,6	2,0	2,5	2,5	
- Industrien i alt	-	-	1,3	1,6	2,2	2,1	
HSH-bedrifter i varehandel	0,9	0,7	1,1	1,2	1,6	0,9	
Finanstjenester ¹	0,5	1,5	1,1	1,4	1,3	2,0	
Staten	0,4	1,9	0,7	2,9	1,4	3,4	
Kommunene ² :	0,6	1,5	0,4	1,6	1,4	2,4	1¾
- Undervisningspersonale		1,4	0,3	1,1	1,2	2,2	2
Ansatte i Spekter-bedrifter:							
- Helseforetakene	0,7	1,5	0,9	1,7	1,4	3,6	
- Øvrige bedrifter	1,1	1,1	1,1	1,5	1,3	1,6	
Veid gjennomsnitt³	1,1	1,4	1,1	2,0	2,0	2,3	0,3

¹ Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

² Inkl. undervisningspersonell fra 2005.

³ Overhenget er et gjennomsnitt for alle lønnstakergrupper under ett og omfatter således flere grupper enn de som er med i tabell 1.7.

1.4.1 Lønnsutviklingen for ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene

Beregningsutvalget presenterer i dette avsnittet en ny lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Statistikken bygger på data Statistisk sentralbyrå innhenter til den ordinære lønnsstatistikken. Videre er det hentet tillegginformasjon fra LTO-registeret om opsjons- og naturalytelser.

Lønnsbegrepet for ledere i dette avsnittet vil omfatte avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser. Det betyr at lønnsbegrepet er sammenlignbart med lønnsbegrepet i statistikken basert på LTO-registeret, jf. avsnitt 1.4.2.

I dette avsnittet presenteres lønnstall for årene 2004 til 2007 etter overnevnte lønnsbegrep. I tillegg viser en lønnsveksten fra 2007 til 2008 for ledere i en del næringer eksklusiv overtid og opsjons- og naturalytelser. En kommer tilbake til en bredere omtale av lønnsutviklingen fra 2007 til 2008 i junirapporten.

I denne lederlønnsstatistikken kan en via yrkesklassifiseringen i større grad enn i statistikken basert på LTO-registeret alene, være sikker på at de som inngår er ledere. LTO-registeret gir ikke opplysninger om yrke/stilling, slik at det ikke er mulig å identifisere topplederen direkte. I stedet har en valgt den personen som har høyest lønn i selskapet to år etter hverandre.

Det presenteres tall for to grupper av ledere (se boks 1.4):

- Gruppen med yrkeskode 1210, «administrerende direktører» i store og mellomstore foretak

utenom offentlig forvaltning og helseforetakene, dvs. foretak med 10 eller flere ansatte. Gruppen kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.

- Gruppen med yrkeskode 1300, «ledere av små foretak» utenom offentlig forvaltning og helseforetakene, dvs. foretak med mellom 5 og 10 ansatte.

Totalt omfatter utvalget til lønnsstatistikken i 2007 vel 16 000 heltidsansatte personer innen disse to ledergruppene.

Tabell 1.8 viser at lønnsveksten for administrerende direktører samlet var 2,6 prosent fra 2006 til 2007 mot 5,5 prosent årene før. Opsjons- og naturalytelser trakk ned lønnsveksten fra 2006 til 2007. Uten disse ytelsene var lønnsveksten 4,0 prosent. For ledere i småbedrifter var lønnsveksten 7,8 prosent i 2007 mot 3,4 prosent i 2006. For alle ledere var veksten 6,3 prosent i 2007.

I tabell 1.9 er administrerende direktører rangert etter stigende lønnsnivå. Det er om lag 2 400 direktører i hvert kvartil. Tabellen viser at lederne i 4. kvartil har en gjennomsnittslønn på 1,4 mill. kroner i 2007 og at veksten var 1,3 prosent i 2007. Lavere opsjons- og naturalytelser i 2007 enn året før, trakk ned lønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng fra 2006 til 2007. I de tre andre kvartilene varierte lønnsveksten fra 3,1 prosent i 2. kvartil til 6,7 prosent i 1. kvartil.

Tabell 1.10 viser lønnsutviklingen og lønnsnivå for kvinnelige og mannlige ledere. Lønnsutviklingen for kvinnelige administrerende direktører var høyere enn for mannlige i 2007. På den annen side var lønnsveksten for mannlige ledere høyere i små foretak. Gjennomsnittlig lønnsnivå for kvinnelige

Tabell 1.8 Gjennomsnittslønn¹ inklusive opsjoner og naturalytelser for administrerende direktører² og ledere³ av små foretak. Vekst fra 2004 til 2007.

	Administrerende direktører	Ledere av små foretak	Alle ledere
2004-05	5,5	0,7	3,3
2005-06	5,5	3,4	5,6
2006-07	2,6	7,8	6,3
Lønnsnivå 2007 ⁴	774 800	479 100	624 800
Opsjonsytelser og naturalytelser 2007	18 800	3 500	11 200
Antall ledere i utvalget 2007	9 745	6 570	16 315

¹ Omfatter avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører i foretak med 10 eller flere ansatte

³ Ledere av små foretak med 5 - 10 ansatte

⁴ Månedslønn inkl. overtid 1.9/1.10*12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.9 Lønnsnivå¹ og lønnsvekst fra 2006 til 2007 etter kvartil for administrerende direktører².

Kvartil	Lønnsnivå ³		Lønnsvekst	Opsjons- og naturalytelser
	2006	2007	2006-2007	2007
1. kvartil	347 500	370 800	6,7	0
2. kvartil	519 900	535 900	3,1	1 800
3. kvartil	756 300	783 900	3,6	6 700
4. kvartil	1 389 800	1 408 300	1,3	66 500
Alle	754 800	774 800	2,6	18 800

¹ Omfatter avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Månedslønn inkl. overtid 1.9/1.10*12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.10 Lønnsnivå¹ inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører² og ledere³ av små foretak. Menn og kvinner. Vekst fra 2006 til 2007.

	Antall ledere i utvalget		Gj. sn. lønn ⁴ i 2007		Lønnsvekst 2006-2007	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Adm. direktører	7 645	2 100	812 200	599 400	2,2	7,8
Ledere av små foretak	4 439	2 131	504 200	398 600	8,9	5,2
Alle	12 084	4 231	657 600	521 200	6,8	6,2

¹ Omfatter avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører i foretak med 10 eller flere ansatte

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte

⁴ Månedslønn inkl. overtid 1.9/1.10*12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

ledere var i 2007 om lag 79 prosent av lønnsnivået for mannlige ledere.

Lønnsutviklingen for ledere fra 2007 til 2008 i enkelte næringer

For 2008 foreligger ikke lønnsstatistikken omtalt over, men utvalget presenterer i tabell 1.11 lønnsutviklingen fra 2007 til 2008⁴ for ledere i enkelte næringer basert på det samme lønnsbegrepet som brukes i tabell 1.1, dvs. avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. I disse tallene er dermed ikke opsjons- og naturalytelser og overtid inkludert. Utvalget kommer tilbake til 2008-tall inkludert disse ytelsene i junirapporten.

Lønnsstatistikken bygger på et representativt utvalg av virksomheter med fulltelling blant de største foretakene i hver næring, og et utvalg blant små foretak.

Tabell 1.11 viser at lønnsveksten for administrerende direktører i finansnæringen fra 2007 til 2008 i gjennomsnitt var hele 28,6 prosent. Store bonusutbetalinger trakk lønnsveksten kraftig opp. Utenom bonus var lønnsveksten 10,9 prosent. I industrien og i varehandel var også lønnsveksten for administrerende direktører høy, henholdsvis 13,3 prosent og 10,0 prosent. For administrerende direktører i de andre næringene i tabell 1.11 varierte lønnsveksten mellom 4,8 prosent og 8,7 prosent. For ledere i små foretak i finansnæringen og i bygg- og anleggsvirksomhet var lønnsveksten også høy fra 2007 til 2008, om lag 12 prosent. For ledere i små foretak i de andre næringene i tabell 1.8 varierte lønnsveksten mellom 1,9 prosent og 9,0 prosent.

Lønnsveksten fra 2007 til 2008 for ledere i de næringene vi har lønnsstatistikk for, var gjennomgående klart høyere enn for lønnstakerne ellers i de samme næringene. Hvordan opsjons- og naturalytelser har påvirket lønnsutviklingen for ledere fra 2007 til 2008, kommer utvalget tilbake til i junirapporten.

⁴ Fra 1. september eller 1. oktober 2007 til samme tidspunkt i 2008.

Boks 1.4 Lønn for toppledere basert på Lønns- og trekkoppgaveregisteret (LTO) versus Statistisk sentralbyrås nye lederlønsstatistikk

Omfang/populasjon

Topplederlønn basert på LTO-registeret omfatter alle toppledere i aksjeselskaper og børsnoterte selskaper, inkl. offentlige eide¹ selskaper med mer enn 25 ansatte/lønnsforhold. Topplederen i et foretak er definert som den personen som har høyest lønn i foretaket to år etter hverandre.

Lederlønn basert på Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk omfatter heltidsansatte ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Lederne er hentet fra yrkeskode 1210, administrerende direktør, i foretak med flere enn 10 ansatte og yrkeskode 1300, ledere i små foretak med mellom 5 og 10 ansatte. Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak. Lønnsstatistikken bygger på et representativt utvalg av virksomheter med fulltelling blant de største foretakene i hver næring, og et utvalg blant små foretak. Lønnsstatistikken er en strukturstatistikk, som skal ta inn over seg alle strukturelle endringer i arbeidsmarkedet fra år til

år, som f. eks. jobbskifter, sysselsettingsendringer, omstrukturering og sammenslåinger/opp-splitting av foretak. Det vil dermed skje en viss utskifting av ledere som er med i lederlønsstatistikken fra det ene året til det neste.

Lønnsbegrep m.m.

Lønnsbegrepet har i hovedsak samme innhold i de to statistikkene, men avviker fra det vi bruker ellers i lønnskapitlet, jf. boks 1.1. Det er imidlertid noen forskjeller som går på periodisering av kontantlønnen. LTO viser lønn og andre ytelser opptjent gjennom hele året (for heltidsansatte). Lønnsstatistikken viser avtalt lønn per 1.9/1.10. Bonus er et beregnet gjennomsnitt per måned over ett år. Uregelmessige tillegg og overtid er et beregnet gjennomsnitt pr. måned fra 1. januar til tellingsmåneden.

¹ Omfatter foretak hvor stat, kommune eller fylkeskommune direkte eller indirekte eier mer enn 50 prosent av aksjekapitalen.

Tabell 1.11 Gjennomsnittslønn¹ for administrerende direktører² og ledere³ av små foretak i enkelte næringer. Vekst fra 2007 til 2008.

	Administrerende direktører		Ledere av små foretak	
	Lønnsutvikling i pst 2007-2008 ⁴	Lønnsnivå 2008 ⁵	Lønnsutvikling i pst 2007-2008 ⁴	Lønnsnivå 2008 ⁵
Finanstjenester	28,6	1 602 900	12,0	891 800
Industri	13,3	889 400	5,5	535 500
Varehandel	10,0	733 200	1,9	441 800
Bygg- og anlegg	6,2	685 600	12,1	533 800
Olje- og gassutvinning og bergverk	5,9	1 172 000	-	-
Samferdsel	4,8	853 100	9,0	509 900
Hotell- og restaurant	8,7	495 300	4,5	400 400

¹ Omfatter avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus.

² Administrerende direktører i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Ledere av små foretak med 5 - 10 ansatte.

⁴ Fra 1. september eller 1. oktober 2007 til samme tidspunkt i 2008.

⁵ Månedslønn ekskl. overtid 1.9/1.10*12.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

1.4.2 Lønnsutviklingen i 2008 for toppledere i næringsvirksomhet basert på LTO-registeret

I dette avsnittet vises lønnsutviklingen for toppledere i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper basert på opplysninger fra LTO-registeret alene.

Lønnsbegrepet som legges til grunn, omfatter all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse, dvs. lønn og honorarer m.m. for arbeid som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet og skattepliktige og trekkpliktige naturaltelsetelser som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg inkluderes også for-

Tabell 1.12 Gjennomsnittslønn¹ for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper med 25 lønnsforhold og over. Alle ledere. Vekst fra 2007 til 2008.

	Antall lønnsforhold ³				Alle	Herav offentlig eide foretak ⁵
	25-49	50-99	100-249	250 og over		
Vekst fra 2007 til 2008 ⁴	5,7	3,0	0,1	÷5,1	2,7	7,9
Samlet godtgjørelse ^{1,4} 2008	698 500	864 400	1 160 700	1 940 300	866 600	844 700
Herav: Fordel ved aksjekjøp til underkurs i 2008	636	95	1 255	4 937	814	489
Antall ledere	6 023	2 678	1 328	585	10 614	633

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer, naturalytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre.

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall

⁵ Omfatter foretak hvor stat, kommune eller fylkeskommune direkte eller indirekte eier mer enn 50 prosent av aksjekapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret.

del ved kjøp av aksjer til underpris i lønnsbegrepet. Det vises til boks 1.5 for nærmere omtale av data-grunnlag, lønnsbegrep m.m.

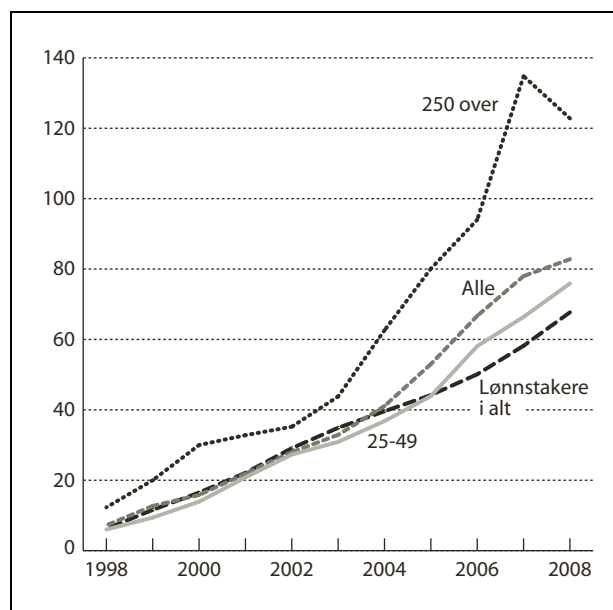
Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er med i lønnsbegrepet etter de verdiansettelser skattereglene fastlegger, jf. boks 1.6. Lønnsbegrepet avviker dermed på dette punktet fra det som brukes ellers i kapittel 1. I tillegg inneholder det en del naturalytelser som ikke er med i lønnsbegrepet, slik det ellers anvendes i lønnsstatistikken og f.eks. i tabell 1.1. Naturalytelsene utgjør en liten andel, om lag 1,9 prosent, av lønn og honorarer i alt, og er dermed av liten betydning for lønnsnivå og lønnsutvikling for lønnstakere under ett.

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. «Leder» er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre. Det kan ikke utelukkes at en på denne måten i noen tilfeller har fått med personer som har høy lønn pga. spesialkompetanse, men ikke er toppledere.

Tabell 1.12 viser at fra 2007 til 2008 var lønnsveksten 2,7 prosent i gjennomsnitt for alle toppledere mot 6,8 prosent året før. Lønnsveksten for toppledere i 2008 varierte mellom 0,1 prosent og 5,7 prosent i små- og mellomstore foretak. I de største foretakene med over 250 lønnsforhold var lønnsveksten i 2008 ÷5,1 prosent mot hele 21,0 prosent i 2007. Toppledere i de minste foretakene (25-49 lønnsforhold) utgjorde i 2008 om lag 57 prosent

av alle toppledere i materialet, mens lederne i de største foretakene (over 250 lønnsforhold) utgjorde om lag 6 prosent.

I offentlig eide foretak var lønnsveksten fra 2007 til 2008 7,9 prosent mot 1,6 prosent året før. Dette omfatter foretak hvor stat, kommune eller fylkeskommune direkte eller indirekte eier mer enn 50 prosent av aksjekapitalen.

Figur 1.1 Akkumulert vekst i lederlønninger og for lønnstakere i alt. 1997-2008

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.1 viser at for alle toppledere i foretak med over 25 lønnsforhold var samlet lønnsvekst tilnærmet den samme som for lønnstakere i alt fra 1997 til 2003. Etter 2003 har veksten vært høyere, og lønnsveksten for toppledere i alt for hele perioden 1997 til 2008 ble 83 prosent mot 68 prosent for lønnstakere i alt. For toppledere i små foretak med 25-49 lønnsforhold var samlet lønnsvekst lavere enn for lønnstakere i alt fram til 2005, men høy lønnsvekst i 2006 medførte at lønnsveksten for hele perioden 1997-2008 ble om lag 76 prosent. For toppledere i store foretak med over 250 lønnsforhold var lønnsveksten høy fra 1997 til og med 2000. Deretter var lønnsveksten forholdsvis moderat i 2001 og 2002. Etter 2002 økte lønnsveksten igjen og var høy i årene 2004 til 2007, særlig i 2007. Fra 2007 til 2008 var det imidlertid negativ lønnsvekst i gjennomsnitt for toppledere i de store foretakene. Samlet for perioden fra 1997 til 2008 var lønnsveksten for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold om lag 123 prosent, dvs. nær det dobbelte av lønnsveksten for lønnstakere i alt.

Den negative lønnsveksten i gjennomsnitt fra 2007 til 2008 for toppledere i de store foretakene kan skyldes flere forhold, bl.a. lavere opsjonsytelser og/eller bonuser. I tillegg kan tilgang og avgang av ledere i en forholdsvis liten gruppe av ledere påvirke lønnsutviklingen.

Det er i den siste tiden gjennomført endringer i aksjeloven mv. om lederlønnsfastsettelse som innebærer at styret skal utarbeide en erklæring om fastsettelse av lønn og annen godtgjørelse til

ledende ansatte og at denne erklæringen skal behandles av generalforsamlingen. I eierskapsmeldingen (St. meld. nr. 13 (2006-2007)) gikk regjeringen inn for at staten skal stemme nei på generalforsamlingen dersom det fremmes forslag om opsjoner i selskaper hvor staten er eier.

I tabell 1.13 er topplederne i foretak med over 250 lønnsforhold rangert etter stigende lønnsnivå. Det er 146 ledere i hvert kvartil. Tabellen viser at det særlig var lønnsutviklingen til topplederne i 4. kvartil som i hovedsak bidro til at lønnsveksten for hele gruppen ble negativ fra 2007 til 2008. I de tre andre kvartilene varierte lønnsveksten fra 4,7 prosent i 1. kvartil til ÷1,1 prosent i 3. kvartil.

Tabell 1.14 viser at det er få kvinnelige administrerende direktører/daglig ledere i foretak med over 25 lønnsforhold. Andelen varierte i 2007 fra 17 prosent i størrelsesgruppen 25-49 lønnsforhold til 11 prosent i foretak med over 250 lønnsforhold. Gjennomsnittlig lønnsnivå for kvinnelige toppledere var i 2008 om lag 62 prosent av lønnsnivået for mannlige toppledere i alle foretak med over 25 lønnsforhold mot 65 prosent i 2007. I foretak med over 250 lønnsforhold var det relative lønnsnivået om lag 60 prosent. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 2007 til 2008 var lavere for kvinner enn for menn i alle foretaksstørrelser, bortsett fra i foretak med 100-249 lønnsforhold. Kvinnelige toppledere utgjør en forholdsvis liten andel av topplederne i de store foretakene. Nyansettelse og avgang av ledere i en forholdsvis liten gruppe, kan påvirke lønnsutviklingen betydelig.

Tabell 1.13 Gjennomsnittslønn¹ og lønnsvekst etter kvartil for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper med over 250 lønnsforhold³. 2007 og 2008

Kvartil	Gjennomsnittslønn		Lønnsvekst 2007-2008 ⁴
	2007	2008 ⁴	
1. kvartil	760 000	795 600	4,7
2. kvartil	1 231 800	1 234 100	0,2
3. kvartil	1 849 200	1 828 100	÷1,1
4. kvartil	4 340 700	3 890 200	÷10,4
Alle	2 045 400	1 940 300	÷5,1

¹ Omfatter lønn (inkludert ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre.

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall.

Tabell 1.14 Lønnsutviklingen¹ for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 2007-2008. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Alle menn og kvinner.

Antall lønnsforhold ³	Antall ledere		Gj. sn. lønn i 2008 ⁴		Vekst i prosent 2007-2008 ⁴	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
25 – 49	5 021	1 002	739 500	492 600	6,5	2,5
50 – 99	2 279	399	913 800	582 200	3,5	1,9
100 – 249	1 184	144	1 207 500	776 400	±0,1	1,0
250 og over	522	63	2 026 600	1 225 300	±1,9	±33,5
Alle	9 006	1 608	919 800	569 000	3,5	±1,6

¹ Omfatter lønn (inkludert ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre.

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret.

Boks 1.5 Datagrunnlag, lønnsbegrep m.m. for lederlønsberegningene

Datagrunnlag

Utvalget har fått bearbejdet opplysninger om lederlønn fra Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaveregister (LTO) for årene 1997-2008.

erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er fra og med 2002 registrert på egen kode i LTO. Fordel ved kjøp av aksjer til underpris er også registrert på egen kode.

Lønnsbegrepet

LTO-registeret inneholder alle typer ytelser fra arbeidsgiver/oppdragsgiver til arbeidstaker/oppdragstaker utbetalt på individnivå. Summene på LTO-registeret fordeles på ulike koder. Det er tatt utgangspunkt i kode 111-A som omfatter all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse for arbeid som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg er tatt med kode 112-A som omfatter skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. Fordel ved

Lederbegrepet

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. Her er «leder» definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn. I tillegg har en lagt til grunn at samme person må ha hatt høyest utbetalt beløp i foretaket i to påfølgende år. Grunnen til dette er at en ønsker å unngå at stillingsopprykk påvirker lønnsveksten for denne gruppen.

Boks 1.6 Nærmere om opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen

Opsjonsordninger i arbeidsforhold innebærer normalt at det inngås en kontrakt mellom eierne av en bedrift og ledelsen og de ansatte om et fremtidig kjøp av f. eks. en aksje eller obligasjon til en forhåndsavtalt pris (kjøpsopsjon). Ved inngåelse av en opsjonsavtale utenfor arbeidsforhold, betaler kjøper en opsjonspremie som vederlag for retten til å utøve opsjonen. Opsjonspremien uttrykker normalt markedsverdien av opsjonen på det tidspunkt avtalen inngås. For opsjoner ervervet i arbeidsforhold settes gjerne opsjonspremien lavere dersom det i det hele tatt betales opsjonspremie.

Til og med inntektsåret 1995 ble gevinst ved innløsning eller salg av opsjon på aksje eller grunnfondsbevis i arbeidsforhold skattlagt som lønnsinntekt i det året opsjonen ble innløst eller solgt. Fra og med inntektsåret 1996 ble det innført nye regler som innebar at fordel ved en opsjon ble skattlagt som lønnsinntekt ved tildelingstidspunktet for opsjonen. (Unntak er ikke-børsnoterte salgsoptjener i arbeidsforhold som først skulle skattlegges ved innløsning eller salg.) Videre ble ytterligere gevinst ved innløsning eller salg av opsjonen skattlagt som lønnsinntekt.

Ved innløsning, salg eller bortfall av opsjonen ble det gitt fradrag i alminnelig inntekt for differansen mellom utgangsverdien og den fordelen som det er skattlagt for ved tildelingstidspunktet.

I skatteopplegget for 1999 ble reglene for beskatning av opsjoner i arbeidsforhold igjen endret slik at bare opsjoner der den beregnede fordelen oversteg 600 000 kroner skulle beskattes ved ervervet. En forutsetning var at et visst antall ansatte ble tilbudt opsjoner. Var fordelen mindre enn 600 000 kroner, skulle fordelen beskattes ved salg eller innløsning av opsjonen. Fordelen som oppnås i ansettelsesforhold ved at ansatte får aksjer eller kjøper aksjer til underpris, er i

utgangspunktet skattepliktig som lønn. Fordelen utgjør differansen mellom salgsverdien på ervervstidspunktet og det den ansatte eventuelt har betalt for aksjen. Dersom alle ansatte i et aksjeselskap etter en generell ordning i bedriften har fått tilbud om aksjekjøp i selskapet, kan imidlertid den skattepliktige fordelen settes til differansen mellom 80 prosent av antatt salgsverdi og det den ansatte har betalt for aksjen. Reduksjonen i den skattepliktige fordelen kan likevel ikke overstige 1 500 kroner per person. Gevinst ved realisasjon av aksjene skattlegges som kapitalinntekt (28 prosent).

Fra og med inntektsåret 2000 ble beskatning ved tildelingen av ikke-børsnoterte opsjoner i arbeidsforhold avvirket. Det skulle ikke lenger stilles noen beløpsmessig begrensning eller vilkår.

Gevinsten ved salg eller innløsning av opsjonen skulle beskattes som lønnsinntekt og inngå i grunnlaget for arbeidsgiveravgift. Dette gjaldt uavhengig av om underliggende aksjer eller grunnfondsbevis var børsnotert eller ikke.

Det ble ingen endringer for børsnoterte opsjoner, dvs. opsjon der selve opsjonen er børsnotert. Slike opsjoner skulle fortsatt beskattes ved tildelingen, ved at kursverdien ved tildeling (minus eventuelt vederlag) behandles som lønnsinntekt. Gevinst ved senere innløsning eller salg av opsjonen skulle fortsatt behandles som lønnsinntekt.

I 2002 ble skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold endret slik at opsjonsfordelen skal kunne fordeles likt på hvert inntektsår i den perioden den blir opparbeidet. Endringen medførte redusert arbeidsgiveravgift og/eller toppskatt. Fra og med 2002 likebehandles børsnoterte opsjoner skattemessig med ikke-børsnoterte, dvs. at også de skal beskattes ved innløsning eller salg av opsjonen. Det har ikke skjedd endringer i skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold etter 2002.

1.4.3 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor

Utvalget presenterer i dette avsnittet tall for lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor i 2006 og 2007. Utvalget kommer tilbake til 2008-tall i juni-rapporten. Følgende grupper inngår i denne statistikken:

- *Øverste administrative leder* (rådmenn) i kommuner og fylkeskommuner
- *Øverste leder* i forvaltningen, etater, direktorater og finansieringsinstitusjoner i staten.
- *Administrerende direktør* i de regionale helseforetakene herunder også de forskjellige helseforetakene.

Tabell 1.15 Gjennomsnittslønn¹ for toppledere i offentlig sektor. Alle ledere. Vekst fra 2005 til 2006 og fra 2006 til 2007.

	Antall 2007	Gjennomsnittlig årslønn 2007	Vekst 2005-06	Vekst 2006-07
Kommuner og fylkeskommuner	394	618 100	5,6	6,6
Staten:	253	811 200	2,0	6,2
Toppledere på lederlønnssystemet ²	138	857 300	-0,4	5,7
Toppledere lønnet etter lønnsregulativet ³ i hovedtariffavtalen	115	755 900	6,4	6,8
Offentlige toppledere i alt ⁴	676	717 700	3,5	7,1

¹ Omfatter grunnlønn, faste og variable tillegg. Gjennomsnittlig årslønn er definert som månedslønn per oktober*12.

² Dersom det er flere ledere lønnet etter lederlønnssystemet på ulike nivåer innen samme enhet, er bare toppleren tatt med.

³ Den høyeste lønte i hvert foretak

⁴ Inkluderer administrerende direktører i helseforetakene

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Utplukket av ledere er basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk. Lønnsbegrepet har samme innhold som ellers i kapittel 1, dvs. fast avtalt lønn (grunnlønn/regulativlønn) og faste og variable tillegg. I staten omfatter utplukket både toppledere som er lønnet etter lederlønnssystemet⁵ i staten og toppledere av etater som er lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen i staten.

Lønnsveksten for toppledere i offentlig sektor var i gjennomsnitt 7,1 prosent fra 1. oktober 2006 til 1. oktober 2007 mot 3,5 prosent året før. For toppledere i kommuner og fylkeskommuner var lønnsveksten 6,6 prosent mot 5,6 prosent året før. I staten var veksten 6,2 prosent i 2007 mot 2,0 prosent året før. Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere i offentlig sektor omfatter også administrerende direktører i helseforetakene. Lønnsnivået for denne gruppen var 1 250 000 kroner i 2007, og lønnsveksten for alle var i gjennomsnitt 16,7 prosent fra 2006 til 2007 mot ±0,5 prosent fra 2005 til 2006. Den store variasjonen i lønnsveksten må ses i sammenheng med avgangs- og sammensetnings-effekter i en liten gruppe ledere i helseforetakene.

Lønnsveksten for topplerne fra 2006 til 2007 var høyere enn for lønnstakere ellers i offentlig sektor, mens det var motsatt fra 2005 til 2006 med unntak for toppledere i staten lønnet etter lønnsregulativet.

⁵ Staten inngår individuelle lederlønnskontrakter med alle ledere tilknyttet lederlønnssystemet. Stillingsansvar, omfang og kompleksitet avgjør om den innplasseres. Systemet består av to elementer; basislønn/grunnlønn og et individuelt tillegg. Det er ca. 300 toppledere som er tilknyttet systemet, blant annet departementsråder og ekspedisjons-sjefer i departementene samt toppledere i større etater og institusjoner, fylkesmenn og politimestere.

I 2007 var gjennomsnittslønnen for toppledere i kommuner og fylkeskommuner om lag 618 000 kroner. I staten tjente topplerne i gjennomsnitt om lag 811 000 kroner. Lønnen var en del høyere for toppledere på lederlønnssystemet enn for toppledere lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn avspeiler bl.a. forskjeller i utdanning, stillingsplassering og sektor/bransjetilknytning. Ulike konkurranseforhold sektorer og bransjer imellom kan også bidra til å forklare en del av forskjellene i lønn.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn kan også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Det kan skilles mellom det man kaller stillingsdiskriminering (ulik adgang til stillinger), direkte diskriminering (ulik lønn for likt arbeid) samt verdsettingsdiskriminering (kvinnedominerte yrker blir mindre verdsatt enn mannsdominerte yrker)

Lønnsforskjeller etter forhandlingsområder

Tabell 1.16 viser lønnsutviklingen for heltidsansatte⁶ kvinner og menn i en del forhandlingsområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbegrep, jf. boks 1.1. Tabellen viser gjennomsnittlig

⁶ For ansatte i kommunene, helseforetakene samt industriarbeidere, industrifunksjonærer og hotell og restaurantarbeidere i NHO-bedrifter er deltidsansatte inkludert.

årslønn for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i perioden 1999-2008. I samme tabell presenteres også gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn for 2008.

Når det gjelder utviklingen fra 2007 til 2008, har lønnsforskjellene blitt redusert for ansatte i kommunene og for industrifunksjonærer og industriarbeidere i NHO-bedrifter. For undervisningspersonell i kommunene og for ansatte i staten var lønnsforskjellene om lag uendret. For de andre områdene og spesielt for ansatte i finanstjenester har lønnsforskjellene økt. Tallet for ansatte i HSH-

bedrifter for 2008 er ikke sammenliknbart med tallene for foregående år. Lønnsstatistikken for HSH-bedrifter er lagt om ved at populasjonen er utvidet med nye ledergrupper fom 2008. Disse gruppene har en klar overvekt av menn. Inkludering av disse gruppene medfører et nivåskift i tabellen, dvs. at kvinners lønn som andel av menns lønn blir lavere som følge av denne omleggingen.

I alle forhandlingsområdene var det for perioden 2004-2008 en tilnærming mellom kvinner og menns lønn med unntak av ansatte i finanstjenester og industriarbeidere i NHO-bedrifter.

Tabell 1.16 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte/heltidsekvivalenter

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Årslønn menn 2008	Årslønn kvinner 2008	Kvinneandel ² 2008
Industriarbeidere i NHO-bedrifter ³	89,0	88,4	89,0	90,1	89,1	89,3	89,1	89,5	88,3	88,5	362 600	320 800	19
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter ³	77,6	77,5	78,3	76,8	77,1	77,3	77,1	77,6	77,7	78,2	589 500	460 700	31
HSH-bedrifter i varehandel	84,5	85,4	86,2	86,4	88,1	87,6	87,5	87,4	87,8	85,3 ⁸	393 700	336 000	39
Ansatte i hotell og restaurant i NHO-bedrifter ³	92,9	93,0	93,3	92,3 ⁶	93,0	93,7	94,6	94,3	94,8	94,4	287 100	271 000	62
Finanstjenester ⁴	75,6	75,8	76,2	76,0	75,6	75,9	75,2	74,1	74,1	72,1	605 200	436 300	49
Statsansatte ⁷	89,0	89,1	89,1	89,0	88,9	89,8	89,9	90,9	91,4	91,5	438 500	401 400	44
Ansatte i kommunene ^{3,6}	88,0	87,6	86,9	90,6 ⁵	90,8	90,0	89,9	90,9	90,4	91,3	401 200	366 300	74
Herav undervisningspersonell ⁶	93,9	94,0	94,2	95,0	95,5	96,2	97,0	96,4	96,6	96,7	428 400	414 300	65
Statlige eide helseforetak i Spekterområdet	-	-	-	77,4	75,7	75,7	75,8	76,3	77,4	76,2	533 500	406 600	76
Spekter-området ekskl. statlige eide helseforetak	-	-	-	-	90,5	92,8	93,1	94,1	94,3	93,6	410 100	383 800	40

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andel heltidsansatte kvinner/årsverk kvinner innenfor det enkelte område.

³ Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

⁴ Omfatter heltidsansatte i bank og forsikring, (Norges Bank er ikke inkludert). Statistikken omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

⁵ Sykehusene er skilt ut fra kommunene/fylkeskommunene fra og med 2002.

⁶ Undervisningspersonale i skoleverket ble overført fra statlig tariffområde til kommunalt/fylkeskommunalt tariffområde fra og med 1. mai 2004. Oslo kommune er inkludert fra og med 2006.

⁷ Månedslønn per 1.10*12 fra og med 2007.

⁸ Tallet for ansatte i HSH-bedrifter for 2008 er ikke sammenliknbart med tallene for foregående år. Lønnsstatistikken for HSH-bedrifter er lagt om ved at populasjonen er utvidet med nye ledergrupper fom 2008. Disse gruppene har en klar overvekt av menn. Inkludering av disse gruppene medfører et nivåskift i tabellen, dvs. at kvinners lønn som andel av menns lønn blir lavere som følge av denne omleggingen.

Tabell 1.17 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring pr. 1.9/1.10/1.12. Heltidsansatte

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Månedslønn*12 per 1.9/1.10/1.12		Andel heltids- ansatte kvinner
											Menn	Kvinner	
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	80,4	80,3	81,3	86,6	88,8	87,0	87,7	89,1	90,9	89,6	638 100	572 000	19
Industri	86,9	88,0	88,2	88,2	87,8	88,5	89,6	89,9	89,0	90,4	415 700	375 600	21
Kraftforsyning	90,4	89,9	89,5	90,8	88,7	89,1	91,5	90,4	91,2	90,5	502 700	455 000	22
Bygge- og anleggsvirksomhet	92,2	94,2	94,7	93,8	96,3	97,4	98,1	99,4	98,2	99,8	393 400	392 700	6
Varehandel i alt	81,9	81,5	82,8	83,6	84,5	85,1	84,2	84,4	83,1	85,0	421 800	358 400	37
Hotell- og restaurantvirksomhet	-	-	88,8	89,5	88,2	89,9	89,1	89,7	89,3	90,5	328 200	296 900	54
Samferdsel	86,0	86,8	86,6	88,1	88,1	89,0	90,0	89,8	89,6	89,4	431 700	385 800	26
Finanstjenester i alt	75,2	75,1	73,1	73,4	72,9	73,3	71,9	69,5	68,6	66,2	693 800	459 500	46
Eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting	76,8	76,6	77,5	78,1	78,6	79,6	80,0	80,8	80,9	81,8	504 400	412 400	33
Ansatte i staten	89,7	88,6	89,0	89,2	88,7	90,3	90,8	90,7	91,2	91,3	442 000	403 600	44
Undervisningspersonale i skoleverket	94,1	94,0	94,5	95,4	95,7	96,4	97,0	96,9	97,2	97,2	431 400	419 100	59
Kommune og fylkeskommune ¹	87,3	87,9	91,7	92,4	92,8	92,3	91,9	92,6	92,2	92,1	392 100	361 000	67
Helseforetak			76,8	77,7	75,1	75,2	76,3	76,3	77,8	79,3	506 400	401 700	69
Privat undervisning	85,2	85,9	84,4	86,5	87,9	87,9	88,2	88,0	87,2	86,9	442 600	384 700	45
Private helse- og sosialtjenester	86,5	85,0	87,4	85,3	85,2	84,0	84,2	83,8	83,5	84,5	400 500	338 500	71
Sosiale og personlige tjenester	86,4	85,1	87,1	86,4	87,3	87,2	88,5	88,0	86,4	87,7	457 000	401 000	46
Gjennomsnitt/sum heltidsansatte	85,2	85,5	85,5	86,0	86,2	86,6	86,8	86,8	86,5	-	-	-	-

¹ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

I hovedgruppene i tabell 1.16 er det fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I gruppen er industriarbeidere stillingsstrukturen relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finanstjenester og i helseforetakene der en også finner de største lønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Lønnsforskjeller etter næring

Tabell 1.17 viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns fordelt etter næring. Det er her tatt

utgangspunkt i SSBs næringsklassifisering og offisielle månedslønnsstatistikk (per 1/9/1/10/1.12). I boks 1.7 forklares forskjellene i datagrunnlaget mellom tabell 1.16 og 1.17.

For den siste femårsperioden (2004-2008) viser utviklingen en tilnærming i kvinner og menns lønninger for omtrent alle næringer. Et unntak her er ansatte i finansnæringen hvor lønnsforskjellene har økt sterkt i denne perioden. For finansnæringen kan de økte lønnsforskjellene i stor grad forklares ved at menn i mye sterkere grad enn kvinner har mottatt økte bonusutbetalinger de senere årene.

Boks 1.7 Forskjeller i statistikkgrunnlag i tabell 1.16 og 1.17

Tabell 1.16 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn etter forhandlingsområdene. Tabell 1.17 tar utgangspunkt i næringer etter SSBs standard for næringsgruppering. Når vi sammenligner disse tabellene, kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe siden grupperingen ikke er helt den samme. Bl.a. er virksomheter som ikke er med i arbeidsgiverorganisasjoner med i tabell 1.17 og det skilles her heller ikke mellom arbeidere og funksjonærer. Undervisningspersonale inngår f.o.m. 2004 i tallene for kommunene i tabell 1.16 mens kommunene er eksklusive undervisningspersonell i tabell 1.17. I tabell 1.17 er toppledere inkludert i statistikkgrunnlaget. Disse er i stor grad ikke med i tabell 1.16 siden topplederne for de fleste områdene ikke er en del av forhandlingsområdet. Endelig beregnes årslønnsnivået på forskjellig måte da tabell 1.16 tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig årslønn for hele året, mens tabell 1.17 tar utgangspunkt i registrert månedslønn *12 per 1. september/ 1. oktober/ 1. desember.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter næring (2003-2007)

og hvor deltid er inkludert, vises det til tabell 4.11 i vedlegg 4. Tall for 2008 presenteres i junirapporten.

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle grupper sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom heltidsansatte kvinner og menn i Norge (se tabell 1.17).

Fra 2006 til 2007 har lønnsforskjellene mellom heltidsansatte kvinner og menn økt. De heltidsansatte kvinnene tjente i gjennomsnitt 86,5 prosent av menns lønn i 2007 mot 86,8 i 2006. Også når deltid inkluderes har lønnsforskjellene økt fra 2006 til 2007 (se tabell 4.11 i vedlegg 4). Lønnsnivået for kvinner beregnet i heltidsekvivalenter utgjorde i gjennomsnitt 84,3 prosent av nivået for menn i 2007 mot 84,6 prosent i 2006. I perioden 2003-2007 økte det relative lønnsnivået for heltidsansatte kvinner med 0,3 prosentpoeng. Tall for 2008 presenteres i junirapporten

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn etter utdanning

Tabell 1.18 viser kvinners lønn som andel av menns etter utdanningsnivå. Fra 2006 til 2007 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn økt for

Tabell 1.18 Kvinners lønn som andel av menns etter utdanning. Per årsverk ¹

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 ²	2006 ²	2007 ²	Månedslønn*12 per 1.9/1.10/1.12	
											Menn	Kvinner
Utdanning på grunnskolenivå	86,0	85,7	85,2	84,8	85,1	85,3	85,9	89,7	89,2	88,8	325 200	288 900
Utdanning på videregående skolenivå	85,0	84,9	84,4	84,2	84,6	85,0	85,4	83,8	83,4	82,3	394 900	325 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, tom 4 år	80,2	79,6	79,9	79,1	80,1	80,2	81,1	80,5	79,6	79,2	488 600	387 200
Universitets- eller høyskole- utdanning lengre enn 4 år	82,7	82,0	82,1	82,1	81,7	82,3	82,5	82,4	81,9	81,1	590 300	478 800
Gjennomsnitt	83,6	83,4	83,5	83,3	83,9	84,3	84,7	84,7	84,6	84,3	414 700	349 600

¹ Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

² Endrede definisjoner på utdanningsnivåene for 2005 - 2007. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

Tabell 1.19 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Månedslønn*12 per 1.9/1.10/1.12		Andel heltids- ansatte kvinner
											Menn	Kvinner	
- 24 år	93,8	94,0	94,5	94,3	93,8	93,4	94,0	93,4	93,6	92,7	282 000	261 300	30
25 – 29 år	92,9	92,8	93,1	93,0	93,9	93,2	93,9	93,8	93,4	92,7	351 600	326 100	36
30 – 34 år	91,1	90,9	91,0	90,9	91,7	90,6	91,2	90,9	90,6	90,1	399 600	359 900	35
35 – 39 år	86,0	86,3	87,5	87,7	88,2	88,7	88,7	88,9	88,8	87,6	433 500	379 800	35
40 – 44 år	81,8	81,8	82,4	83,2	84,0	84,9	85,3	86,5	86,8	86,5	452 000	390 700	36
45 – 49 år	80,8	81,4	81,4	81,4	82,0	82,5	82,7	83,0	83,1	83,2	461 500	384 100	36
50 – 54 år	80,6	80,3	80,8	81,2	81,3	82,1	82,9	82,9	82,7	82,3	459 400	378 200	36
55 – 59 år	80,8	80,7	80,7	80,2	81,2	81,5	81,9	82,1	82,1	82,0	453 000	371 500	34
60 og over	81,4	81,0	80,9	81,4	81,7	81,0	81,7	81,5	80,9	80,7	452 800	365 600	33
Alle	85,3	85,2	85,5	85,5	86,0	86,2	86,6	86,8	86,8	86,5	420 300	363 600	35

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

alle utdanningslengder. Tall for 2008 presenteres i junirapporten.

Det er minst lønnsforskjeller på de laveste utdanningsnivåene, dvs. på grunnskolenivå og videregående skole nivå. Størst lønnsforskjeller er det for ansatte med universitets- eller høyskoleutdanning til og med 4 år.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom heltidsansatte kvinner og menn fordelt etter utdanningsnivå og næring (1998-2008) vises det til tabell 4.10 i vedlegg 4.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder

Tabell 1.19 viser heltidsansattes kvinners lønn som andel av menns etter alder. Fra 2006 til 2007 har lønnsforskjellene økt i alle aldersgrupper med unntak av aldersgruppen 45- 49 år. Tall for 2008 presenteres i junirapporten.

Tabell 1.19 viser at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn øker med økende alder.

Likelønnsstrekk ved oppgjørene i 2008

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller krone-tillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig

lønnsvest for kvinner enn for menn, ettersom det ofte er flere kvinner enn menn i lavlønnsgruppene⁷.

2. Fordelingen av de lokale tilleggene.
3. De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Fra 1. april 2008 ble det i oppjøret mellom *LO* og *NHO* gitt et generelt tillegg på kr 2 per time. I tillegg ble det gitt et lav-/likelønns tillegg på kr 3 per time, dvs. totalt kr 5 per time, til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2007 (301 320 kroner). Halvparten av kvinnene i området er på overenskomster med kr 5 per time i tillegg, mens dette gjelder en fjerdedel av alle.

Arbeidstakere i foreldrepermisjon skal lønnsvurderes i forbindelse med de lokale lønnsforhandlingene.

I oppjøret mellom *YS* og *NHO* ble det gitt de samme lønnstilleggene som i oppjøret mellom *LO* og *NHO*.

Mellom *LO/HK* og *HSH*, *YS* og *HSH* og *LO/HK* og *Samfo* (*samvirkeforetak*), ble det på de fleste områder gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 2 per time og et ytterligere lav-/likelønns tillegg på kr 3,- per time. Det ble nedfelt at arbeidstakere i forel-

⁷ For staten er dette ikke tilfelle. Menn er nå i flertall innenfor de laveste lønnstrinnene.

drepermisjon skal vurderes i forbindelse med de lokale lønnsforhandlingene.

I det *statlige tariffområdet ble det gitt et tillegg* på kr 16 000 opp til og med lønnstrinn (ltr) 45, og et prosentvis tillegg på 4,65 prosent fra og med ltr 46 til og med ltr 80, og et kronetillegg fra ltr 81 og oppover på kr 32 000. Likelønn skal prioriteres i de sentrale justeringsforhandlingene. Føringer om at kvinner bør ha en større andel enn pro rata tilsier i de lokale forhandlingene, er videreført. I tillegg er det også nedfelt at arbeidstakere i permisjon med lønn skal omfattes i de lokale forhandlingene.

I det *kommunale tariffområdet* ble det vedtatt et generelt tillegg på 2,5 prosent og endringer i mistelønnsatser per 1. mai 2008. I en tilleggsprotokoll mellom Unio og KS ble det enighet om at lønnsnivå og lønnsutvikling må bygge opp under likelønnskommisjonens prinsipper om likelønn, både gjennom sentrale og lokale forhandlinger. Det ble også enighet om å sette ned et partssammensatt utvalg som skal se på utfordringer knyttet til bemanning/dekning av kompetanse i helger og kartlegge det reelle omfanget av uønsket deltid blant arbeidstakere i kommunal sektor.

Mellom *Spekter* og *LO-Stat* og *Spekter* og *YS-Spekter* ble det enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2008 på kr 3 900 per år. I tillegg ble det gitt ytterligere et tillegg på kr 5 850 per år til arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr 301 230 i 2007. I tillegg ble det ført forhandlinger i de enkelte virksomheter.

Det vises til vedlegg 1 for en nærmere omtale av lønnsoppgjørene i 2008.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

I tabell 1.20 vises lønnsutviklingen⁸ for heltidsansatte utdanningsgrupper etter næring i perioden 1998-2008. Tabellen er framkommet ved å koble lønnsstatistikken mot utdanningsregisteret. Tabellen viser at andelen med ulike utdanningsnivåer varierer mellom gruppene. I 2008 var det 73 prosent eller flere av de ansatte som hadde grunnskole og videregående skole (inkludert fagutdanning) som høyeste utdanning i industri, bygg- og anlegg og varehandel. Blant statsansatte var andelen 34 prosent, og blant ansatte i helseforetakene 29 prosent.

Ansatte i finanstjenester hadde den høyeste lønnsveksten i perioden 2003-2008 med 42,4 prosent. I kommunene var lønnsveksten 29,3 prosent i denne perioden, mens den var 27,2 prosent i staten og 26,1 prosent i industrien.

Innenfor finanstjenester, bygge- og anleggsnæringen, skoleverket og industrien hadde ansatte med universitet og høyskoleutdanning mer enn 4 år høyere lønnsvekst enn de andre utdanningsgruppene innenfor disse næringene. Innenfor helseforetak, kommune, stat og varehandel hadde ansatte med fagutdanning den høyeste lønnsveksten.

Tabell 1.20 viser videre at det er betydelige lønnsforskjeller for ansatte med samme utdanningslengde mellom de ulike næringer/sektorer.

Det vises også til tabellene 4.12 og 4.13 i vedlegg 4.

⁸ Lønnsutviklingen i tabell 1.20 baserer seg på datolønnsvekst, dvs. fra 1.oktober/1.september/1 desember ett år til samme tidspunkt neste år. En sammenlikning av datolønnsveksten fra ett år til et annet *mellom* næringer blir ofte vanskelig gjort av at lønnsstatistikken først registrerer en del lønnstillegg året etter at de er gitt. F. eks. har dette vært tilfelle for staten og skoleverket. Dette er forhold som en korrigerer for ved beregning av årslønnsvekst, men som forstyrrer sammenlikningen når en ser på datolønnsveksten mellom to år. Over tid vil årslønnsveksten og datolønnsveksten være tilnærmet lik for samme næring/gruppe.

Tabell 1.20 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10/1.12 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1998-2008

	Andeler ⁴		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2003 til 2008	Månedslønn*12 ¹ per 1.9/1.10/1.12. 2008
	2008	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁷	2007	2008	2008		
<i>Industri i alt</i>	100	4,8	4,2	4,4	6,4	3,7	3,6	3,6	4,3	6,0	6,2	26,1	407 700	
Utdanning på grunnskolenivå	22	3,2	3,8	3,7	5,6	3,0	3,1	3,6	4,1	5,4	5,8	24,0	336 400	
Utdanning på videregående skolenivå	51	4,4	4,0	4,2	5,7	3,5	3,6	3,2	4,5	7,3	6,2	27,3	398 700	
Av dette:														
Fagutdanning ⁵	29	5,1	4,2	4,5	5,2	3,7	3,3	3,2	4,7	8,0	6,4	28,2	400 700	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	14	6,9	5,5	5,0	6,7	2,3	2,5	3,7	4,5	6,4	6,0	25,3	530 800	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	5	6,1	6,1	5,2	7,5	2,2	2,0	3,3	5,8	6,1	6,6	26,0	676 100	
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	100	4,9	4,4	4,6	6,0	2,8	3,5	3,4	4,1	6,0	5,9	25,1	393 400	
Utdanning på grunnskolenivå	22	4,9	4,1	4,6	5,6	3,4	3,7	2,1	3,3	4,7	6,4	21,8	333 900	
Utdanning på videregående skolenivå	57	5,1	4,7	4,9	5,7	2,7	3,8	3,4	4,9	7,1	6,3	28,2	407 600	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁵	42	6,8	5,4	5,7	6,1	2,5	4,1	3,8	4,7	7,7	6,2	29,4	408 500	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8	4,7	4,7	5,2	7,5	3,4	2,0	5,1	5,0	6,2	9,1	30,4	546 100	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	3,1	6,5	4,4	5,7	6,4	0,0	7,8	7,5	2,7	8,5	29,2	695 700	
<i>Varehandel i alt</i>	100	3,7	5,9	4,9	5,1	3,3	3,1	4,4	5,0	5,1	3,6	23,1	402 300	
Utdanning på grunnskolenivå	26	3,8	4,5	5,3	5,3	2,9	4,9	3,8	3,9	4,1	1,6	19,6	330 500	
Utdanning på videregående skolenivå	53	3,7	5,9	4,3	4,3	3,7	3,5	4,4	4,3	6,4	4,0	24,7	396 900	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁵	19	5,5	6,3	5,6	4,1	4,1	3,2	4,8	3,7	7,1	5,5	26,7	390 900	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	14	4,6	6,5	7,1	5,4	0,0	2,6	2,9	6,8	4,2	5,4	23,9	518 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	3	5,7	4,1	9,0	3,5	2,8	-3,5	4,4	6,8	7,5	4,7	21,1	634 100	
<i>Finanstjenester i alt⁶</i>	100	4,0	5,4	4,4	5,8	2,9	4,1	8,4	7,2	6,2	10,8	42,4	585 300	
Utdanning på grunnskolenivå	5	3,7	5,2	4,2	6,5	3,4	5,0	5,4	5,4	6,0	7,5	32,9	437 700	
Utdanning på videregående skolenivå	44	4,1	4,4	4,2	6,4	1,6	4,9	6,5	5,7	5,5	7,7	34,2	478 300	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁵	3	2,2	5,6	4,3	5,7	5,1	3,1	8,0	0,9	7,5	7,3	29,6	453 500	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	38	2,8	5,7	3,9	3,6	2,8	2,9	10,0	6,7	5,9	11,1	42,2	666 400	

Tabell 1.20 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10/1.12 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1998-2008

	Andeler ⁴		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2003 til 2008	Månedslønn*12 ¹ per 1.9/1.10/1.12. 2008
	2008	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁷	2007	2008			
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	10	1,0	9,3	0,2	4,6	2,1	3,8	6,4	6,8	4,4	13,1	39,3	809 200	
<i>Statsansatte i alt</i>	100	2,8	7,9	3,9	6,6	3,2	3,9	3,5	4,8	4,7	7,8	27,2	425 200	
Utdanning på grunnskolenivå	5	2,8	4,9	4,4	4,0	2,2	3,6	3,4	4,7	4,4	7,8	26,2	351 500	
Utdanning på videregående skolenivå	29	2,2	6,8	2,7	6,3	2,4	3,3	2,6	4,5	4,6	7,9	25,0	374 900	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁵	6	2,9	5,5	3,1	6,1	2,2	2,7	2,5	5,1	4,9	9,4	27,0	369 500	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	31	2,4	6,6	4,1	6,2	1,5	3,6	3,2	4,9	4,8	7,8	26,8	418 500	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	31	2,7	5,5	5,4	6,6	2,3	3,5	3,5	4,6	4,6	7,2	25,7	492 300	
<i>Skoleverket i alt</i>	100	1,9	9,7	4,3	10,5	2,5	3,4	1,9	3,1	3,6	6,3	19,6	424 000	
Utdanning på grunnskolenivå	0	-0,8	8,4	1,2	9,6	2,0	6,4	1,8	8,1	6,7	4,2	30,2	363 400	
Utdanning på videregående skolenivå	3	2,6	9,4	5,4	10,3	3,2	3,0	0,3	5,2	5,4	5,6	21,0	391 200	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁵	1	1,2	11,6	3,9	8,2	1,4	3,9	0,4	4,6	6,1	6,0	22,7	400 900	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	84	1,7	9,6	4,2	10,5	2,4	3,6	2,1	3,0	3,6	6,2	19,8	418 900	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	12	2,5	9,8	3,9	9,8	1,9	3,1	0,7	3,1	3,5	7,5	19,1	471 800	
<i>Kommune og fylkeskommune i alt</i>	100	2,1	4,9	4,7	6,2	2,9	5,1	2,6	5,8	5,2	7,7	29,3	371 200	
Utdanning på grunnskolenivå	12	1,1	4,7	5,4	6,7	1,9	4,9	2,3	5,0	4,7	7,3	26,6	316 300	
Utdanning på videregående skolenivå	38	1,3	4,4	4,7	6,4	2,3	4,8	2,4	5,5	5,1	8,1	28,7	342 000	
Av dette:														
- Fagutdanning ⁵	13	0,4	4,0	3,8	8,0	2,0	4,9	2,7	5,0	5,0	8,3	28,7	337 700	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	41	2,2	5,3	5,0	6,0	3,0	5,5	2,4	5,6	4,8	7,5	28,6	400 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	6	2,2	3,4	4,8	5,2	2,6	4,8	2,7	5,4	5,8	7,2	28,7	481 900	
<i>Helseforetak</i>	100	-	-	-	7,9	5,9	3,4	2,4	3,5	8,1	5,3	24,7	434 500	
Utdanning på grunnskolenivå	7	-	-	-	8,2	1,4	3,6	3,4	2,4	7,0	7,2	25,8	318 500	
Utdanning på videregående skolenivå	22	-	-	-	8,6	1,6	4,0	3,3	2,7	8,6	7,2	28,5	346 300	

Tabell 1.20 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10/1.12 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1998-2008

	Andeler ⁴		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2003 til 2008	Månedslønn*12 ¹ per 1.9/1.10/1.12. 2008
	2008	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁷	2007	2008			
Av dette:														
- Fagutdanning ⁵	6	-	-	-	-	1,8	5,6	3,6	3,3	9,0	8,3	33,4	354 200	
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	47	-	-	-	9,4	3,7	3,4	3,1	2,8	8,9	5,6	26,0	405 500	
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	19	-	-	-	10,1	11,9	0,2	1,0	3,5	2,5	1,3	8,8	632 300	

¹ Registrert månedslønn i alt per 1.9/1.10/1.12*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper.

³ NOS Standard for utdanningsgruppering. Fra og med 2005 er nivåallene for utdanning basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves. Endringene i utdanningsgrupperingen medfører først og fremst endringer i fordelingen mellom videregående utdanninger og utdanninger på grunnskolenivå.

⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring.

⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁷ For enkelte grupper, bl.a. for ansatte i staten, i deler av finanstjenester og i helseforetakene, ble det i 2006 gitt tariff tillegg som først kom med i lønnsstatistikken for 2007.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Tabell 1.21 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekvivalent etter næringshovedområde i perioden 2002-2007. Tabellen viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte. Utvalget kommer tilbake til 2008-tall i juni-rapporten i år.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) per heltidsekvivalent i 3. kvartal 2007 (1.9/1.10/1.12-2007) på kr 322 300, en vekst på 4,0 prosent fra 3. kvartal 2006. Til sammenlikning hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) på kr 400 600, en vekst på 5,8 prosent. Samlet over perioden 2002-2007 var lønnsutviklingen i gjennomsnitt lavere for deltidsansatte enn for heltidsansatte, 20,7 prosent mot 22,6 prosent. I kommunene og varehandel, som er to områder med stor andel deltidssysselsetting, var lønnsveksten per heltidsekvivalent for deltidsansatte henholdsvis 23,3 prosent (23,7 prosent for heltidsansatte) og 17,6 prosent (22,6 prosent for heltidsansatte) i perioden 2002-2007.

Deltidsansatte er i mindretall i alle næringshovedområder unntatt i kommunene (ekskl. undervisningspersonale), der deltidsandelen utgjør 60

prosent. For alle ansatte under ett utgjør deltidsansatte om lag 27 prosent. Der antallet deltidsansatte er lite, blir lønnsnivået for disse lettere påvirket av endringer i sysselsettingen, arbeidstid og sesongvariasjoner. Samlet sett viser likevel hovedtrekkene i lønnsutviklingen for deltidsansatte stort sett samme mønster som for heltidsansatte i perioden 2002 til 2007. Det samme trenger likevel ikke å være tilfelle i de enkelte næringshovedområdene i perioden, f. eks. i kommunene og i varehandel, som er to områder med relativt stor deltidsandel.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2007 fra om lag 70 prosent for ansatte i eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting og i varehandel til 96 prosent for undervisningspersonale i skoleverket, med et gjennomsnitt for alle på 80,5 prosent. Forskjellen i lønn mellom gruppen deltidsansatte og gruppen heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. For eksempel er deltidsansatte i varehandel relativt unge og jobber i lavere stillinger enn heltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder og utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte områder stort sett har høyere turnover enn heltidsansatte.

Tabell 1.21 Vekst i prosent fra året før i gjennomsnittlig årslønn¹ per heltidsekvivalent² for deltidsansatte etter næringer³. Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn. 2002-2007.

	Andel deltid 2007 ⁴	Vekst fra året før i prosent					Vekst fra 2002 til 2007	Månedslønn*12 1.9/1.10/ 1.12. 2007	Lønnsandel ⁵
		2003	2004	2005	2006	2007			
I alt		4,3	3,7	2,8	4,4	4,0	20,7	322 300	80,5
Industri	8	6,2	3,6	2,3	2,4	3,7	19,5	325 400	84,8
Kraftforsyning	8	4,8	5,9	7,5	1,2	7,1	29,3	370 700	80,8
Bygge- og anleggs- virksomhet	4	0,9	1,8	3,7	5,3	6,3	19,2	348 500	93,8
Varehandel	44	3,6	2,4	3,1	5,0	2,4	17,6	270 400	69,7
Hotell- og restaurant- virksomhet	-	5,1	3,7	2,9	3,8	-	-	-	-
Samferdsel	19	3,4	4,1	4,4	5,0	7,0	26,3	346 900	88,2
Finanstjenester	12	0,4	5,3	4,3	2,1	7,7	21,3	377 000	71,4
Eiendomsdrift og forret- ningsmessig tjenesteyting	24	8,9	-0,7	0,3	1,8	4,7	15,6	314 300	69,4
Staten	18	3,3	6,4	3,7	4,7	4,5	24,7	359 000	91,0
Undervisningspersonale i skoleverket	34	2,2	4,7	2,6	3,7	1,7	15,8	383 200	96,1
Kommune og fylkes- kommune	60	2,7	5,1	2,9	6,4	4,3	23,3	322 500	93,6
Helseforetak	48	3,8	5,1	2,0	3,2	8,4	24,5	370 900	89,9
Privat undervisning	37	14,5	-2,7	4,9	1,9	5,6	25,8	364 500	94,0
Private helse- og sosial- tjenester	44	10,4	1,2	3,3	2,7	5,9	25,5	321 300	95,1
Sosiale- og personlige tjenester	28	15,1	2,3	3,2	5,2	2,2	30,6	340 800	82,9

¹ Registrert månedslønn i alt per 1/9/1.10/1.12*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedslønnen per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

³ NOS Standard for næringsgrupper.

⁴ Andel sysselsatte som jobber deltid innenfor den enkelte næring (prosent).

⁵ Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 1997-2007

Tallene som presenteres i dette avsnittet, omfatter en sammenveining av lønnen for alle⁹ lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell

1.1, dvs. avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 1.22 viser fordelingen av samlet lønn for alle ansatte i 1997 og 2007. Den viser hvor stor del av samlet lønnssum de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2007 mottok de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 5,8 prosent av samlet lønn, mens de 10 prosentene med høyest lønn (10. desil) mottok i 19,3 prosent av samlet lønn. Utvalget kommer tilbake til 2008-tall i junirapporten i år.

Fordelingen av samlet lønn blant lønnstakere fra 1997 til 2007 viser en forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden mot høyere andeler av

⁹ I datamaterialet er lønnen til deltidsansatte omregnet til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte.

samlet lønn for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. Gini-koeffisienten har økt fra 0,165 til 0,191. Gini-koeffisientene er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar verdier mellom 0 og 1. Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en person mottar all inntekt, se for øvrig boks 5.3. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av samlet lønn med 1,2 prosentpoeng til 19,3 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,4 prosentpoeng til 12,9 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-6. Siden personer vil kunne bevege seg mellom lønnsgrupper i perioden, kan ikke fordelingen si noe direkte om lønnsutviklingen for den enkelte.

Tabell 1.22 viser også en oppsplitting av desil 10 i persentiler. Andelen som hver av persentilene 91 til 100 mottok av samlet lønn økte med 0,1-0,3 prosentpoeng fra 1997 til 2007. Persentil 100 (prosen-

ten med høyest lønn) hadde 3,1 prosent av samlet lønn i 1997 og 3,4 prosent i 2007. For denne gruppen, som besto av om lag 19 000 lønnstakere i 2007, var gjennomsnittslønnen dette året 1,3 mill. kroner.

Siste kolonne i tabellen viser den prosentvise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 1997 til 2007. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt i perioden med 60,3 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. I desil 1 var lønnsveksten 43,5 prosent og i desil 10 70,9 prosent. Oppsplittingen av desil 10 viser også en økende lønnsvekst fra persentil 91 til persentil 100.

Tabell 1.22 viser også fordelingen av lønnsinntekt blant menn og kvinner. Spredningen i lønnsinntekt målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner; 0,208 for menn og 0,152 for kvinner i 2007. På den annen side har økningen i spredningen i prosent fra 1997 til 2007 vært større blant kvinner enn for menn, jf. figur 1.2.

Tabell 1.22 Fordelingen av samlet lønnssum per heltidsekivalent for alle ansatte. Per 1. september/1. oktober/1. desember 1997, 2006 og 2007.

	1997		2006	2007		Vekst i årslønn i prosent 1997-07
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
<i>Alle</i>	241 500	100	100	387 100	100	60,3
Desil 1	155 200	6,4	5,9	222 800	5,8	43,5
Desil 2	178 700	7,4	7,1	271 000	7,0	51,6
Desil 3	191 700	7,9	7,7	294 400	7,6	53,6
Desil 4	203 400	8,4	8,2	317 200	8,2	56,0
Desil 5	214 400	8,9	8,8	338 800	8,8	58,0
Desil 6	227 100	9,4	9,3	362 400	9,4	59,5
Desil 7	242 500	10,0	10,1	390 600	10,1	61,1
Desil 8	263 400	10,9	11,0	428 100	11,1	62,5
Desil 9	300 800	12,5	12,8	497 700	12,9	65,4
Desil 10	437 600	18,1	19,2	747 900	19,3	70,9
Gini-koeffisient		0,165	0,186		0,191	
Herav desil 10 oppdelt i persentilene:						
91	338 000	1,4	1,4	564 800	1,5	67,1
92	348 900	1,4	1,5	583 600	1,5	67,3
93	359 100	1,5	1,5	603 500	1,6	68,1
94	372 200	1,5	1,6	628 200	1,6	68,8
95	388 700	1,6	1,7	657 800	1,7	69,2
96	408 600	1,7	1,8	694 100	1,8	69,9
97	433 100	1,8	1,9	739 000	1,9	70,6
98	467 000	1,9	2,1	801 000	2,1	71,5
99	521 600	2,2	2,3	906 000	2,3	73,7
100	738 900	3,1	3,4	1 300 300	3,4	76,0

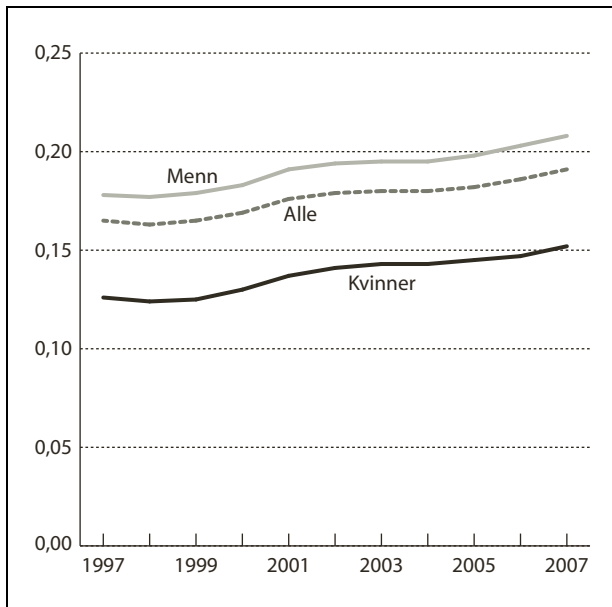
Tabell 1.22 Fordelingen av samlet lønnssum per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per 1. september/1. oktober/1. desember 1997, 2006 og 2007.

	1997		2006	2007		Vekst i årslønn i prosent 1997-07
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
<i>Menn</i>	259 300	100	100	414 700	100	60,0
Desil 1	160 700	6,2	5,6	225 800	5,4	40,5
Desil 2	187 000	7,2	6,9	279 600	6,7	49,5
Desil 3	200 400	7,7	7,5	307 000	7,4	53,2
Desil 4	212 500	8,2	8,0	331 600	8,0	56,0
Desil 5	225 700	8,7	8,6	356 000	8,6	57,8
Desil 6	241 400	9,3	9,2	383 200	9,2	58,7
Desil 7	260 500	10,1	10,0	416 900	10,1	60,0
Desil 8	287 600	11,1	11,2	466 400	11,3	62,2
Desil 9	333 800	12,9	13,2	551 100	13,3	65,1
Desil 10	483 200	18,6	19,9	829 600	20,0	71,7
Gini-koeffisient		0,178	0,203		0,208	
<i>Kvinner</i>	217 000	100	100	349 600	100	61,1
Desil 1	150 400	6,9	6,5	220 000	6,3	46,2
Desil 2	172 100	7,9	7,6	263 700	7,5	53,2
Desil 3	181 800	8,4	8,1	282 100	8,1	55,1
Desil 4	192 500	8,9	8,6	301 100	8,6	56,5
Desil 5	202 900	9,4	9,2	321 000	9,2	58,2
Desil 6	212 900	9,8	9,7	339 900	9,7	59,7
Desil 7	224 000	10,3	10,3	362 100	10,4	61,6
Desil 8	237 900	11,0	11,1	389 700	11,2	63,8
Desil 9	257 500	11,9	12,2	428 800	12,3	66,5
Desil 10	338 100	15,6	16,6	587 800	16,8	73,9
Gini-koeffisient		0,126	0,147		0,152	

¹ Gjennomsnittlig årslønn per 1.9/1.10/1.12.² Andel av samlet lønnssum i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.2 Utviklingen i Gini-koeffisienten for lønntakere. 1997-2007.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2007 var 12 prosent av kvinnene og 8 prosent av mennene i desil 1. Desil 10 omfattet 14 prosent av mennene og 4 prosent av kvinnene. I desilene 1-5 var 59 prosent av kvinnene og 42 prosent av mennene, se tabell 1.23. Fra 1997 til 2007 er andelen av kvinnene i laveste desil gått ned, mens den har økt i de tre øverste desilene.

Lavlønn

I forbindelse med tariffoppgjørene har det vært benyttet ulike grenser for utmåling av lavlønnsstillegg. Det har også vært brukt ulike prinsipper for omfanget av de lavlønnsstillegg som er gitt. Ofte har avtaleområdets gjennomsnitt vært avgjørende, ved andre anledninger bedriftens eller den enkeltes lønnsnivå.

En grense som også ble benyttet for den såkalte lavtlønnsgarantiordningen for LO/NAF-området (nå LO/NHO-området), var 85 prosent av industriarbeiders gjennomsnitt i dette tariffområdet. En slik definisjon av lavtlønnsgrensen ville tilsvare kr 284 600 for et fullt årsverk uten overtid i 2007.

Med denne grensen for lavtlønn var 17 prosent av alle heltidsansatte lønntakere lavtlønte i 2007 mot 16 prosent i 2006 jf. tabell 1.24. I perioden 1997-2007 har andelen variert mellom 14 og 18 prosent. Blant kvinner var andelen lavtlønte 22 prosent i 2007 og blant menn 15 prosent. Fra 1997 til 2007 er andelen blitt lavere både for kvinner og for menn. Utvalget kommer tilbake til 2008-tall i junirapporten i år.

Lavtlønnsgrensen i 2007 på kr 284 600 tilsvarer 71 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for alle heltidsansatte (på kr 400 600). Dette kan tilskrives flere forhold:

- lønnsinntekten på kr 400 600 kan skrive seg fra mer enn ett normalårsverk
- Industriarbeidernes lønnsnivå er noe lavere enn gjennomsnittet for alle.

Tabell 1.23 Andelen av kvinner og menn i de ulike desilene. 1997 og 2007. Prosent.

Desil	Menn		Kvinner	
	1997	2007	1997	2007
1	7	8	15	12
2	7	7	14	13
3	9	9	11	12
4	9	9	11	11
5	9	9	11	11
6	10	10	11	10
7	10	10	10	10
8	11	11	8	9
9	13	13	6	7
10	15	14	3	4
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.24 Andel lavtlønte¹, beregnet lavtlønnsnivå¹, gjennomsnittlig årslønn og median² årslønn for alle. 1997-2007. Prosent og kroner.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
I alt	18	14	16	16	18	17	18	17	17	16	17
Menn	14	11	12	12	14	13	15	14	14	14	15
Kvinner	25	21	23	23	25	23	24	22	22	21	22
Lavtlønnsnivå ¹	186 800	197 300	206 500	215 800	226 400	237 700	246 600	252 600	260 600	270 100	284 600
Gj. sn. årslønn, alle ³	248 000	267 200	278 100	292 800	306 100	326 700	337 400	349 400	361 700	378 700	400 600
Median årslønn, alle	225 000	242 800	252 000	265 200	276 100	295 000	304 200	315 000	325 000	339 500	360 000

¹ Definert som lønnsnivå lavere enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO/NHO-området

² Median årslønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakerne etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Månedslønnen per september/oktober/desember*12

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 2

Konsumprisutviklingen i Norge

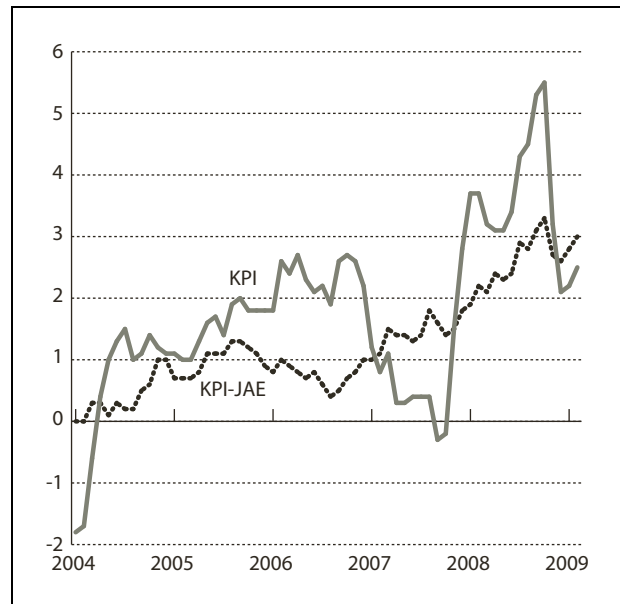
- Fra 2007 til 2008 økte konsumprisindeksen (KPI) med 3,8 prosent. Konsumprisveksten i 2008 ble i stor grad trukket opp av en sterk økning i energiprisene. Justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) steg konsumprisene med 2,6 prosent.
- Tolvmånedersveksten i KPI avtok betydelig i de to siste månedene av 2008, bl.a. som følge av prisutviklingen på energivarer. Også tolv månedersveksten i KPI-JAE avtok de to siste månedene av 2008 etter å ha tiltatt frem til oktober. I februar 2009 var tolv månedersveksten i KPI og KPI-JAE hhv. 2,5 og 3,0 prosent.
- Prisene på importerte konsumvarer gikk ned i fjor, men ikke stå sterkt som i de foregående årene. I februar 2009 var tolv månedersveksten i prisene på slike varer oppe i 0,8 prosent, noe som må sees i sammenheng med kronesvekkelsen høsten 2008.
- Beregningsutvalget anslår en gjennomsnittlig økning i KPI på om lag 2 prosent fra 2008 til 2009.

2.1 Prisutviklingen i senere år

2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Konsumprisene (KPI) økte i gjennomsnitt med 3,8 prosent fra 2007 til 2008, mot 0,8 prosent året før. Dette var den høyeste årsveksten siden 1990. Målt på tolv månedersbasis, varierte prisveksten i 2008 mellom 2,1 prosent (desember) og 5,5 prosent (oktober), jf. figur 2.1. Elektrisitetsprisutviklingen trakk alene opp veksten i KPI med om lag 1 prosentpoeng fra 2007 til 2008. Nedgangen i tolv månedersveksten i KPI mot slutten av fjoråret må særlig ses i sammenheng med utviklingen i elektrisitets- og drivstoffsprisene. Fra februar 2008 til februar 2009 økte KPI med 2,5 prosent. I de siste fem årene har KPI i gjennomsnitt steget med 1,8 prosent årlig, mot 2,4 prosent i forutgående femårsperiode.

Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) brukes ofte som et mål på den underliggende inflasjonen. Fra 2007 til 2008 steg KPI-JAE med 2,6 prosent, opp fra

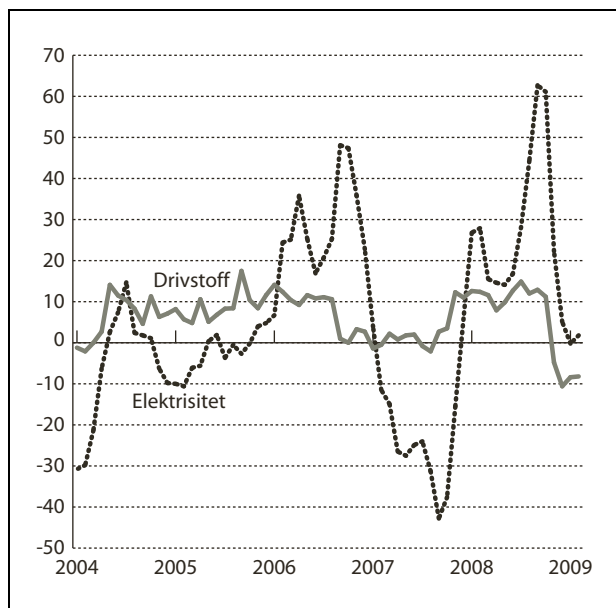
Figur 2.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1,4 prosent året før. Tolvmånedersveksten i KPI-JAE i 2008 var lavest i januar med 1,9 prosent, og tiltok frem til oktober da KPI-JAE var hele 3,3 prosent høyere enn i samme måned året før. I desember 2008 hadde tolv månedersveksten falt noe tilbake til 2,6 prosent. Inn i 2009 tiltok tolv månedersveksten noe igjen, og var 3,0 prosent i februar 2009.

Prisutviklingen på norskproduserte varer og tjenester utenom energivarer bidro sterkt til å trekke opp veksten i KPI-JAE i 2008. Prisene på importerte konsumvarer bidro til å trekke prisveksten ned også i 2008, men det negative bidraget var mindre enn i de foregående årene. Prisene på klær, teletjenester- og utstyr samt audiovisuelt utstyr er eksempler på enkeltvarer med klar nedgang i prisene i 2008.

Figur 2.2 viser prisutviklingen for energivarene drivstoff og elektrisitet. Samlet sett gikk elektrisitetsprisen til husholdningene (inkl. nettleie) opp med 26,9 prosent fra 2007 til 2008. Det norske markedet for elektrisitet er i betydelig grad integrert i

Figur 2.2 Energivarer i KPI. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

det europeiske kraftmarkedet, og en innstramning i det europeiske kvotemarkedet for CO₂ fra årsskiftet 2007/2008 bidro til økte europeiske energipriser som igjen trakk elektrisitetsprisene i Norge opp. De norske elektrisitetsprisene økte mye fra høsten 2007 og frem til januar 2008 for deretter å gå ned frem mot sommeren 2008. Fra sommeren og frem til oktober steg elektrisitetsprisene igjen, men har de siste fire månedene gått noe ned. Den siste nedgangen må blant annet sees i sammenheng med globalt lavere energipriser og dermed også lavere energipriser i Europa. Prisene på drivstoff og smøremidler økte i gjennomsnitt med 8,4 prosent fra 2007 til 2008. Sterk nedgang i oljepriene mot slutten av 2008 bidro imidlertid til at prisene på drivstoff og smøremidler var 8,2 prosent lavere i februar 2009 enn i februar 2008.

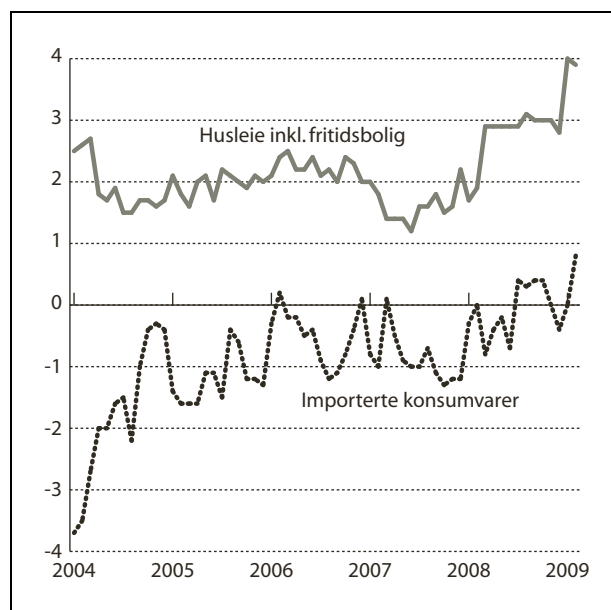
Reelle avgiftsendringer trakk ned KPI-veksten med om lag 0,1 prosentpoeng i 2008, noe som må sees i sammenheng med at det ved utarbeidelsen av det avgiftspolitiske opplegget for 2008 ble lagt til grunn en økning i konsumprisene på 2½ prosent, altså klart lavere enn den realiserte.

Tabell 2.1 viser utviklingen veksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer etter leveringssektor: Moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret mot økt import fra lavkostland har de senere år bidratt til prisnedgang på importerte konsumvarer. Det har blant annet vært stor nedgang i prisene på klær, sko og audiovisuelt utstyr. I 2008 var nedgangen i prisene på importerte kon-

sumvarer noe mindre enn i de foregående årene, jf. tabell 2.1, noe som må ses i sammenheng med høyere prisvekst internasjonalt i store deler av 2008. Lavere råvarepriser internasjonalt og svak utvikling i det private konsumet i Norge mot slutten av året kan imidlertid ha bidratt til at prisnedgangen på importerte konsumvarer forsterket seg i desember 2008. Nedgangen ble trolig motvirket av den betydelige kronesvekkelsen høsten 2008, og i februar 2009 var prisene på importerte konsumvarer 0,8 prosent høyere enn ett år tidligere.

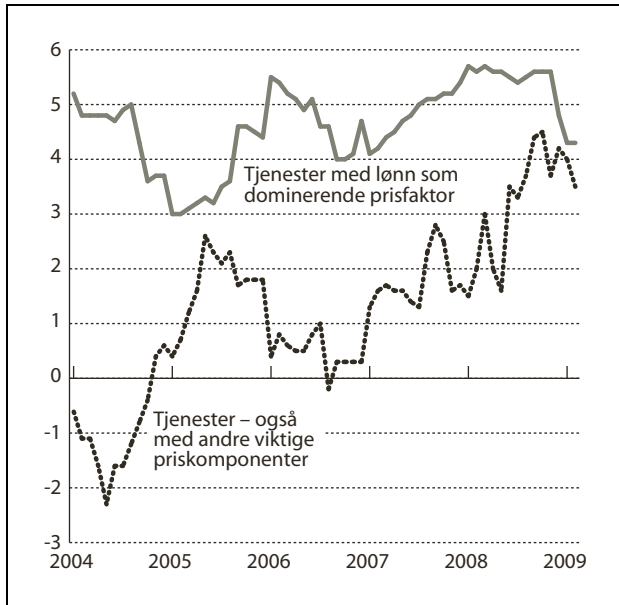
Husleieindeksen består av beregnet husleie og betalt husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien på tjenesten selvere og andelseiere får av boligen sin. Verdien av denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Figur 2.3 viser utviklingen i husleiene inkl. fritidsbolig. Fra 2007 til 2008 økte husleiene i gjennomsnitt med 2,7 prosent, opp fra en vekst på 1,7 prosent i 2007. Økningen i husleiene tiltok klart inn i 2009, og fra februar 2008 til februar 2009 hadde husleiene økt med 3,9 prosent.

Figur 2.4 viser prisutviklingen for tjenester. Prisene for tjenester med lønn som dominerende prisfaktor økte med 5,5 prosent fra 2007 til 2008. Eksempler på slike tjenester er tjenester utført av håndverkere, tannleger og frisører. Tolvmånedersveksten for prisene på slike tjenester avtok noe mot slutten av 2008 og inn i 2009, fra 5,6 prosent i november 2008 til 4,3 prosent i januar og februar

Figur 2.3 KPI-JAE etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.4 KPI-JAE etter leveringssektor: Tjenester. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2009. For tjenester som også har andre viktige pris-komponenter enn lønn, tiltok også prisveksten i 2008. Denne typen tjenester omfatter bl.a. barnehager, restaurantbesøk, flyreiser, finanstjenester og telefonsamtaler. Fra 2007 til 2008 økte prisene for disse tjenestene som årsgjennomsnitt med 3,1 prosent.

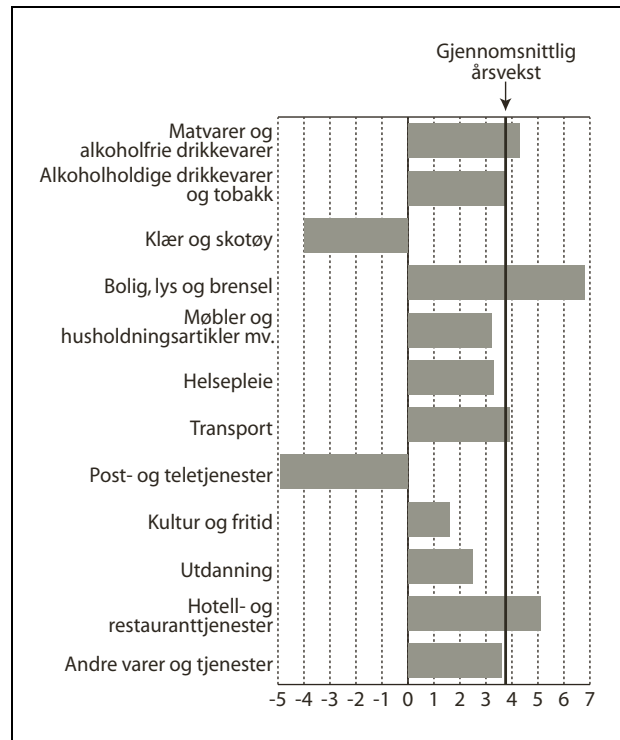
2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsum-grupper

I tabell 2.2 og figur 2.5 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*.

Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før						
		2004	2005	2006	2007	2008	jan.09	feb.09
Totalt	1000	0,3	1,0	0,8	1,4	2,6	2,8	3,0
Jordbruksvarer	60,4	1,6	3,0	-0,3	2,4	4,7	5,7	6,7
Fiskevarer	7,4	0,4	2,8	-1,7	0,6	4,1	-3,5	3,3
Andre norskproduserte konsumvarer	172,8	1,2	0,9	0,5	3,1	4,7	4,1	3,6
Importerte konsumvarer	310,2	-1,8	-1,2	-0,5	-0,9	-0,1	0,0	0,8
Husleie, inkl. fritidsbolig	212,8	1,9	2,0	2,2	1,7	2,7	4,0	3,9
Andre tjenester	236,4	0,5	2,2	1,6	2,6	3,8	4,1	3,7
- med arbeidslønn som dominerende prisfaktor	67,4	4,5	3,7	4,8	4,8	5,5	4,3	4,3
- også med andre viktige prisfaktorer	169,0	-1,0	1,7	0,4	1,8	3,1	4,0	3,5

¹ Vektene gjelder fra august 2008 til juli 2009. Vektene er basert på et gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.5 Konsumprisindeksen. Årsvekst for ulike konsumgrupper fra 2007 til 2008. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Prisene på «matvarer og alkoholfrie drikkevarer» økte med 4,3 prosent i 2008 mot 2,6 prosent i 2007. Prisveksten i fjor var den høyeste for denne varegruppen siden 1998. I desember 2008 var tolv-månedersveksten 5,1 prosent. Økte matvarepriser i Norge må sees i sammenheng med at matvarepriser på verdensmarkedet fortsatte å stige langt ut i 2008 samt konsekvenser av jordbruksoppgjørene i 2007 og 2008.

Prisutviklingen for de typiske importvarene «klær og skotøy» bidro til å dempe veksten i KPI i fjor. Samlet falt disse prisene med 4,0 prosent i 2008, en noe mindre nedgang enn i 2007.

I 2008 gikk prisene for konsumgruppen «bolig, lys og brensel» opp med 6,8 prosent i gjennomsnitt, mot en prisnedgang på 0,9 prosent året før. Prisveksten for denne konsumgruppen ble i fjor i stor grad trukket opp av den sterke økningen i elektrisitetsprisene. Oppgangen i husleiene var i fjor noe lavere enn økningen i den samlede konsumprisveksten.

Prisene på «møbler og husholdningsartikler» økte med 3,2 prosent fra 2007 til 2008. Til sammenlikning hadde denne konsumgruppen en prisøkning på 1,9 prosent i 2007 og en prisnedgang de foregående årene. Fra 2007 til 2008 økte prisene på møbler og annen innredning med 3,1 prosent, mens det var en nedgang i prisene på husholdningsapparater på 0,6 prosent.

For konsumgruppen «transport» økte prisene i gjennomsnitt med 3,9 prosent i fjor mot 1,9 prosent året før. Drivstoffprisen økte med 8,4 prosent i fjor, og prisveksten for vedlikehold og reparasjon på

verksted var 7,2 prosent. Dessuten bidro prisoppgang på transporttjenester til veksten i KPI med en samlet prisstigning på 4,4 prosent i 2008. Prisveksten på kjøp av egne transportmidler var fortsatt under veksten i den samlede konsumprisindeksen.

«Kultur og fritid» hadde samlet en prisstigning på 1,6 prosent i 2008. Det var imidlertid store variasjoner innad i denne konsumgruppen. Mens tjenester innen kultur og fritid bidro til å trekke prisveksten opp med en prisøkning i 2008 på 5,2 prosent, trakk prisutviklingen på audiovisuelt utstyr i motsatt retning. Prisene på slikt utstyr falt i fjor med hele 9,0 prosent.

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2009

Utvalget har gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts¹.

¹ For nærmere omtale av Kvarts vises det til Statistisk sentralbyrås hjemmesider: www.ssb.no/forskning/modeller/kvarts/

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før						
		2004	2005	2006	2007	2008	jan. 09	feb.09
Totalt	1000	0,4	1,6	2,3	0,8	3,8	2,2	2,5
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	111,8	1,8	1,5	1,5	2,6	4,3	5,0	5,4
02 Alkoholdrikker og tobakk	26,8	7,9	2,5	1,9	1,5	3,8	5,1	6,0
03 Klær og skotøy	59,1	-6,9	-4,6	-3,5	-5,1	-4,0	-7,5	-4,7
04 Bolig, lys og brensel	295,0	0,2	1,7	6,1	-0,9	6,8	1,8	2,3
Herav: Betalt husleie	25,1	2,0	2,0	2,3	1,9	3,0	3,8	4,1
Beregnet husleie	149,5	1,9	1,9	2,2	1,5	2,7	3,9	3,8
Elektrisitet og brensel	44,5	-7,3	-1,7	24,7	-17,8	25,4	-0,2	1,4
05 Møbler og husholdningsart.	63,3	-1,8	-0,4	-1,5	1,9	3,2	4,2	3,7
06 Helsepleie	27,4	4,6	2,8	3,5	2,5	3,3	2,5	2,3
07 Transport	178,8	1,7	4,3	3,3	1,9	3,9	1,9	1,7
Herav: Kjøp av egne transportmidler	93,8	0,8	1,4	0,9	0,5	1,3	1,5	1,6
Drift/vedlikehold	59,2	5,0	7,7	6,2	3,7	7,9	-0,7	-0,7
Transporttjenester	25,8	-2,8	5,4	3,9	2,9	4,4	8,2	6,3
08 Post og teletjenester	20,9	-3,9	-0,7	1,3	-2,0	-4,9	-3,9	-1,8
09 Kultur og fritid	120,2	0,1	0,8	0,5	0,9	1,6	3,1	3,0
10 Utdanning	2,7	4,8	1,3	2,2	2,0	2,5	4,6	4,6
11 Hotell- og restauranttjenester	34,4	2,3	1,6	3,2	4,3	5,1	4,9	4,2
12 Andre varer og tjenester	59,6	0,8	1,8	-1,0	2,0	3,6	4,1	4,2

¹ Vektene gjelder fra august 2008 til juli 2009. Vektene er basert på et gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen, er summert opp i tabell 2.3.

Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer nær 30 prosent av produktene (målt ved budsjettandeler) som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder også betydelige hjemmekostnadselementer knyttet til distribusjon og avgifter. På den annen side er det viktige elementer av importert produktinnsats knyttet til produksjonen av varer og tjenester som er definert som levert fra norske næringer.

Importprisene på konsumrelaterte varer økte med 3,0 prosent fra 2007 til 2008. Importprisforløpet påvirkes bl.a. av utviklingen i kronekursen, verdensmarkedsprisene på råvarer, prisstigningen hos handelspartnerne og vridninger i importen i retning lavkostland. I tillegg regner en også med at norske kostnadsforhold er av betydning for importprisene. Lavere internasjonal prisvekst og lavere vekst i innenlandske kostnader trekker i retning av lavere vekst i prisene på konsumrelaterte varer i 2009 sammenliknet med 2008. Potensialet for ytterligere vridning i importen i retning lavkostland er på den annen side trolig blitt noe mindre.

Usikkerheten knyttet til utviklingen i valutakursen er særlig stor. Som årsgjennomsnitt holdt den importveide kronekursen seg uforandret fra 2007 til 2008, men det var en sterk svekkelse av kronekursen gjennom høsten 2008. Ved inngangen til 2009 var den importveide kronekursen hele 17 prosent lavere enn fem måneder tidligere. Svekkelsen i valutakursen høsten 2008 må ses i sammenheng med finanskrisen. Også i tidligere perioder med uro i internasjonale finansmarkeder har verdien av den norske kronen og en del andre mindre valutaer blitt midlertidig svekket.

Fra årsskiftet og frem til 24. mars i år styrket den importveide kronekursen seg med 12 prosent. I gjennomsnitt hittil i år har likevel kronekursen vært 6,1 prosent svakere enn gjennomsnittet for fjoråret. Som årsgjennomsnitt anslås den importveide kronekursen å svekke seg med om lag 2,1 prosent fra 2008 til 2009. Det er i modellberegningene lagt til grunn en gjennomsnittlig økning i importprisene på konsumrelaterte varer på 2,8 prosent fra 2008 til 2009, regnet i norske kroner. I en følsomhetsberegning anslås virkningen av at den importveide kronekursen blir 2 prosent sterkere eller svakere enn det som er lagt til grunn. Det vil bidra til å endre samlet prisvekst med om lag 0,3 prosentpoeng i 2009.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt 97 USD eller 527 kroner pr. fat i 2008 mot en pris på 423 kroner pr. fat i 2007. Oljeprisen var oppe i 740 NOK i juli i fjor, men falt tilbake til under 250 kroner per fat mot slutten av fjoråret. Gjennomsnittlig oljepris har i årets 12 første uker vært om lag 44 USD pr. fat, eller vel 300 kroner.

Utvalget har i modellberegningene lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris i 2009 på 350 kroner pr. fat, noe som innebærer en nedgang på 34 prosent fra 2008. Oljeprisforutsetningen er forenlig med en oljepris på vel 50 USD pr. fat ved en dollarkurs på i underkant av 7 kroner og innebærer at oljeprisen må øke noe gjennom året. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. For å illustrere virkningen av å endre oljeprisforutsetningen, har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningen på konsumprisindeksen av at oljeprisen endres med 50 kroner pr. fat i år i forhold til det som er lagt til grunn. Dette anslås å påvirke prisstigningen med 0,2 prosentpoeng.

Som årsgjennomsnitt økte *elektrisitetsprisene* med 26,9 prosent fra 2007 til 2008, men falt noe mot slutten av fjoråret. 24. mars 2009 var systemprisen (spot) på Nordpool 31,7 øre pr. kWh. Systemprisen hittil i år og terminprisene for elektrisitet pr. 24 mars for resten av 2009 indikerer en gjennomsnittlig systempris på rundt 31 øre pr. kWh, mot en gjennomsnittlig systempris (spot) på 36,9 øre pr. kWh i fjor. Gjennomsnittlig nettleie og elektrisitetsavgiften har imidlertid økt med til sammen 1,5 øre pr. kilowattime fra januar 2008 til januar 2009. I 2. kvartal i fjor bidro kabelbrudd mellom Sør-Norge og kontinentet til at spotprisen i Sør-Norge var betydelig lavere enn systemprisen. Dette vil neppe gjenta seg i år. På denne bakgrunn legger utvalget til grunn at elektrisitetsprisene på årsbasis vil holde seg omtrent uendret fra 2008 til 2009. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid betydelig. I tabell 2.4 er det gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene enn lagt til grunn vil endre prisveksten med 0,5 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring av prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Prisene på matvarer på verdensmarkedet fortsatte å stige langt inn i 2008 for deretter å avta markert. Importvernet for norske jordbruks-

Tabell 2.3 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2008 til 2009. Prosentvis vekst fra året før

	2008	2009
Importveid valutakurs ¹	0,0	2,1
Importpriser, tradisjonelle varer	3,2	-1,7
Konsumrelaterede varer ²	3,0	2,8
Øvrige varer	4,0	-16,3
Råolje i NOK	24,6	-33,6
Priser på jordbruksvarer ³	4,3	8,2
Elektrisitetspris ⁴	26,9	0,0

¹ Positiv endring betyr depresiering av norske kroner.

² Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, (verkstedprodukter), biler mv. og matvarer og råvarer.

³ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

⁴ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler ifølge KPI.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

produkter bidro til at økte priser på verdensmarkedet slo mindre ut i matvareprisene i Norge enn i mange andre land. Tilsvarende vil nedgangen i disse prisene fra sommeren 2008 også slå mindre ut i matvareprisene i Norge. Den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret i 2008 tilsier isolert sett at prisene på norskproduserte jordbruksvarer i gjennomsnitt vil øke betydelig også fra 2008 til 2009. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisenivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 8,2 prosent fra 2008 til 2009.

Prisene på varer til konsum påvirkes av det avgiftsopplegget som Stortinget vedtar. Avgiftsopplegget som Stortinget vedtok for 2009, innebar bl.a. en prisjustering av mengdeavgifter på 3 prosent. Utsikter til lavere prisvekst enn lagt til grunn i avgiftsopplegget for 2009 tilsier sammen med en særskilt økning i avgiftene på mineralvann at avgiftene kan trekke prisveksten opp med 0,1 prosentpoeng i 2009 i forhold til om avgiftene hadde blitt justert med prisveksten utvalget nå anslår.

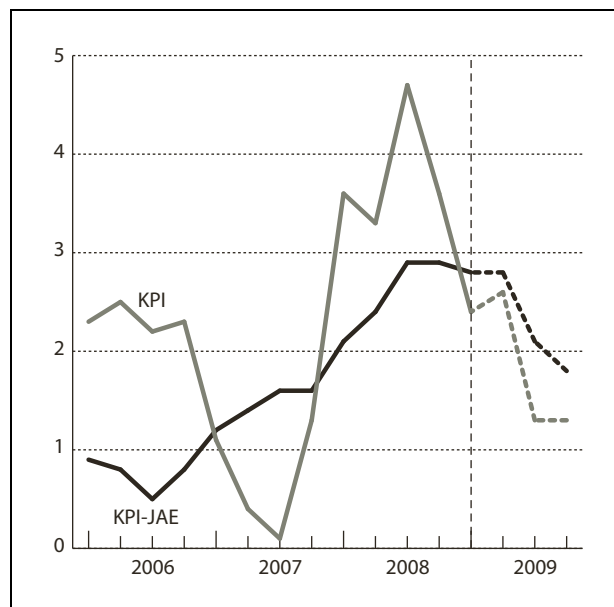
For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene. Det er knyttet usikkerhet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen.

2.2.2 Modellresultater

Beregningen som er blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen (KPI) på 1,9 prosent fra 2008 til 2009. Det innebærer en reduksjon på 1,9 prosentpoeng fra i fjor, da KPI økte med 3,8 prosent, og forutsetninger om energiprisutviklingen trekker prisveksten ned. Den underlig-

gende prisveksten antas imidlertid også å avta; justert for avgiftsendringer og uten energivarer indikerer modellberegningene en prisvekst i 2009 på 2,4 prosent, mot en vekst på 2,6 prosent i fjor.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at prisveksten målt ved KPI vil være høyest i 2. kvartal og lavest i 3. og 4. kvartal. Dette har blant annet sammenheng med at elektrisitetsprisene i fjor var relativt lave i 2. kvartal. Prisveksten målt ved KPI-JAE antas etter hvert å avta, jf. tabell 2.4 og figur 2.6.

Figur 2.6 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før ¹

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplet linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 2.4 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE fra 2008 til 2009 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	2,4	2,6	1,3	1,3	1,9
KPI-JAE	2,8	2,8	2,1	1,8	2,4
<i>Isolerte prisvirkninger av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetsprisvekst	+/-0,4	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,5
2 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,1	+/-0,3	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,3
50 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2

2.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2009

Basert på forutsetningene omtalt ovenfor, gir beregningen på Kvartsmodellen en vekst i KPI på 1,9 prosent fra 2008 til 2009. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være beheftet med usikkerhet.

Den ustabile utviklingen i kronkursen de siste månedene tilsier at usikkerheten i prisvekstanslaget for 2009 særlig er knyttet til utviklingen i kronkursen framover samt hvor raskt og sterkt endringer i kronkursen påvirker de prisene som norske forbrukere står overfor. Anslag på virkningen på

KPI av endringer i valutakursen er gjengitt i tabell 2.4. Videre er det usikkerhet om hvordan den innenlandske konkurransen påvirker prisutviklingen, og hvor sterke effektene fra endringene i den internasjonale arbeidsdelingen blir framover.

Det er også stor usikkerhet knyttet til utviklingen i energiprisene, som ofte svinger sterkt gjennom året.

Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovennevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en gjennomsnittlig prisvekst på *om lag 2 prosent* fra 2008 til 2009.

Kapittel 3

Utviklingen i norsk industris konkurransevne

- Den kostnadmessige konkurransevnen for industrien, målt ved relative timelønnskostnader for industriarbeidere i felles valuta, har svekket seg de siste årene. Fra 2007 til 2008 anslås svekkelsen til 1,8 prosent. Dette skyldtes både at lønnskostnadene økte raskere i Norge enn hos handelspartnerne og at kronen styrket seg.
- Gjennomsnittlige timelønnskostnader for ansatte i industrien i Norge i 2008, gitt dette årets valutakurs, anslås å ligge 28 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnere i EU. For industriarbeidere alene anslås de norske timelønnskostnadene å ligge 43 prosent høyere.
- Lønnsomheten i industrien i Norge, målt ved brutto driftsresultatandel fra nasjonalregnskapet, har falt de to siste årene, etter å ha økt sterkt i perioden 2002 til 2006.
- Markedsandelene for norsk eksport har gjennomgående falt siden slutten av 1990-tallet. De har imidlertid gått noe opp igjen de to siste årene.

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet mot utenlandsk konkurranse.

Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil imidlertid bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytet må over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. *Et lands konkurransevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

Konkurransevnen for en næring karakteriserer evnen til å utvikle seg over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske

næringer i arbeidsmarkedet. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurransevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurransevnen for et helt land. En økonomi i vekst og der det skjer omstillinger vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurransevnen for de enkelte næringene. Videre kan en bedring i konkurransevnen for én næring, f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene, gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurransevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurransevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet.

3.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har medført at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet. Mange tjenesteytende næringer, bygg og anlegg mv. har i de senere år blitt stilt overfor stadig sterkere konkurranse fra utenlandske tilbydere. Det kan være vanskelig å overskue hvilke næringer som i framtiden vil være utsatt for internasjonal konkurranse. Blant eksport- og importkonkurrerende næringer i fastlandsøkonomien er likevel fortsatt industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurransevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne kravet til balanse i utenriksøkonomien imøtekommes med en mindre industri-sektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at konkurranseutsatt sektor på varig basis kan ha svakere konkurransevne enn konkurrentene i våre handelspartnerland.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transport-

Boks 3.1 Konkurransetsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurransetsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurransetsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holden-utvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken eksporteres eller importeres, mens konkurransetsatte næringer produserer varer eller tjenester som eksporteres eller importeres. Denne inndelingen kan ses i lys av en sondering mellom rotløse næringer og andre næringer. Rotløse næringer er næringer som ikke har noen naturlig geografisk forankring, og de kan dermed relativt enkelt flytte produksjonen til et annet land dersom dette viser seg lønnsomt.

For de konkurransetsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurransetsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurransetsatte næringer kjenne-tegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale (ikke-mobile) produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men er ikke bundet til å investere denne i Norge). For konkurransetsatte næringer vil utviklingen i lønnsnivået over tid bestemme om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurransetsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

kostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil produktivitetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av *produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv*. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse levereansene kan kjøpes, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranse-

posisjon. For en liten, åpen økonomi som den norske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder at en unngår sterke utslag i *valutakursen*.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. Avsnitt 3.1.1 tar for seg utviklingen i lønnskostnader, herunder tall for lønnskostnadsutviklingen i privat sektor¹. Forskjeller i lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og andre land omtales i avsnitt 3.1.2. I avsnitt 3.1.3 ser vi på noen andre utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne, herunder kapitalkostnader og andre kostnader. I avsnitt 3.2 presenteres tall for produktivitetsutviklingen og i avsnitt 3.3 omtales utviklingen i lønnsomheten. Til slutt i avsnitt 3.4 gis det en oversikt over utviklingen i markedsandeler for tradisjonelle industrivarer hjemme og ute.

¹ I tidligere rapporter er dette blitt omtalt som «markedsrettet virksomhet». Beregningsutvalget har kommet fram til at privat sektor er et mer dekkende begrep for datagrunnlaget.

Tabell 3.1 Timelønnskostnader for arbeidere i industrien. Prosentvis endring fra året før¹

	Gj.snitt 1999-2008	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ³	2008 ³
Vekst i lønnskostnader pr. time											
Norge	4,6	4,6	3,0	6,4	5,4	3,9	5,9	2,8	4,3	4,5	5,3
Handelspartnerne	3,4	3,3	4,3	4,0	3,8	3,6	2,9	2,6	2,7	3,5	3,9
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta											
	1,1	1,3	-1,2	2,3	1,5	0,4	2,9	0,2	1,6	1,0	1,4
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta											
	1,9	0,4	-3,2	5,7	9,6	-2,5	-0,8	4,9	1,1	2,7	1,8
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ²	-0,8	0,9	2,1	-3,1	-7,4	3,0	3,8	-4,4	0,5	-1,7	-0,5

¹ Alle tall for årene 1999-2006 er fra Bureau of Labor Statistics (BLS). Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de som nå ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

² Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står ovenfor.

³ Beregningsutvalgets anslag basert på tall for alle ansatte i industrien fra Eurostat, EU-kommisjonen og SSBs arbeidskraftkostnadsindeks. Tallene fra Eurostat dekker alle EU-landene i handelspartneraggregatet. For USA, Japan, Sør-Korea og Canada er det brukt anslag fra EU-kommisjonen, slik at beregningen samlet dekker knapt 93 prosent av Norges handelspartnere i 2003, jf. boks 3.2. i NOU 2007: 3 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2007.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

3.1.1 Lønnskostnadsvekst

Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien har lønnskostnadene utgjort i gjennomsnitt om lag 68 prosent de siste ti årene.

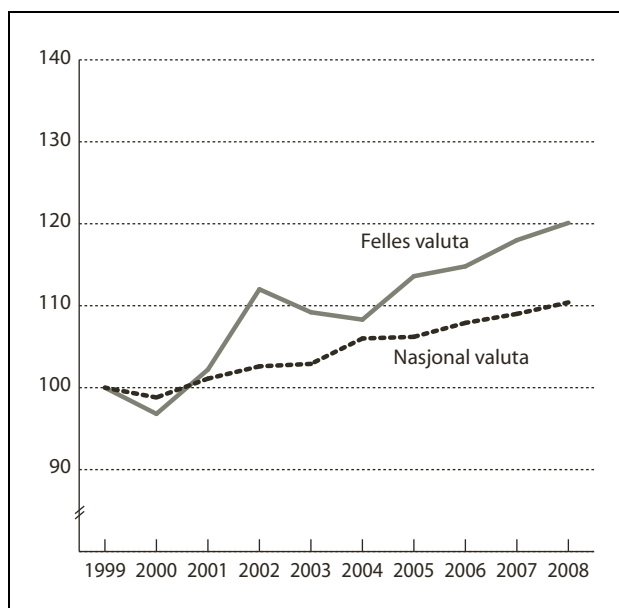
Tabell 3.1 og figur 3.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time for arbeidere i norsk industri og i industrien hos våre viktigste handelspartnere siden 1999 målt i felles valuta.

I løpet av de siste ti årene har den kostnadsmessige konkurranseevnen for industriarbeidere, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med knapt 2 prosent per år. Svekkelsen skyldes både høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne og styrking av kronen. Det eneste året med lavere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne var i år 2000 (-1,2 prosent). I de andre årene har lønnskostnadsveksten i Norge vært 0,2–2,9 prosent høyere enn hos handelspartnerne. Utviklingen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært langt større svingninger i den relative timelønnskostnadsveksten målt i felles valuta enn i nasjonal valuta, jf. figur 3.1. I årene 2002 og 2005 styrket kronen seg med hhv. 7,4 og 4,4 prosent., mens den i 2004 svekket seg med 3,8 prosent. I gjennomsnitt har kronen styrket seg med 0,8 prosent per år, jf. også omtale av kronekursutviklingen i vedlegg 3.

Veksten i timelønnskostnadene for arbeidere i norsk industri var om lag på linje med veksten hos handelspartnerne fra 2004 til 2005. En styrking av kronen gjorde imidlertid at de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta økte med 4,9 prosent dette året. I 2006 svekket kronen seg i verdi med 0,5 prosent, men en høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne ga samlet sett en økning i de relative timelønnskostnadene på 1,1 prosent dette året. På bakgrunn av lønnskostnadstall fra bl.a. Eurostat og SSB anslås de relative timelønnskostnadene i felles valuta i industrien å ha økt med 2,7 prosent i 2007, og ytterligere 1,8 prosent i 2008.

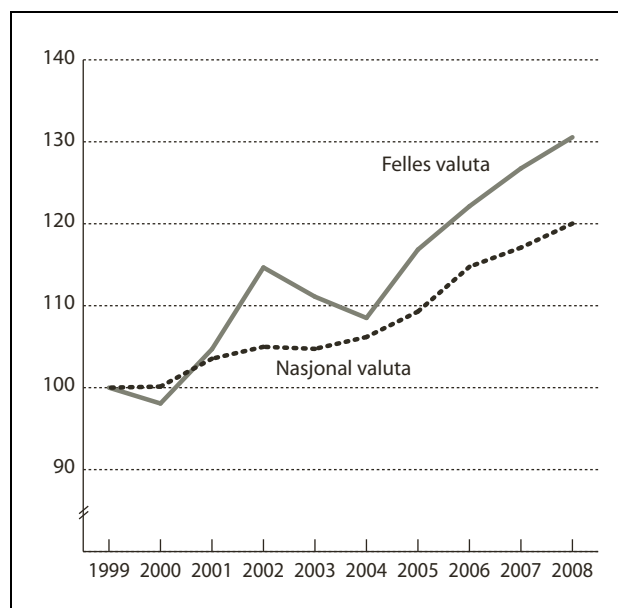
Lønnskostnadene per ansatt i privat sektor i Norge økte akkumulert med 20 prosent mer i perioden 1999 til 2008 enn hos gjennomsnittet av våre handelspartnere, jf. figur 3.2. En styrking av kronen gjorde at de relative lønnskostnadene i felles valuta økte med 30,6 prosent i denne perioden. Mens kronen styrket seg over perioden sett under ett har den i enkeltår svekket seg og bidratt til fall i de relative lønnskostnadene.

I 2007 var lønnskostnadsveksten i privat sektor 2 prosent høyere i Norge enn hos handelspartnerne. Samtidig styrket kronen seg, slik at de relative lønnskostnadene per ansatt i felles valuta økte med 3,8 prosent. For 2008 anslår OECD veksten i

Figur 3.1 Relative timelønnskostnader for arbeidere i industrien, 1999 til 2008. Indeks 1999=100

Kilde: BLS (Kildematerialet dekker knapt 96 prosent av Norges handelspartnere i 2003.), SSB, Eurostat, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

Figur 3.2 Relative lønnskostnader per ansatt i privat sektor, 1999 til 2008. Indeks 1999=100

Kilde: OECD (Kilden dekker knapt 94 prosent av Norges handelspartnere i 2003.) Economic Outlook 84 (publisert november 2008), jf. tabell 4.4 i vedlegg 4.

lønnskostnadene per ansatt i privat sektor hos våre handelspartnere til 3,6 prosent, mens de anslår veksten i lønnskostnadene i Norge til 6,2 prosent. Med en styrking av kronen på 0,5 prosent i fjor, tilsier OECDs anslag en økning i de relative lønnskostnadene målt i felles valuta på 3 prosent i fjor.

OECD anslår veksten i lønnskostnadene per ansatt i privat sektor til 2,9 prosent i 2009 i våre konkurrentland målt i nasjonal valuta og vektet med Norges konkurransevekter. Utviklingen i tidligere år kan tilsa at veksten i lønnskostnader per ansatt i industrien ikke i vesentlig grad vil avvike fra lønnsveksten i privat sektor fra et år til det neste hos handelspartnerne.

3.1.2 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land

3.1.2.1 Industrierbeidere

Det relative lønnskostnadsnivået for norske industrierbeidere var i fjor 43 prosent høyere enn hos våre handelspartnerland i EU, en stigning på nærmere 20 prosentpoeng siden 2000. Forskjellene økte særlig sterkt i årene 2004 til 2008. Økningen var på 3 prosentpoeng fra 2007 til 2008, noe som skyldtes både at kronen styrket seg og en høyere lønnsvekst i Norge, jf. avsnitt 3.1.1.

Mens lønnskostnadsnivået mellom EU-landene har nærmet seg hverandre de siste årene, har lønnsnivået for norske industrierbeidere økt relativt sett. Ikke-euroland er ikke spesifisert i tabell 3.2, men inngår i totalen. Gruppen ikke-euroland

Tabell 3.2 Lønnskostnader for industrierbeidere i Norge i forhold til grupper av land (handelsveide grupper av land=100)

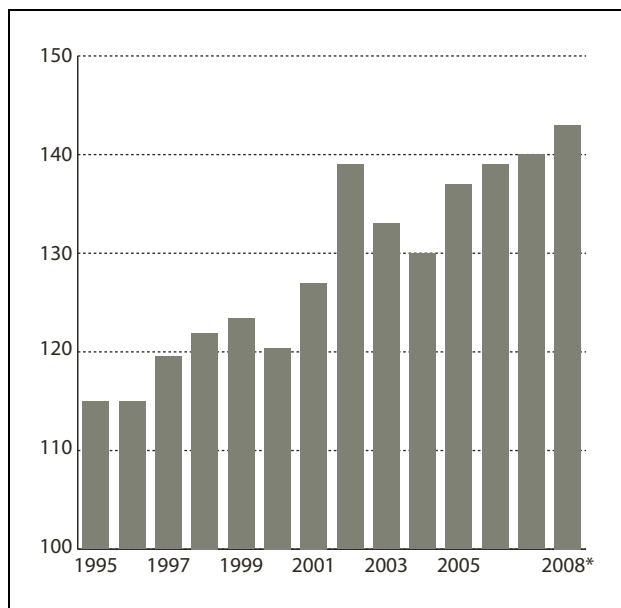
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Alle ¹	113	120	127	139	133	130	137	139	140	143
Nordiske land ²	109	110	120	129	121	119	125	126	127	128
Euroland ³	104	123	125	137	129	128	135	137	141	140

¹ Jf. land inkludert i tabell 3.3. Det foreligger nivå tall fram til og med 2006. Nivåene i 2007 og 2008 er anslått basert på anslått lønnsvekst, jf. omtale i avsnitt 3.1.1. Indekser over lønnskostnadsutviklingen dekker flere land enn de landene vi har pålitelig informasjon over lønnskostnadsnivå for.

² Danmark, Sverige og Finland

³ Euroland i tabellen: Tyskland, Finland, Nederland, Belgia, Frankrike, Irland, Italia, Spania, Portugal og Østerrike

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

Figur 3.3 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnere. Handelspartnerne=100

*Foreløpig tall. Landene som er inkludert fremkommer i tabell 3.3.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

vil domineres av Storbritannia og svekkelsen av britiske pund bidro til at økningen i norske lønnskostnader var særlig stor i forhold til nivået i Storbritannia fra 2007 til 2008. I de nyeste EU-medlemslandene Tsjekkia og Polen har kostnadsnivået på den annen side nærmet seg nivået i Norge de siste årene. Lønnskostnadene i disse landene er imidlertid relativt sett lave og avstanden opp til norsk nivå er fortsatt svært stor (jf. tabell 3.3).

Utviklingen fra slutten av 2008 og inn i 2009 tyder på en svekkelse av norske kroner. Dette vil isolert sett bidra til et noe lavere relativt lønnskostnadsnivå for norske industriarbeidere.

Sammensetningen av lønnskostnadene

Strukturen på timelønnskostnadene varierer mye fra land til land. Mens lønnsutbetalinger per arbeidet time utgjør størsteparten av de totale lønnskostnadene i noen land, utgjør indirekte personalkostnader den største kostnadskomponenten i andre. I 2006 hadde danske og norske industriarbeidere den klart høyeste betalte lønnen per arbeidet time. For 12 av de 15 landene i tabell 3.8 utgjorde de indirekte personalkostnadene en høyere andel av utbetalt lønn enn i Norge. Tyskland, Østerrike og Belgia har også klart høyere absolute indirekte personalkostnader, målt i norske

Tabell 3.3 Lønnskostnader¹ for voksne industriarbeidere i felles valuta². Indeks Norge=100
Sammenlikning med enkeltland.

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Danmark	101	95	92	85	91	92	88	86	86	86
Tyskland	121	100	96	87	91	91	85	83	80	79
Nederland	97	86	85	79	84	85	81	79	77	78
Sverige	87	92	81	76	81	83	78	77	78	76
Belgia	103	89	84	78	81	82	78	78	77	79
Østerrike	102	84	81	74	78	78	75	74	73	74
Finland	91	79	77	70	74	76	72	73	71	73
Storbritannia	55	74	72	66	65	68	66	66	64	56
Irland	57	59	60	56	60	62	62	63	64	64
Italia	67	64	62	57	62	65	62	61	60	61
Frankrike	77	68	66	60	63	64	61	61	60	60
Spania	51	47	46	43	46	47	46	46	45	47
Portugal	21	20	19	18	19	19	19	19	18	18
Tsjekkia	-	13	13	14	14	15	15	17	17	20
Polen	-	12	14	12	11	11	12	12	13	15

¹ Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser

³ Av mangel på data fra lønnsnivå i lokal valuta fra BLS for 2007 og 2008, er nivået for 2006 framskrevet ved hjelp av arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat og SSB, korrigert for valutakursendringer. Arbeidskraftkostnadsindeksene dekker alle ansatte i industrien. For Italia og Irland er EU-kommisjonens anslag for vekst i lønnskostnader per ansatt i industrien lagt til grunn.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, Statistisk sentralbyrå, EU-kommisjonen. Valutakurser fra Norges Bank.

Tabell 3.4 Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i 2006¹. Nivå tall i norske kroner og indirekte personalkostnader som prosentpåslag på lønn for arbeidet tid.

	Gjennomsnittlig timefortjeneste pr. arbeidet time i norske kroner ²	Indirekte personalkostnader pr. arbeidet time i prosent av lønn for arbeidet tid ³	Totale lønnskostnader pr. arbeidet time i norske kroner ²
Norge	177	49,0	263
Danmark	164	38,8	227
Tyskland	127	72,8	219
Nederland	121	71,8	207
Belgia	103	97,7	204
Sverige	115	76,9	204
Østerrike	101	94,2	195
Finland	114	68,3	192
Storbritannia	121	43,5	174
Irland	119	39,9	166
Italia	88	82,1	161
Frankrike	89	79,4	160
Spania	66	83,5	121
Portugal	31	60,7	49
Tsjekkia	26	65,1	44
Polen	19	69,2	32

¹ Flere av komponentene i lønnskostnadstallene er anslått på usikkert grunnlag. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser.

³ Indirekte personalkostnader per faktisk arbeidet time. Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger, bevegelige helligdager) og andre indirekte personalkostnader og arbeidsgiveravgifter.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, (BLS).

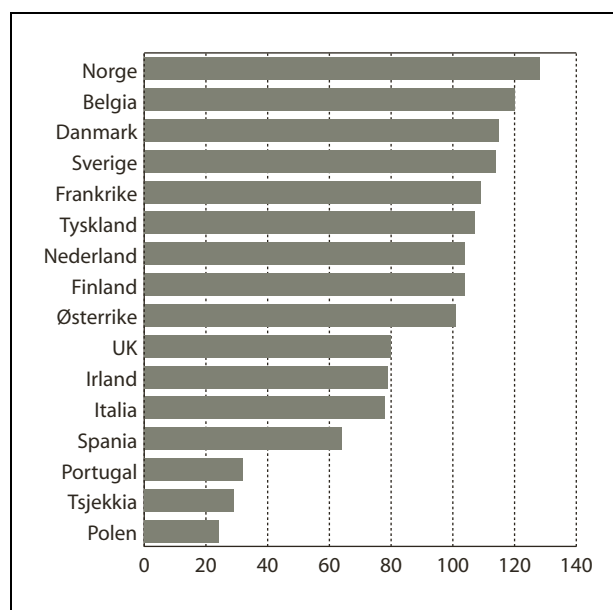
kroner, mens Sverige og Nederland ligger om lag på det norske nivået i felles valuta.

3.1.2.2 Alle ansatte i industrien

Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønsmassen i industribedrifter. Nye produksjonsprosesser har bidratt til at arbeidsinnholdet på mange industriarbeidsplasser har endret seg betydelig og avgrensningen mellom arbeidere og funksjonærer er mindre tydelig enn tidligere. For norske/nordiske industriarbeidere avtales vanligvis sentrale tillegg, mens for funksjonærer avtales sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe. Kollektive føringer fra for eksempel industriarbeidere kan ha stor betydning også for den lokale og individuelle lønnsdannelsen for alle grupper.

I NHO-bedrifter utgjør industrifunksjonærer i dag om lag 42 prosent av avtalte årsverk og om lag 52 prosent av lønnssummen totalt i industrien. Denne andelen har steget jevnt de siste årene, men stoppet noe opp fra 2006 til 2007. Om lag 1/4 av industrisyssetningen er utenfor NHO-bedrifter. Nivåsammenligningene omfatter også disse.

Figur 3.4 og vedleggstabell 4.5 viser at norske lønnskostnader per timeverk for alle ansatte i

Figur 3.4 Lønnskostnader per timeverk i Norge i forhold til handelspartnerne i 2008 for alle ansatte i industrien. Handelspartnerne i figuren = 100

Kilder: Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 3.2 Lønnsbegreper og lønnskomponenter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (se for øvrig boks 3.3). Basis for beregningene i tabellene 3.2 til 3.4 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafe-teria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til «fond» som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke

realiserte lønnskostnadselementer («utsatt inntekt»).

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en øket kostnadmessig belastning på lønnskostnadene per time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil disse kostnadene være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingene være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er basert på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

industrien i 2008 var anslagsvis 28 prosent høyere enn et vektet gjennomsnitt av EU-landene², mot 43 prosent høyere for industriarbeidere, jf. over. Det kan være flere forhold som bidrar til denne forskjellen. Den viktigste forklaringen er trolig at lønnsstrukturen i Norge er generelt mer sammenpresset enn i de fleste andre land slik at lønnsforskjellene mellom industrifunksjonærer og industri-

² EU-landene som inngår vises i figur 3.4. Dette er alle EU-landene i handelspartneraggregatet. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ved hjelp av Norges konkurransevekter, jf. boks 3.2 i NOU 2007:3 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2007.

arbeidere i Norge er mindre enn hos konkurrentene.

Sammenlikningen er basert på nivå-tall for lønnskostnader per timeverk fra år 2006 og 2007³. I figuren under er disse nivåene framskrevet til

³ For EU-landene i sammenlikningen er det brukt nivå-tall fra Eurostats arbeidskostnadsundersøkelse for 2006 og 2007. For Nederland og Storbritannia er det brukt nivå-tall for 2005, mens det for Italia er brukt nivå-tall for 2004. For Norge publiserer Eurostat kun tall for arbeidskostnader per årsverk. Beregningsutvalget har tatt utgangspunkt i tall for utførte timeverk og normalårsverk fra nasjonalregnskapet for 2004 for å regne om dette til arbeidskraftkostnader per timeverk.

Boks 3.3 Sammenlikning av lønnskostnader

Noen sentrale forhold knyttet til sammenligninger av lønnskostnader mellom land, jf. bl.a. NOU 2000:26, vedlegg 6:

Arbeidstid

For kostnadssammenligninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra BLS for lønnskostnadsnivå og -vekst for industriarbeidere hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid per fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader per årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere enn per arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var omlag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

I nivåsammenlikningene for lønnskostnader per timeverk i avsnitt 3.1.2.2 for alle ansatte i industrien benyttes Eurostat som kilde. Videre er det i vekstsammenlikningene for markedsrettet

virksomhet i avsnitt 3.1.1 benyttet tall fra OECD for lønnskostnadsvekst per ansatt.

Lønnskostnadsbegreper

Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for industriarbeidere (BLS) og for alle arbeidstakere i industrien (Eurostat). Den viktigste forskjellen er at Eurostat under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalytelser prises.

Noen land i handelspartneraggregatet (jf. boks 3.2 i NOU 2007:3 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2007) er ikke med i nivå- og vekstsammenlikningene for lønnskostnader på grunn av svakt datagrunnlag. I beregningen av utviklingen i relative timelønnskostnader i industrien i avsnitt 3.1.1 er det ikke tall for Kina, Russland og Tyrkia. For utviklingen i lønnskostnader i markedsrettet virksomhet mangler i tillegg data for Singapore og Hong Kong. Nivåsammenlikningene for alle ansatte i industrien dekker alle EU-landene i handelspartneraggregatet.

2008 ved hjelp av arbeidskraftkostnadsindekser, korrigert for valutakursendringer.

3.1.3 Andre kostnader

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av andre innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 3.5 gir en oversikt over noen indikatorer som kan antyde noe om den relative kostnadsutviklingen knyttet til renter, priser og energikostnader.

Kapitalkostnadene kan i teorien gjenspeiles i den såkalte brukerprisen på kapital. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften, kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatingen. Brukerprisen på kapital er vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter kan imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med de gjennomsnittlige lånekostnadene hos våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

De siste ti årene har nominelle renter i gjennomsnitt ligget noe høyere i Norge enn hos handelspartnerne. Fra starten av 2003 til sommeren 2004 falt rentenivået i Norge betydelig, til et historisk lavt nivå. Rentene var stabile på det lave nivået fram til sommeren 2005, før de begynte å stige gradvis. Økningen i rentenivået tiltok gjennom 2007. I oktober 2008 nådde rentene sitt toppnivå, før de igjen begynte å falle markert. Gjennomsnittlig tremåneders pengemarkedsrente i Norge var i fjor 6,2 prosent., dvs. 4,2 prosentpoeng høyere enn i 2004. I årene 2004-2006 var tremåneders pengemarkedsrente i Norge i størrelsesorden 0,2-0,5 prosentpoeng lavere enn gjennomsnittet av tilsvarende renter hos Norges handelspartnere. Mot slutten av 2006 passerte imidlertid den norske pengemarkedsrenten med tremåneders løpetid tilsvarende gjennomsnittlig rente hos handelspartnerne, og var som gjennomsnitt 0,7 prosentpoeng høyere både i 2007 og 2008. En styrking av krone-

kursen bidro i 2007 og 2008 isolert sett til å øke bedriftenes lånekostnader i Norge i forhold til hos handelspartnerne, jf. tabell 3.5.

Utviklingen i renteindikatoren vil ikke fullt ut reflektere forskjeller i bedriftenes lånekostnader i eget land. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av næringslivets opplåning både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid. Omfanget av opplåning i utenlandsk valuta må bl.a. ses i sammenheng med bedriftenes eksponering på inntekts- og utgiftssiden. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. Et tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen, ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Særlig i 2008, et år med store svingninger i likviditetspremier og økte risikopremier, vil renteindikatoren i tabell 3.5

Tabell 3.5 Andre kostnader. Prosentvis endring fra året før¹

	Gj.snitt 1991- 2000 ⁴	Gj.snitt 1999- 2008 ⁵	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Nominelle korte renter, nivå²:</i>												
Norge	6,9	5,0	6,5	6,7	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0	6,2
Handelspartnerne	6,2	3,6	3,4	4,7	4,5	3,7	2,8	2,5	2,6	3,3	4,3	4,5
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs	-0,1	2,1	2,1	-0,1	5,9	11,3	-1,7	-4,2	4,3	-0,6	2,4	2,1
<i>Konsumpriser:</i>												
Norge	2,3	2,1	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8	3,8
Handelspartnerne	3,3	2,1	1,5	2,0	2,5	2,1	1,8	1,6	1,6	1,9	2,3	3,6
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	-0,9	0,0	0,7	1,1	0,5	-0,8	0,6	-1,1	-0,1	0,4	-1,5	0,2
Relative konsumpriser i felles valuta	-1,7	0,8	-0,1	-0,9	3,8	7,2	-2,3	-4,7	4,6	-0,1	0,2	0,7
<i>Industriens el.priser i øre pr. kWh:</i>												
Norge	15,0	19,8	15,8	15,7	17,7	17,6	19,2	20,3	21,6	25,2	25,1	
Handelspartnerne	47,0	50,1	44,9	44,8	45,1	41,9	51,7	51,4	50,9	59,0	62,1	
Relative elektrisitetspriser, prosent ³	31,9	39,3	35,2	35,0	39,2	42,0	37,2	39,5	42,5	42,7	40,4	

¹ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er som beskrevet i boks 3.2.

² Tremåneders pengemarkedsrenter.

³ Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået for handelspartnerne.

⁴ 1993-2000 for industriens el.priser

⁵ 1999-2007 der det ikke finnes tall for 2008.

være mer usikker enn vanlig som indikator for bedriftenes faktiske lånekostnader.

Lønnsutviklingen i industrien setter gjerne et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene som blir levert til industrien. Tabell 3.5 viser utviklingen i prisnivået i Norge i forhold til hos handelspartnerne. Som indikator for prisutviklingen på innsatsvarer har en i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene benyttet konsumprisindeksen i Norge og hos handelspartnerne. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i utviklingen i ulike priser. I løpet av de siste ti årene har prisveksten hos handelspartnerne vært på linje med konsumprisveksten i Norge. I 2006 førte bl.a. sterk elektrisitetsprisvekst i Norge til at konsumprisveksten i Norge var høyere enn hos handelspartnerne. I 2007 bidro reduserte elektrisitetspriser til at konsumprisveksten i Norge gikk ned, samtidig som bl.a. økte matpriser trakk konsumprisveksten opp hos handelspartnerne. I 2008 var prisveksten noe høyere i Norge enn hos handelspartnerne.

Energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2007 var gjennomsnittlig pris på elektrisitet til industrien i Norge 40 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnere. I løpet av de siste ti årene har imidlertid prisveksten på elektrisitet for norsk industri vært høyere enn hos handelspartnerne, målt i felles valuta. Oppgangen skyldes i hovedsak høyere prisvekst, ikke valutakursendringer. Fra år til år vil imidlertid kronekursen kunne påvirke tallene til dels betydelig.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

3.2 Produktivitetsutviklingen

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadmessige konkurranseevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene, jf. over. Høy produktivitetsvekst innenlands kan i prinsippet motvirke denne svekkelsen. Produktivitetsveksten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, var imidlertid lavere enn hos handels-

partnerne fram til og med år 2000, jf. tabell 3.6. I perioden 2001-2003 samlet sett var utviklingen i Norge bedre enn hos handelspartnerne. Produktivitetsveksten i norsk industri var relativt høy også i 2004 og 2005. I 2006 og 2007 var imidlertid produktivitetsveksten negativ, før den tok seg noe opp igjen i fjor ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.

Usikkerheten i produktivitetsutviklingen er i hovedsak knyttet til to forhold. For det første kan det være metodiske problemer knyttet til målingen av bruttoproduktet i faste priser. Datagrunnlaget for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering varierer mellom ulike lands nasjonalregnskap. Videre er det en tendens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. De foreløpige regnskapene baseres på relativt summarisk behandling av korttidsindikatorer, som for eksempel produksjonsindeksen. Senere regnskapsbaserte nasjonalregnskapstall kan dermed avvike forholdsvis mye fra foreløpige tall.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig relativ produktivitet i industrien gi et misvisende bilde. Ulik produktivitetsutvikling mellom næringer kombinert med ulik industristruktur mellom land kan gi opphav til forskjeller. Analyser av produktivitetsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på dette kan være en viktig faktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen i norsk industri vært mer positiv, jf. figur 3.6. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn hos handelspartnerne. Det kan være flere årsaker til at nasjonalregnskapstallene viser en sterkere prisutvikling for norske industriprodukter, bl.a.:

- Norsk industri lager i stor grad produkter der prisene i sterkere grad har holdt seg oppe sammenliknet med næringer der produktivitetsveksten er høy.
- Skjerming av enkelte deler av norsk industri kan gjøre det mulig å ha høy prisvekst
- Måle metodene i nasjonalregnskapet i Norge og hos handelspartnerne kan være ulike.

En analyse av utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten i industrien med utgangspunkt i mer disaggregerte tall (dvs. tall for de enkelte industrinæringer) for Norge, Sverige og Tyskland tyder på at norsk industri samlet har hatt en relativt svak produktivitetsutvikling på 1990-tallet. Undersøkelsen viser imidlertid at noe av produktivitetforskjellen mellom norsk og svensk industri på 1990-tallet kan

Tabell 3.6 Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten. Prosentvis endring fra året før¹

	Gjennomsnitt			1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	1981-1990	1991-2000	1999-2008 ²										
<i>Produktivitet målt ved produksjon</i>													
Hele økonomien													
- Fastlands-Norge	2,3	3,1	2,7	2,8	2,3	4,4	2,1	2,5	2,4	3,7	4,1	2,4	-0,1
Industrien													
- Norsk industri	3,8	2,7	3,0	3,6	0,8	5,6	3,1	4,0	4,6	5,5	4,1	-0,8	0,3
- Handelspartnerne	2,7	4,0	4,2	5,9	7,1	0,2	2,5	2,7	6,8	4,8	3,9	0,9	
- Relativ produktivitet	1,1	-1,3	-0,6	-2,2	-6,0	5,3	0,6	1,2	-2,1	0,7	0,1	-1,7	
<i>Produktivitet målt ved bruttoprodukt³</i>													
Hele økonomien													
- Fastlands-Norge	1,8	2,3	2,1	1,8	3,6	3,3	1,8	3,4	1,8	3,1	1,1	1,6	-0,2
- Handelspartnerne	2,1	2,2	1,8	2,1	2,9	1,0	2,3	2,1	2,2	1,7	2,0	0,7	
- Relativ produktivitet	-0,2	0,0	0,4	-0,3	0,7	2,3	-0,4	1,3	-0,4	1,4	-0,9	0,8	
Industrien													
- Norsk industri	2,3	0,7	2,8	3,5	3,1	2,8	2,8	8,7	5,9	3,5	-2,0	-0,3	0,7
- Handelspartnerne	2,4	3,4	4,6	5,1	6,3	0,2	4,0	4,5	7,8	4,2	5,5	3,4	
- Relativ produktivitet	-0,1	-2,6	-0,2	-1,6	-2,9	2,5	-1,2	4,0	-1,7	-0,7	-7,1	-3,6	

¹ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er som beskrevet i boks 3.2 i NOU 2007:3 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2007.

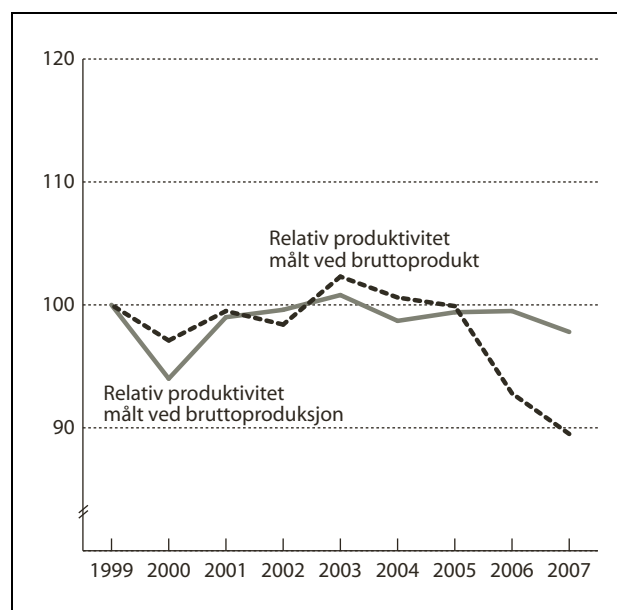
² 1999-2007 der tall for 2008 ikke er tilgjengelig

³ Bruttoproduct i basisverdi

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

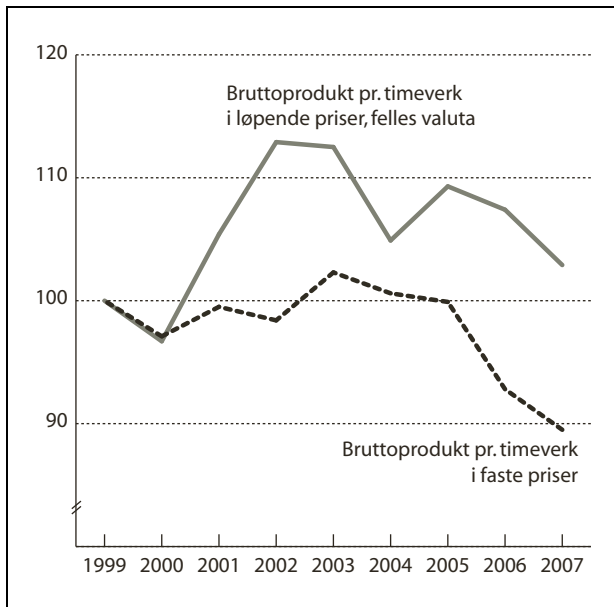
tilskrives forskjeller i produktsammensetning, jf. nærmere redegjørelse i beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17, vedlegg 6.

Produktivitetsveksten i Fastlands-Norge var lavere enn hos handelspartnerne på 1980-tallet, men har deretter tatt seg betydelig opp, jf. tabell 3.6. På 1990-tallet holdt produktivitetsveksten hos handelspartnerne seg på om lag det samme nivået som på 1980-tallet, samtidig som bl.a. strukturendringer og teknologisk framgang i varehandel og enkelte andre tjenesteytende næringer bidro til å trekke produktivitetsveksten i Fastlands-Norge opp. I perioden 1999-2008 var produktivitetsveksten i Fastlands-Norge i gjennomsnitt 2,1 prosent, dvs. 0,3 prosentpoeng høyere enn hos handelspartnerne. Regnskapstall for 2006 og foreløpige tall for 2007 og 2008 tyder på en relativt svak produktivitetsvekst i fastlandsøkonomien de siste årene. Fra 2006 til 2007 økte produktiviteten målt ved bruttoproduktet med 1,6 prosent, før den falt med 0,2 prosent i 2008 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.

Figur 3.5 Relativ produktivitet i industrien målt ved produksjon og bruttoprodukt. 1999 til 2007 Indeks 1999=100.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.6 Relativ utvikling i bruttoprodukt pr. timeverk i industrien, 1999 til 2007. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 1999=100

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

3.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten i næringslivet. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser eller svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert bidrar til svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser eller sterkere produktivitetsutvikling isolert til bedret konkurranseevne og lønnsomhet.

I løpet av de siste ti årene sett under ett har lønnsomheten i norsk industri økt, til tross for svekkelsen av den kostnadsmessige konkurranseevnen i denne perioden. Dette henger bl.a. sammen med at norsk industri har opplevd raskere prisvekst for sine produkter enn for sine innsatsvarer, og dermed hatt en betydelig bytteforholdsgvinst, jf. også drøftingen i avsnitt 3.2. En nærmere beskrivelse av de ulike lønnsomhetsmålene er gitt i boks 3.4.

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Makromålene tar utgangspunkt i sentrale nasjonalregnskapssammenhenger mellom innenlandsk verdiskaping og produksjonsfaktorene arbeids-

kraft og kapital. De bedriftsøkonomiske målene tar utgangspunkt i nøkkeltall fra ordinære regnskaper. Det er til en viss grad samsvar mellom de to lønnsomhetsmålene, men forskjeller mellom regnskapsprinsippene i nasjonalregnskapet og regnskapsstatistikken vil bidra til avvik.

Tabell 3.7 viser en makroøkonomisk indikator for lønnsomhetsutviklingen, driftsresultatandelen, i Norge og utlandet. I *industrien* tyder tallene på en moderat nedgang i lønnsomheten fra 2001 til 2002, noe som må ses i sammenheng med styrkingen av kronkursen og høy timelønnskostnadsvekst i denne perioden. Driftsresultatandelen viser en klar bedring av industriens lønnsomhet i 2003 og 2004, og en mer moderat oppgang i 2005 og 2006, jf. også avsnitt 6.3. Foreløpige nasjonalregnskapstall indikerer at lønnsomheten har svekket seg de to siste årene. Lønnsomheten i industrien hos våre handelspartnere svekket seg i 2001, men bedret seg deretter hvert år i perioden 2002-2006. Det foreligger ikke oppdaterte, sammenliknbare tall for industrien hos handelspartnerne for årene 2007 og 2008. I perioden 1999-2006 hadde norsk industri sterkere bedring i lønnsomheten enn industrien hos handelspartnerne.

Tallene for brutto driftsresultatandel for *hele fastlandsøkonomien* tyder på at nivået på lønnsomheten ligger noe lavere i Norge enn hos handelspartnerne. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til slike nivå sammenlikninger, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Fra 2004 til 2005 økte lønnsomheten både i Fastlands-Norge og hos handelspartnerne, målt ved brutto driftsresultat. Hos handelspartnerne bedret lønnsomheten seg videre i 2006 og 2007. Samtidig viser regnskapstall for 2006 og foreløpige nasjonalregnskapstall for 2007 og 2008 en svak nedgang i lønnsomheten i Fastlands-Norge.

Tabell 3.8 viser utviklingen i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål for industrien i Norge og utvalgte land for perioden 1998-2007. Lønnsomheten i norsk og europeisk industri, målt ved både driftsmarginen og totalrentabiliteten, falt i perioden 2000-2002. Nedgangen i lønnsomheten i denne perioden må trolig ses i sammenheng med markert lavere vekst i verdensøkonomien. Fra 2002 til 2007 tok lønnsomheten seg opp igjen, både i Norge og i de europeiske landene. Oppgangen var imidlertid klart større i Norge. Videre tyder tallene på at også lønnsomheten i industrien i USA bedret seg klart i perioden 2002-2005. Foreløpige tall indikerer at lønnsomheten i norsk industri økte betydelig fra 2006 til 2007.

Boks 3.4 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25:

Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

- I) driftsresultatandel = driftsresultat/totale faktorinntekter
- II) kapitalavkastningsraten = driftsresultat/verdien av kapitalbeholdningen

Driftsresultatandelen fanger opp sentrale forhold som påvirker lønnsomheten. F.eks. vil økende lønnskostnader føre til redusert driftsresultatandel, noe som isolert sett innebærer redusert lønnsomhet og svekket konkurransevne. *Kapitalavkastningsraten* er en indikator for hvor mye kapitaleierne får igjen i forhold til innsatsen (innskutt realkapital).

Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

- III) driftsmargin = driftsresultat / driftsinntekter
- IV) totalrentabilitet = (resultat før ekstraordinære poster + finanskostnader) / total kapital
- V) egenkapitalandel = egenkapital pr. 31.12 / sum eiendeler pr. 31.12

Driftsmarginen kan beregnes brutto eller netto, dvs. henholdsvis før og etter ordinære avskrivninger. I internasjonale sammenlikninger brukes ofte brutto driftsmargin pga. ulike avskrivningsregler i forskjellige land. Ulik kapitalinnsats og

ulik omløpshastighet for kapitalen i ulike bransjer innebærer at identiske driftsmarginer kan gi forskjellig kapitalavkastning. Driftsmargin er dermed mer egnet til å analysere utviklingen i lønnsomheten innen en bransje, enn utviklingen i lønnsomheten mellom ulike bransjer.

Totalrentabiliteten beregnes som resultatet i forhold til kapitalen i bedriften. Det er resultatet inklusive kostnader knyttet til lånefinansieringen som er relevant for å beregne avkastningen på hele kapitalen. For totalrentabiliteten måles resultatet uavhengig av om kapitalen er finansiert av egenkapitalen eller av lånte midler. Totalrentabilitetsmålet svarer i prinsippet til makrolønnsomhetsmålet *kapitalavkastningsraten*. Ulike metoder for å beregne verdsettingen av realkapitalen mv. i regnskapsstatistikken og nasjonalregnskapet bidrar imidlertid til at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom tall basert på disse to lønnsomhetsmålene.

God lønnsomhet ett bestemt år vil ikke nødvendigvis innebære noen garanti for god lønnsomhet i fremtiden dersom lønnsomheten skyldes en forbigående oppgangskonjunktur. Generelt, og spesielt i sykliske og svært konkurranseutsatte bransjer eller i bransjer med stor forretningsmessig risiko, vil en tilfredsstillende soliditet være nødvendig for å sikre bedriftens eksistens gjennom konjunkturforløpet. Soliditeten måles ofte ved *egenkapitalandelen*. Ulike bransjer krever ulik soliditet fordi risikoen i ulike bransjer er forskjellig.

Tabell 3.7 Brutto driftsresultatandel i industrien.¹ Prosent.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Norge	28,9	30,4	32,1	29,9	32,9	35,0	35,5	36,4	36,0	32,6
Handelspartnerne ¹	36,3	37,0	34,4	34,8	35,2	36,7	37,5	38,6		
<i>Memo:</i>										
Hele økonomien										
Fastlands-Norge	35,5	35,8	36,3	36,3	37,6	38,2	38,8	38,3	37,5	36,6
Handelspartnerne ¹	40,9	40,4	39,8	40,0	40,5	41,2	41,5	41,9	42,6	

¹ Sammenveid med konkurransevnevekter.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

Tabell 3.8 Lønnsomhetsutviklingen basert på mikroøkonomiske mål. Industrien. Norge og handelspartnere. Prosent.

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<i>Driftsmargin</i>										
Norge ²	4,8	4,3	5,0	4,0	3,2	4,7	5,7	5,5	6,2	7,6
EUR-10 ¹	5,2	5,9	6,3	5,3	4,8	4,8	5,4	5,4	4,9	5,4
USA				4,3	5,3	5,4	6,5	6,6		
<i>Totalrentabilitet</i>										
Norge ²	7,7	6,1	6,7	6,2	4,7	4,1	5,6	8,9	9,2	12,5
EUR-10 ¹	7,0	7,4	8,1	6,9	6,0	6,2	7,1	7,7	7,5	6,9
USA				3,8	5,8	7,5	9,6	10,5		
<i>Egenkapitalandel</i>										
Norge ²	37,4	38,9	35,9	36,3	42,1	43,2	43,4	44,3	43,5	41,6
EUR-10 ¹	39,0	39,0	38,8	38,8	38,7	38,9	39,7	40,2	39,5	38,4
USA				38,5	36,7	40,2	41,8	42,4		

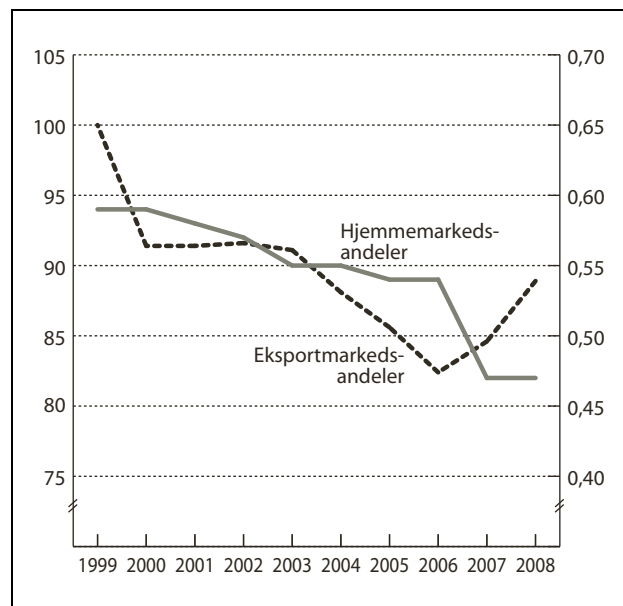
¹ Et uveid gjennomsnitt av 10 EU-land (Belgia, Finland, Frankrike, Italia, Nederland, Polen, Portugal, Spania, Tyskland og Østerrike). For Finland har vi kun data for perioden 1999-2005, mens vi for Nederland mangler tall for 2007. For driftsmargin inngår ikke tall for Polen og Tyskland, mens det for totalrentabilitet ikke inngår tall for Polen, Tyskland og Østerrike.

² På grunn av endringer i kontoplanen i forbindelse med overgangen til regnskapsloven av 1998, er det brudd i statistikken fra og med regnskapsåret 1999.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og European Commission, Economic and Financial Affairs DG, BACH.

3.4 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene

Utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter viser hvor stor andel av anvendelsen av tradisjonelle industriprodukter som leveres av norsk industri, målt i volum, i hjemme- og eksportmarkedene, jf. boks 3.5. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurransevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv og med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital. Utviklingen i markedsandelene må imidlertid ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurransevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handels-

Figur 3.7 Eksport¹- og hjemmemarkedsandeler² for tradisjonelle industrivarer, 1999 til 2008

¹ Volumindeks 1998=100

² Volumandeler

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

partnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos handelspartnerne.

Figur 3.7 viser at markedetsandelene har falt til dels betydelig de siste 10 årene. Gjennom hele denne perioden har samtidig industriens lønnsomhet vært svært god. Dette har i stor grad sammenheng med at prisene på norsk eksport har hatt en gunstig utvikling, jf. over. Utviklingen i markedetsandeler kan i slik forstand til en viss grad representere avveininger i industrien mellom å vinne mar-

kedsandeler eller å øke sine lønnsomhetsmarginer.

Hjemmemarkedsandelen for tradisjonelle industrivarer utgjorde ifølge nasjonalregnskapstall 59 prosent i 1999. Andelen har falt de siste ti årene og var anslagsvis 47 prosent i 2008. Eksportmarkedetsandelene for tradisjonelle industrivarer var relativt stabil fra 2000-2003. Fra 2003 til 2006 falt eksportmarkedetsandelen anslagsvis med knapt 9 prosentpoeng. I 2008 var eksportmarkedetsandelen 6,5 prosentpoeng høyere enn i 2006.

Boks 3.5 Om markedetsandeler

Markedetsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. I tillegg til en trendmessig nedgang som følge av økende grad av internasjonal arbeidsdeling, vil utviklingen i hjemmemarkedsandelene også kunne avhenge av utviklingen i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser. Det er vanskelig å tallfeste hvor mye av nedgangen i hjemmemarkedsandelene de siste årene som kan tilskrives de ulike forklaringsfaktorene. En analyse av de viktigste industrivarene kan imidlertid tyde på at vel halvparten av nedgangen i hjemmemarkedsandelene fra 1968 til 1994 skyldtes økt internasjonal spesialisering. I tillegg har prisene på hjemmemarkedet økt klart kraftigere enn importprisene i denne perioden, noe som også har bidratt til tapet av hjemmemarkedsandeler. Utviklingen i dette prisforholdet kan imidlertid være påvirket av de samme bakenforliggende faktorer som tendensen til økende internasjonal arbeidsdeling. Spesielt kan lavere transportkost-

nader, bl.a. som følge av utviklingen innenfor informasjonsteknologi, ha bidratt til nedgang i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser i alle land over tid. Den samlede betydningen av internasjonal arbeidsdeling for nedgangen i hjemmemarkedsandelene er derfor trolig enda større enn antydningene over.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedetsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med et handelsvektet gjennomsnitt av veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedetsandelene for eksport. Denne forskjellen henger sammen med at en bare ser på norsk eksport i forhold til handelspartnerens import, ikke samlet tilgang som også inkluderer hjemmeproduksjon. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnerens vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedetsandelen uten at det behøver å være endringer i markedetsandelene for undergrupper av industrivarer.

B. E. Naug (1999): «Modelling the Demand for Imports and Domestic Output», Discussion Papers No. 243, Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 4

Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- Verdensøkonomien er inne i en dyp lavkonjunktur. Finanskrisen har ført til et markert fall i den økonomiske veksten, og myndighetene i en rekke land har iverksatt kraftige penge- og finanspolitiske tiltak for å stimulere aktiviteten. Det ligger likevel an til at 2009 blir det svakeste året for OECD-området siden andre verdenskrig. Også i såkalte framvoksende økonomier, som Kina og India, ligger det an til en betydelig nedgang i veksttakten fra 2008 til 2009. IMF anslår nå negativ vekst i verdensøkonomien samlet i år. Anslagene understøttes av svært svak vekst mot slutten av fjoråret og 1. kvartal i år. Usikkerheten om utviklingen framover er stor, særlig knyttet til hvor raskt finansmarkedene vil nærme seg en normalisering.

Norsk økonomi

- *I Norge* har fastlandsøkonomien vært i en nedgangskonjunktur siden årsskiftet 2007/2008. Den internasjonale finanskrisen med utgangspunkt i det amerikanske boligmarkedet har forverret utviklingen i norsk økonomi mot slutten av fjoråret, og pengemarkedsrentene har falt betydelig. BNP for Fastlands-Norge økte med 2,4 prosent i 2008, nesten 4 prosentpoeng mindre enn året før. Høyere renter og høy prisvekst medførte en svak utvikling i husholdningenes realdisponible inntekt. Det var i hovedsak betydelig reduserte boliginvesteringer og en svak utvikling i konsumet som bidro til avmatningen. Også eksporten og næringsinvesteringene i fastlandsøkonomien opplevde redusert vekst sammenliknet med årene før. Sterk vekst i etterspørselen fra offentlig forvaltning og et høyt nivå på petroleumsinvesteringene bidro positivt til aktiviteten i økonomien.
- *Arbeidsmarkedet* har holdt seg sterkt gjennom de siste årene, men opplevde et markert omslag høsten 2008. Siden 2005 har sysselsettingen økt spesielt mye innen forretningsmessig tjenesteyting og bygge- og anleggsvirksomhet med rundt 9 prosent årlig. På årsbasis økte sysselsettingen i 2008 med anslagsvis 80 000 personer, og arbeidsledigheten holdt seg på et lavt

nivå. Fra 2007 til 2008 ble antall registrerte ledige og personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak redusert med om lag 3 500, til 42 600. Ledigheten har imidlertid økt relativt kraftig siden august 2008. Sesongjustert var 63 900 helt ledige ved utgangen av februar 2009, 22 500 flere enn ved utgangen av august 2008. Med en vekst på nær 160 prosent fra utgangen av februar i fjor til utgangen av februar i år, var økningen i ledighet sterkest blant bygge- og anleggsarbeidere.

- *Prognosene* fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå peker alle i retning av en svært svak utvikling i fastlandsøkonomien i 2009. BNP for Fastlands-Norge kan bli redusert. Årsaken til den svake utviklingen er blant annet fall i de norske eksportmarkedene, noe som rammer den tradisjonelle vareeksporten. Videre antas det ingen endring eller nedgang i husholdningenes forbruk og en betydelig nedgang i fastlandsinvesteringene i 2009. Det ventes en nedgang i sysselsettingen etter mange år med sterk sysselsettingsvekst. AKU-ledigheten antas å stige til et årsgjennomsnitt i området 3½-4¼ prosent.

4.1 Internasjonal økonomi

Verdensøkonomien er inne i en dyp lavkonjunktur. Finanskrisen har ført til nedgang i realøkonomien, og tilbakeslaget har spredt seg raskt mellom land og regioner. Både i industriland og framvoksende økonomier har produksjon og handel falt markert, og arbeidsledigheten er på veg opp.

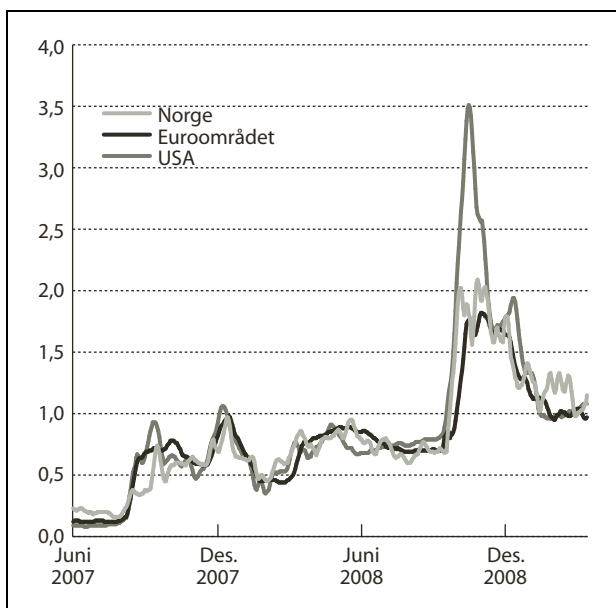
Problemene i de internasjonale finansmarkedene ble dramatisk forverret i midten av september i fjor da den fjerde største investeringsbanken i USA, Lehman Brothers, gikk konkurs. Spredningen av nye, kompliserte finansielle instrumenter gjorde det vanskelig å gjennomskue både det samlede omfanget og fordelingen av ytterligere nedskrivninger og tap blant finansinstitusjonene, og til liten mellom banker og finansinstitusjoner ble derfor kraftig svekket. Kredittflyten i penge- og kredittmarkedene var nær ved å stoppe helt opp, og

mange banker fikk problemer med å refinansiere sine innlån. For flere finansinstitusjoner har problemene vært så store at myndighetene har måttet iverksette redningsoperasjoner for å sikre videre drift.

Finanskrisen har også ført til en kraftig forverring av den økonomiske veksten i de fleste land. Løpende statistikk tyder på nedgang i både BNP og sysselsetting gjennom andre halvår i fjor og i begynnelsen av i år, og i mange land har arbeidsledigheten gått opp.

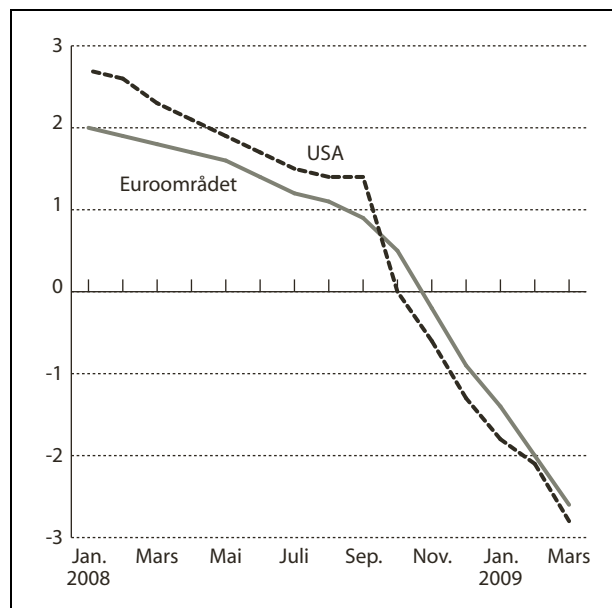
Veksten ventes å bli svak også framover. Det ser nå ut til at 2009 kan bli det svakeste året for OECD-området og verdensøkonomien siden andre verdenskrig. I Consensus Forecasts fra mars anslår prognosemakerne nå en vekst i 2009 hos Norges viktigste handelspartnere på rundt -2,1 prosent. Anslaget er blitt betydelig nedjustert de siste månedene, jf. figur 4.2. Også i såkalte framvoksende økonomier, som Kina og India, ligger det an til en betydelig nedgang i veksttaket fra 2008 til 2009. Arbeidsledigheten hos handelspartnerne har gått opp, og anslås å øke videre i 2009.

Tilbakeslaget i verdensøkonomien kommer etter flere år med sterk oppgang. I denne oppgangsperioden bygde det seg opp store, globale ubalanser, med kraftig økning i gjelden i både offentlig og privat sektor i noen land, motsvart av en tilsvarende økning i fordringene i andre. Disse ubalansene har bl.a. gitt seg utslag i markert og til dels kreditt-drevet oppgang i bl.a. bolig- og aksje-

Figur 4.1 Differanse mellom tremåneders pengemarkedsrente og forventet styringsrente

Kilder: Reuters EcoWin og Norges Bank

Figur 4.2 Anslag for BNP-vekst i USA og euroområdet i 2009 gitt på ulike tidspunkter

Kilde: Consensus Forecasts

verdiene i USA og Europa. Denne oppgangen er delvis blitt reversert det siste halvannet år. Nedgangen i aksje- og boligprisene har forsterket behovet for gjeldsnedbygging i finanssektoren og hos husholdningene, noe som bidrar til å trekke forbruk, investeringer og øvrig økonomisk aktivitet ned. I tillegg strammer banker og finansinstitusjoner til i sin utlånspraksis, både som følge av et behov for å bygge ned sine balanser og fordi tapsrisikoen på utlånene øker i nedgangsperioder.

Tilbakeslaget i den økonomiske veksten skjer på tross av at myndighetene i mange land har vært tidlig ute med omfattende tiltak for å motvirke problemene i finansmarkedene. Disse tiltakene har trolig bidratt til å forhindre et sammenbrudd i det internasjonale finansielle systemet. Det har også vært et omfattende internasjonalt samarbeid for å håndtere finanskrisen. På et toppmøte den 15. november i fjor framholdt G20-landene at for stor risikotaking, mangelfulle reguleringer i enkeltland og sterke internasjonale smitteeffekter var viktige årsaker til krisen. Landene ble enige om å innlede en prosess med sikte på å styrke regelverk, tilsyn og internasjonalt samarbeid. G20-landene vil møtes i London i begynnelsen av april for å følge opp dette.

Sentralbankene i en rekke land har tilført langt mer likviditet til banksystemet enn normalt det siste året, låneadgangen er blitt utvidet og løpetiden på lånene forlenget. I flere land er det introdusert programmer for å styrke bankenes soliditet

for å støtte opp om at banker skal kunne fortsette å yte kreditt til husholdninger og bedrifter, og det er innført garantiordninger for bankers inn- og utlån.

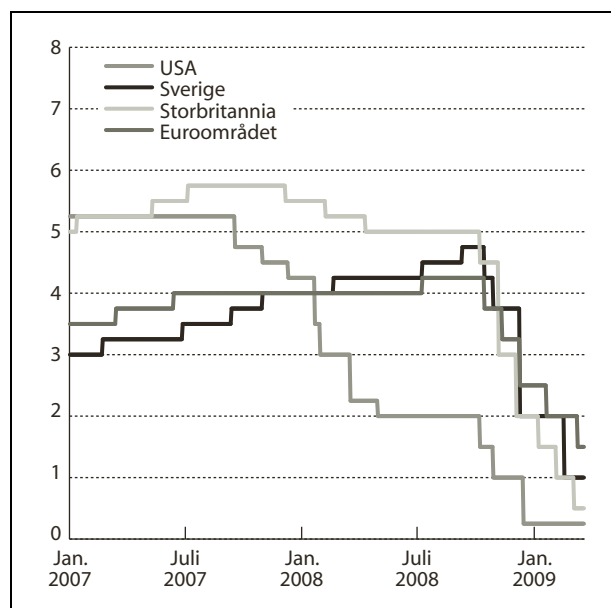
Sentralbankene har videre redusert sine styringsrenter betydelig den siste tiden, og i flere land er nivåene nå historisk lave, jf. figur 4.3. I USA har Federal Reserve redusert styringsrenten med 5 prosentpoeng siden september 2007. Renten er per medio februar 0- $\frac{1}{4}$ prosent, det laveste nivået noensinne. Sentralbanken i Japan har gjenopptatt sin nullrentepolitikk, mens Bank of England i Storbritannia har satt ned signalrenten med 5 $\frac{1}{4}$ prosentpoeng til 0,5 prosent. Sentralbanken i euroområdet har redusert styringsrenten til 1,5 prosent og den svenske Riksbanken til 1 prosent. Sentralbankene i USA og Storbritannia har videre startet med kvantitative tiltak ved at de tilfører likviditet til publikum ved å kjøpe både statspapirer og private verdipapirer i markedet.

Myndighetene i en rekke land har også iverksatt eller varslet finanspolitiske tiltak for å motvirke det økonomiske tilbakeslaget. EUs stats- og regjeringssjefer har satt seg som mål å gjennomføre finanspolitiske tiltak med et samlet omfang på 1,5 prosent av BNP, hvorav nasjonale tiltak skal utgjøre 1,2 prosentpoeng. IMF har anbefalt stimulansepakker tilsvarende 2 prosent av BNP globalt i 2009 og 2010. IMF peker samtidig på at dette må gjøres innenfor rammer som ikke svekker troverdigheten til de offentlige finansene. Denne bekymringen må ses i sammenheng med de kraftige underskuddene tiltakspakkene har medført flere steder. Kredittverdigheten til Hellas, Portugal og Irland er blitt nedgradert av de store kredittvurderingsbyråene det siste halvåret.

De fleste børsindeksene i USA, Europa og Asia falt med i størrelsesorden 30-45 prosent gjennom 2008, og den svake utviklingen har fortsatt i innværende år i USA og Europa med en nedgang på rundt 10 prosent siden nyttår. Utviklingen i aksjemarkedene i fjor høst var preget av store kursvariasjoner fra dag til dag. På Oslo Børs var nedgangen i aksjekursene på 54 prosent, mens kursene har gått opp med 5 prosent hittil i år.

Risikopåslagene mellom pengemarkedsrentene og sentralbankenes styringsrenter har kommet noe ned, jf. figur 4.1. Disse påslagene er imidlertid fortsatt høyere enn normalt, og tilgangen på langsiktig finansiering er vanskelig.

Som følge av lavere økonomisk vekst internasjonalt har råvareprisene falt markert. Prisen på nordsjøolje har falt fra 145 USD per fat i begynnelsen av juli i fjor til i overkant av 40 USD per fat ved utgangen av 2008. Det er fire år siden oljeprisen

Figur 4.3 Sentralbankenes styringsrenter i noen land

Kilde: Reuters EcoWin

sist var så lav. Oljeprisen er mot slutten av mars på rundt 55 USD per fat.

Lavere priser på råvarer og energi har bidratt til raskt avtakende prisvekst og dermed økt kjøpekraft i OECD-landene. Dette er likevel langt fra nok til å veie opp for de negative virkningene på privat etterspørsel av problemene i finansmarkedene, fallende boligpriser og økende arbeidsledighet.

Nedenfor gis en kort gjennomgang av den økonomiske situasjonen og utsiktene for noen sentrale handelspartnere:

I USA startet nedgangskonjunktoren mot slutten av 2007. Utover høsten i fjor ble tilbakeslaget forsterket, og private investeringer og privat forbruk faller nå raskt. Nettoeksporten ga et positivt vekstbidrag i første del av 2008, men er nå i ferd med å avta som følge av lavere vekst internasjonalt og en styrket dollar. Kraftige pengepolitiske og finanspolitiske stimulanter ventes å bidra til å redusere fallet i BNP i 2009 og kanskje snu nedgangen til oppgang i 2010. Kombinasjonen av lavkonjunktur, finanspolitiske tiltak og statlige tiltak for å redde finansinstitusjoner bidrar imidlertid til en kraftig svekkelse av de offentlige finansene. Kongressens budsjettkontor anslår at det føderale budsjettunderskuddet vil kunne bli opp mot 13 prosent av BNP i 2009 dersom presidentens budsjettforslag går gjennom. Ifølge Consensus Forecasts fra mars forventes det en vekst i BNP på -2,8 prosent i år.

I *euroområdet* falt BNP i både 2. og 3. kvartal 2008, og nedgangen ser ut til å ha tiltatt i 4. kvartal. Det ventes nedgang i privat konsum og private investeringer i 2009. Veksten i Tyskland, euroområdets største økonomi, har de siste årene vært drevet av sterk eksportvekst, men denne avtok kraftig i løpet av 2008. BNP i Tyskland falt i de tre siste kvartalene i 2008 og ventes å avta ytterligere i første halvdel av 2009. I enkelte andre land, blant annet Spania og Irland, ventes fallende boligpriser å forsterke nedgangen i den økonomiske aktiviteten. I euroområdet er både penge- og finanspolitikken mindre ekspansiv enn i USA, selv om enkelte land har annonsert omfattende tiltakspakker. På samme måte som i USA ligger det an til at offentlige finanser vil svekkes kraftig i både 2009 og 2010, og for euroområdet under ett ventes budsjettunderskuddet å komme opp i 4 prosent av BNP i 2009. Dette er en svekkelse på om lag 2¼ prosentpoeng i forhold til året før. Europakommisjonen anslår en negativ vekst på 1,8 prosent i EU samlet i 2009. Ifølge Consensus Forecasts venter prognosemakerne i gjennomsnitt at den økonomiske veksten i euroområdet blir -2,6 prosent i år.

Storbritannia er blitt sterkt rammet av finanskrisen, og BNP falt kraftig i 3. og 4. kvartal 2008. Det er særlig fallende innenlandsk etterspørsel som bidrar til lavere vekst, og privat forbruk

ventes å gå markert ned i 2009. Svekkelsen av pundet bidrar til å understøtte britisk eksport, men denne motvirkes i betydelig grad av svak vekst internasjonalt. Både pengepolitikken og finanspolitikken er sterkt ekspansiv, men BNP-veksten ventes likevel å bli lav i 2009, -3,0 prosent ifølge Consensus Forecasts. Budsjettunderskuddet ventes å komme opp i 9 prosent av BNP i 2009, og offentlige finanser vil svekkes sterkt både i 2009 og 2010.

Også i *Sverige* har den økonomiske veksten stoppet brått opp. Eksportveksten avtok gjennom 2007 og 2008, og nettoeksporten har gitt et negativt bidrag til BNP-veksten. Også veksten i innenlandsk etterspørsel avtok i 2008, og bidro til at BNP falt i andre halvår. Tross ekspansiv pengepolitikk og finanspolitikk ventes BNP å fortsette å falle i 2009. Veksten anslås til -2,2 prosent ifølge Consensus Forecasts.

Også flere *asiatiske land* rammes hardt av den internasjonale finanskrisen. Tilbakeslag og lavere etterspørsel i industrilandene har ført til at eksporten fra mange asiatiske land falt brått i 4. kvartal i fjor. Problemer med eksportfinansiering kan ha forsterket nedgangen. I OECD-landene *Japan* og *Sør-Korea* falt BNP kraftig fra 3. til 4. kvartal i fjor, med 3,3 prosent i Japan og 6,2 prosent i Sør-Korea. IMF anslår at BNP vil falle med hele 5,8 prosent i Japan i 2009. Også framvoksende økonomier i regi-

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt				Konsumprisindeksen				Arbeidsledighet (nivå) ³					
	2007		2008		2007		2008		2007		2008		2009	
	IMF/EU ¹	CF ²	IMF/EU ¹	CF ²	IMF/EU ¹	CF ²	IMF/EU ¹	CF ²	IMF/EU ¹	CF ²	IMF/EU ¹	CF ²	IMF/EU ¹	CF ²
Euroområdet	2,7	0,7	-3,2	-2,6	2,1	3,3	1,0	0,6	7,5	7,5	9,3	9,0		
USA	2,0	1,1	-2,6	-2,8	2,9	3,8	-0,2	-0,9	4,6	5,8	..	8,8		
Japan	2,1	-0,7	-5,8	-5,8	0,0	1,4	-1,1	-1,1	3,9	4,0	..	5,1		
Storbritannia	3,0	0,7	-2,8	-3,0	2,3	3,6	0,1	1,0	5,3	5,7	8,2	5,2		
Tyskland	2,5	1,3	-2,3	-3,2	2,3	2,6	0,8	0,6	8,4	7,8	7,7	8,5		
Frankrike	2,2	0,7	-1,8	-2,0	1,6	2,8	0,8	0,6	8,3	7,4	9,8	8,8		
Sverige	2,5	0,5	-1,4	-2,2	1,7	3,3	0,7	0,1	6,1	6,2	7,9	..		
Danmark	1,6	-0,6	-1,0	-1,8	1,7	3,6	1,6	1,3	3,8	3,5	4,5	..		
Finland	4,5	1,5	-1,2	-2,0	1,6	3,9	1,8	1,5	6,9	6,4	7,8	..		
OECD-området	2,7	2,7	2,3	..	..	..	..	..	..	..	..	..		
Kina	11,4	9,0	6,7	..	1,5	5,9	0,5	..	..	..	..	..		
Norges handelspartnere ⁴	3,3	1,4	..	-2,1	2,2	3,2	1,1	0,8	..	..	..	..		

¹ For USA, Japan og Euroområdet: IMF's bakgrunnspapir til G20-landenes møte for BNP-veksten, ellers World Economic Outlook Update (28. januar 2009), for øvrige land: Europakommisjonens Interim Forecast (19. januar 2009).

² Consensus Forecasts (mars 2009).

³ Det er ikke gitt at alle prognosemakere som rapporterer til Consensus Forecasts benytter samme definisjon på arbeidsledighet som IMF/EU.

⁴ Beregningsutvalgets anslag.

Kilder: IMF, Europakommisjonen og Consensus Forecasts.

onen, som Kina og India, er rammet av tilbakeslaget. IMF anslår at BNP-veksten i framvoksende økonomier og utviklingsland under ett vil falle til 1,5 – 2,5 prosent i 2009. I alle de større landene i regionen har pengepolitikken og finanspolitikken blitt lagt om i ekspansiv retning.

Enkelte mindre økonomier har opplevd spesielt store problemer i forbindelse med finanskrisen, og vil få en særlig svak økonomisk utvikling det neste året. Dette gjelder blant annet Island og Latvia. Flere av disse landene får støtte av IMF og gjennom bilaterale avtaler med andre land.

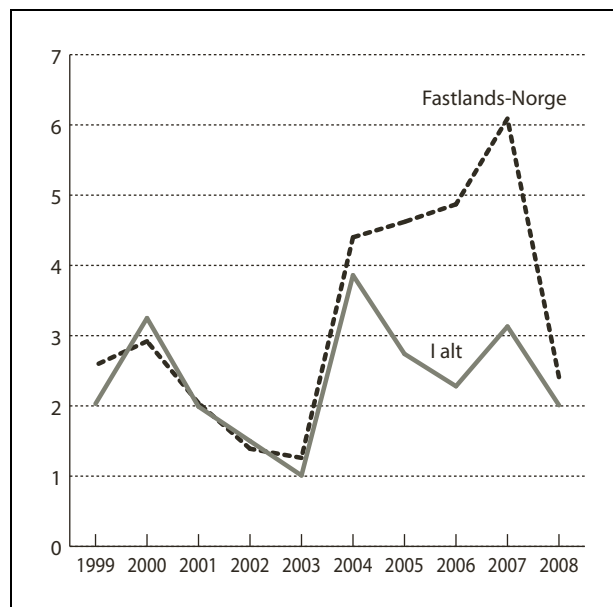
Det er stor usikkerhet knyttet til hvor dyp og langvarig nedgangen i verdensøkonomien vil bli framover.

4.2 Norsk økonomi

4.2.1 Konjunktursituasjonen

Den internasjonale finanskrisen med utgangspunkt i det amerikanske boligmarkedet har siden høsten 2007 bidratt til høye renter, manglende likviditet i pengemarkedene og store verdifall i aksje- og eiendomsmarkeder rundt om i verden. Etter Lehman Brother-konkursen 15. september 2008 eskalerte finanskrisen, og det er ventet at konjunktorene internasjonalt og i Norge blir betydelig negativt påvirket av dette. Finanskrisen har hatt begrenset virkning på den norske realøkonomien i 2008. Fastlandsøkonomien snudde imidlertid til nedgang rundt årsskiftet 2007/2008 og virkningene av finanskrisen forsterket nedgangen mot slutten av 2008. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at *BNP for Fastlands-Norge* var 2,4 prosent høyere i 2008 sammenliknet med 2007. Fra 2006 til 2007 var veksten hele 6,1 prosent, mot 4½-5 prosent i perioden 2003-2006. En svak utvikling i oljeproduksjonen har bidratt til at veksten i BNP-totalt var lavere enn for Fastlands-Norge i 2008, slik det har vært i flere år.

Konjunkturoppgangen siden 2003 har vært drevet av en markert vekst i petroleumsinvesteringene og en nedgang i realrentenivået. I 2007 steg imidlertid realrenta, og konjunkturedgangen gjennom 2008 kom først og fremst som følge av en nedgang i husholdningenes boliginvesteringer og utflating i konsumet. Også næringslivsinvesteringene har vist en svak utvikling, men har likevel blitt holdt oppe av fortsatt høye petroleumsinvesteringer. Internasjonal konjunkturoppgang har bidratt til sterk vekst i den tradisjonelle vareeksporten i perioden 2005-2007. Dette snudde imidlertid tidlig i 2008. Siden 1. kvartal 2008 har den tra-

Figur 4.4 BNP - volumvekst fra året før i prosent

Tallene for 2007 og 2008 er foreløpige

Kilde: Statistisk sentralbyrå

disjonelle vareeksporten vært om lag uendret. Den offentlige etterspørselen har holdt seg sterk, noe som sammen med de høye petroleumsinvesteringene har dempet nedgangen i norsk økonomi.

Rente- og valutakursutviklingen gjennom 2003, 2004 og 2005 ga kraftige impulser til oppgangskonjunktoren i disse årene. Rentenedgang fra slutten av 2002 til begynnelsen av 2004 bidro til å svekke krona og bedre norsk næringslivs konkurransesituasjon. Pengemarkedsrentene i Norge har siden 2004 økt klart, fra en bunn på 1¾ prosent i mars 2004. Fram til utgangen av 2006 økte rentene i takt med økningene i euroområdet. Deretter har rentene økt mer i Norge. Den siste renteøkningen fra Norges Bank kom 25. juni 2008. Da nådde styringsrenta 5,75 prosent. Internasjonal finansuro bidro til at pengemarkedsrentene har vært unormalt høye sett i forhold til styringsrenta siden høsten 2007. Påslaget på styringsrentene ble ekstra stort etter Lehman Brothers-konkursen 15. september 2008. Det samme har vært tilfellet i de fleste andre OECD-land. Pengemarkedsrenta nådde en topp i Norge med 7,91 prosent 1. oktober 2008. Etter dette har styringsrentene i Norge og internasjonalt blitt satt kraftig ned. Pengemarkedsrentene har gått enda mer ned, slik at rentepåslaget gradvis har blitt mindre. Ved midten av mars 2009 lå den norske pengemarkedsrenta på rundt 3,3 prosent.

Kronekursen har beveget seg mye i perioden med internasjonal finansuro. I gjennomsnitt kostet

euroen 8,22 kroner i 2008 mot 8,02 kroner i 2007, en økning på 2,5 prosent. Norske kroner har imidlertid styrket seg med 3,9 prosent mot amerikanske dollar i den samme perioden, slik at krona var omtrent like mye verdt i 2008 som i 2007 målt mot den importveide kronekursen. Fra januar 2008 og fram til og med august 2008 lå kronekursen målt mot euro for det meste mellom 7,9 og 8, men etter dette svekket krona seg kraftig, til over 10 kroner i romjulen. I gjennomsnitt kostet en euro 9,40 kroner i desember 2008, 14,7 prosent svakere enn gjennomsnittlig 2007-nivå. Også mot den amerikanske dollaren svekket krona seg markert høsten 2008. I løpet av første kvartal 2009 har imidlertid krona styrket seg mot euroen og ligget relativt rolig målt mot den amerikanske dollaren. Ved midten av mars kostet euroen om lag 8,8 kroner og den amerikanske dollaren kostet omtrent 6,8 kroner. Dette er henholdsvis 7 og 21 prosent svakere enn gjennomsnittlige kurser i 2008. I vedlegg 3 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

Disponibel realinntekt i husholdningene steg med 3,1 prosent fra 2007 til 2008. På årsbasis var veksten fra 2006 til 2007 på 5,9 prosent. Den lavere inntektsveksten kan i stor grad føres tilbake til økte renteutgifter og høy konsumprisvekst. Den nominelle lønnsveksten har imidlertid vært høyere enn på mange år. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5.

Fra 2003 til 2007 har *forbruket i husholdninger og ideelle organisasjoner* økt med 22 prosent, eller i gjennomsnitt 5½ prosent årlig. I 2008 ble forbruksveksten kun 1,5 prosent, og mot slutten av året ser det ut til at forbruket har blitt redusert. Den lavere forbruksveksten må ses i lys av den tilsvarende lave realinntektsutviklingen for husholdningene. I tillegg er det grunn til å tro at problemene i de finansielle markedene har påvirket konsumet negativt. Fallet i eiendoms- og aksjeprisene har trolig ført til at husholdningene har ønsket å øke sparingen. Dessuten kan mangelen på likviditet ha begrenset forbruksveksten.

Investeringsene i fast kapital har økt rundt 10 prosent årlig i perioden 2003-2007. I 2008 ser det ut til at veksten ble redusert til vel 3 prosent. Det var spesielt sterk nedgang i boliginvesteringene, som ble redusert med nesten 9 prosent i fjor. Også investeringene i næringslivet i fastlandsøkonomien og i offentlig forvaltning hadde lavere vekst i fjor enn året før. Næringslivsinvesteringene i Fastlands-Norge hadde likevel en relativt høy vekst på 6,6 prosent.

Internasjonal konjunkturoppgang har bidratt til at den *tradisjonelle vareeksporten* har økt markert

siden 2004. Til tross for en svakere vekst i verdensøkonomien har eksporten i 2008 vært klart høyere enn i 2007. Eksporten av tradisjonelle varer økte med 4,8 prosent i fjor. Den relativt høye veksten skyldes at det høye eksportnivået i slutten av 2007 har holdt seg gjennom 2008. Av de store eksportvaregruppene er det særlig eksporten av verkstedsprodukter som har holdt seg godt oppe gjennom 2008. Også tjenesteeksporten har vokst markert de siste årene, og har i likhet med den tradisjonelle vareeksporten hatt en avmatning i 2008. Likevel holdt også tjenesteeksporten seg høy gjennom fjoråret. I takt med en avdemping i konsumet og i investeringsaktiviteten, har *importen* også vist en lavere vekst gjennom 2008. Sett i forhold til 2007 var importen 4,2 prosent høyere i 2008 enn i 2007. Året før var veksten 7,5 prosent.

Høye oljepriser har bidratt til at *overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet* har vært meget høyt i flere år. Gjennomsnittsprisen på Brent Blend har økt fra 205 kroner per fat i 2003 til 527 kroner per fat i 2008. Gjennom 2008 falt imidlertid oljeprisen betydelig og ved utgangen av året var oljeprisen om lag 300 kroner per fat. Mens overskuddet på driftsbalansen var på knapt 200 milliarder kroner i 2003, kom overskuddet opp i knapt 450 milliarder kroner i 2008.

Fra og med statsbudsjettet for 2002 har *finanspolitikken* vært utformet med utgangspunkt i handlingsregelen for finanspolitikken. Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken sikte mot en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Regelen er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerede budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond – Utland (Petroleumsfondet) ved inngangen til budsjettåret, der forventet realavkastning er satt til 4 prosent.

I St.prp. nr. 37 (2008-2009) om endringer i statsbudsjettet 2009 ble det strukturelle, oljekorrigerede underskuddet på statsbudsjettet i 2003 anslått til 36,9 milliarder kroner. Målt i faste 2009-priser var dette 16 milliarder kroner mer enn det 4-prosentregelen isolert sett skulle tilsi, og målt i forhold til trend-BNP for Fastlands-Norge utgjorde dette 2,9 prosent. Underskuddet økte så moderat fram til og med 2007, og klart mindre enn den forventede realavkastningen fra Statens pensjonsfond – Utland. I proposisjonen anslås underskuddet i 2009 å øke kraftig fra 72,7 milliarder kroner til nær 119 milliarder kroner, en økning fra 3,6 til 6,6 prosent av anslått trend-BNP for Fastlands-Norge. Dette tilsvarer 5,2 prosent av pensjonsfondets verdi ved inngangen til året.

I forskriften for *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting er en vekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser.

Norges Bank satte 30. juni 2005 *styringsrenta*, foliorenta, opp med 0,25 prosentpoeng, etter å ha holdt den uforandret på 1,75 prosent siden 11. mars 2004. Dette var starten på en serie renteøkninger. Den siste i rekken kom 25. juni 2008, og foliorenta var med det kommet opp i 5,75 prosent. Renta ble deretter holdt uforandret fram til 15. oktober 2008, da den ble satt ned med 0,5 prosentpoeng. Også på et ekstraordinært rentemøte to uker senere ble renta redusert med 0,5 prosentpoeng. Bakgrunnen for at hovedstyret valgte å avholde et ekstraordinært møte var bekymringer for konsekvensene av den internasjonale finanskrisen på norsk økonomi. Finanskrisen ble etter dette enda tydeligere og på møtet 17. desember 2008 ble renta redusert med ytterligere 1,75 prosentpoeng. På rentemøtet 4. februar 2009 ble styringsrenta redusert med ytterligere 0,5 prosentpoeng til 2,5 prosent. I en pressemelding 4. februar 2009 meddelte Norges Bank at det vil ta noe tid før virkningene av det nye, og lavere, nivået på renten kommer til syne og at det isolert sett kan tale for å se an utviklingen over noe tid før styringsrenten endres vesentlig.

4.2.2 Arbeidsmarkedet

Ifølge nasjonalregnskapet har *sysselsettingen* økt sterkt siden begynnelsen av 2006. Fra 2005 til 2006 økte sysselsettingen med 85 000 personer, en vekst på 3,6 prosent. I 2007 var sysselsettingsveksten enda sterkere med 100 000 personer, eller 4,1 prosent. Dette er den høyeste årlige sysselsettingsveksten som er registrert på mer enn 40 år. I konjunkturoppgangene på 1970-, -80- og -90-tallet var årsveksten på det meste om lag 60 000 personer. I 2008 har sysselsettingsveksten blitt mer dempet, men ikke mer enn at det i gjennomsnitt var 3,2 prosent flere sysselsatte enn i 2007. Tall fra Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) tyder på en sesongjustert sysselsettingsnedgang fra 3. kvartal til 4. kvartal i fjor. Dette er første gang siden 1. kvartal 2005 AKU viser

en sesongjustert sysselsettingsnedgang på kvartalsbasis. Veksten i sysselsettingen de siste årene skriver seg i hovedsak fra offentlig forvaltning, private tjenesteytende næringer og bygge- og anleggsvirksomhet. Sysselsettingen har økt spesielt mye innen forretningsmessig tjenesteyting og bygge- og anleggsvirksomhet med rundt 9 prosent årlig vekst siden 2005. Nasjonalregnskapstall viser at det på årsbasis har vært sysselsettingsvekst i industrien siden 2005 etter nedgang i hvert av årene i perioden 1998-2004. I perioden 2001-2005 var sysselsettingen i offentlig forvaltning nær uendret. I 2006, 2007 og 2008 har det imidlertid vært en klar sysselsettingsvekst også her, med særlig sterk sysselsettingsvekst i kommuneforvaltningen. Sesongjusterte tall fra nasjonalregnskapet viser at sysselsettingen i kommunene 4. kvartal i fjor var på 495 000, 48 000 flere enn årsgjennomsnittet i 2005.

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har ført til økt arbeidsinnvandring til Norge. Det er samtidig vanskelig å måle omfanget av arbeidsinnvandringen, blant annet som følge av et økende omfang av kortvarig arbeidsinnvandring. I nasjonalregnskapet blir deler av denne arbeidsinnsatsen registrert som import av tjenester. Dette omfatter personer fra utlandet som jobber i utenlandske bedrifter på oppdrag i Norge under ett år. Antall gyldige arbeidstillatelser fra Utlendingsdirektoratet den første i hver måned var i gjennomsnitt 46 000 i 2006, 70 000 i 2007 og 96 000 i 2008, en vekst på henholdsvis 45, 52 og 37 prosent sammenlignet med året før. 1. mars 2009 var beholdningen av gyldige arbeidstillatelser 96 300 i Norge. Det kan altså tyde på at veksten i arbeidstillatelsene har stoppet opp. Tillatelser omfatter imidlertid bare en del av arbeidsinnvandringen. Som følge av den sterke veksten i arbeidsinnvandringen og familiegjenforeninger, har det også vært en rekordhøy vekst i antall innvandrere som har bosatt seg i Norge. Statistisk sentralbyrå har beregnet at folketilveksten for 2008 ble på 63 900 personer, eller 1,3 prosent, hvorav 70 prosent skyldes innflyttingsoverskudd fra utlandet. Se boks 4.1 for en oversikt over hvordan arbeidsinnvandringen fanges opp i ulike statistikker.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer (endringer i yrkesaktiviteten for ulike grupper). Gitt konstante yrkesfrekvenser etter kjønn, alder, utdanningsnivå og utdannings- og pensjonsmottakerstatus er befolkningsutviklingen med null nettoinnvandring bereg-

Boks 4.1 Hvordan fanger statistikken opp arbeidsinnvandringen?

Sysselsettingsstatistikk fanger opp innvandringen på ulike måter:

- *Ordinær registerbasert befolkningsstatistikk:* Dette registeret viser alle personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. De bosatte er personer som forventes å oppholde seg mer enn seks måneder i Norge.
- *Arbeidskraftundersøkelsen (AKU):* Denne statistikken er basert på et utvalg av personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret.
- *Sysselsetting i nasjonalregnskapet:* Nasjonalregnskapet viser sysselsettingen i norske bedrifter, uavhengig av om den sysselsatte er bosatt i Norge eller ikke. I nasjonalregnskapet regnes personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) med dersom de tar arbeid i en innenlandsk bedrift, det vil si at bedriften forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Denne gruppen dekker personer bosatt i våre naboland og som pendler daglig eller ukentlig over grensen for å arbeide i Norge, utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller norske skip i utenriksfart og personer på asylmottak i Norge som ikke har fått oppholdstillatelse. Personer som er ansatt i en utenlandsk bedrift på oppdrag i Norge som varer under 12 måneder omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Dette gjelder uavhengig av om personen regnes som bosatt eller ikke-bosatt. Produksjonen som disse bedriftene utfører i Norge regnes som import av tjenester.

- *Annen registerbasert sysselsettingsstatistikk:* SSB har laget en spesialstatistikk hvor man forsøker å fange opp alle sysselsatte på korttidsopphold (ikke-bosatte), også tjenesteytere som ikke omfattes av nasjonalregnskapet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende eller sjøfolk fra land utenfor EØS-området.
- *Arbeidstillatelser fra Utlendingsdirektoratet:* Alle borgere fra land utenfor Norden og EØS/EFTA som ønsker å ta arbeid i Norge, må som hovedregel ha arbeidstillatelse. Borgere fra EØS-land med arbeidsopphold lengre enn 3 måneder må ha oppholdstillatelse. Dersom vedkommende er arbeidssøkende, kan han/hun være i landet i inntil 6 måneder uten tillatelse. For åtte av de nyeste landene, de som ble en del av EØS 1. mai 2004 (Estland, Latvia, Litauen, Polen, Tsjekkia, Slovakia, Ungarn og Slovenia), gjelder såkalte overgangsordninger med gyldighet fram til 1. mai 2009. 1. mai 2009 opphører overgangsordningene for disse landene og søknader om oppholdstillatelse fra borgere herfra vil bli behandlet etter det ordinære EØS-regelverket. For Bulgaria og Romania, som ble en del av EØS 1. august 2007, videreføres overgangsordningene inntil videre fram til 1. januar 2012, men med en løpende årlig vurdering. Tjenesteytere og selvstendig næringsdrivende som selv er EØS-borgere og som skal arbeide i Norge i mindre enn tre måneder, trenger ikke tillatelse. Ved arbeid over tre måneder gjelder samme regler som for øvrige EØS-borgere.

net å bidra til å øke arbeidsstyrken med om lag 5 500 i 2009 og 3 000 de neste to årene. Innvandringen kommer i tillegg. Tilsvarende beregninger viser en samlet vekst i arbeidsstyrken fra 2004 til 2008 på 30 000 personer. Ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) økte arbeidstyrken med nær 200 000 personer i denne perioden. Selv om det er usikkert hvor mye av dette som skyldes økt innvandring, tyder tallene på at det også har vært en klar økning i yrkesfrekvensene gjennom de siste fire årene. I underlagsberegninger til nasjonalregnskapet anslås økt innvandring, altså nye bosatte, og personer på korttidsopphold, som er ikke-bosatte, til sammen å ha stått for 25-30 prosent av sysselsettingsveksten i 2007. I tillegg kommer

veksten i såkalte tjenesteytere som ikke regnes som sysselsatte i nasjonalregnskapet. Trolig har tegn til et svakere arbeidsmarked i slutten av 2008 redusert veksten i arbeidsstyrken. Fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008 økte arbeidsstyrken med 53 000 personer, mot hele 86 000 personer i samme tidsrom året før. Det siste året var økningen særlig stor blant menn mellom 15-24 år, mens kvinner i samme aldersgruppe opplevde nedgang. Økningen var også stor blant begge kjønn over 60 år. Samlet sett var økningen jevnt fordelt blant kvinner og menn. Den store økningen i arbeidsstyrken de siste par årene skyldes både en økning i arbeidsinnvandringen og at yrkesdeltakelsen har økt. Andelen av befolkningen i aldersgruppen 15-74 år

Tabell 4.2 Arbeidsmarkedet ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU), 1000 personer^{1,3}

	Nivå	Endring fra året før ^{1,3}						
	2008	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Arbeidsstyrke (15-74 år) ¹	2591	17	-3	7	18	39	60	80
Sysselsatte	2524	8	-17	7	13	65	81	76
15-24 år ¹	352	4	-6	0	-3	12	19	25
25-54 år	1716	-17	-28	1	3	28	38	39
55-74 år	455	20	19	6	12	24	19	16
Kvinner	1192	12	-5	3	4	30	43	38
Menn	1332	-4	-12	3	10	35	38	42
Deltidssysselsatte	674	10	3	13	-7	34	8	21
Undersysselsatte ²	59	7	11	12	0	-22	-10	-7
Midlertidig ansatte	209		-11	12	-9	14	-3	-4
Arbeidsledige	67	9	14	-1	4	-27	-21	4
Kvinner	30	3	4	0	5	-10	-10	0
Menn	38	6	10	0	-1	-15	-11	4

¹ Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i AKU senket fra 16 til 15 år. Samtidig ble aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder på referansetidspunktene for undersøkelsen. Endringstallene er etter gammel definisjon fram til og med 2006, og ny definisjon i 2007.

² Deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid.

³ Pga. feil i datafangsten er sysselsettingstallet blitt om lag 6 000 for høyt i 1. kvartal 2008 og 12 000 for høyt i 2. kvartal 2008. Dette slår ut i nivåtallene i tabellen for aldersgruppa 15-19 år og dermed også totalen 15-74 år. Endringstallene i tabellen er justert for feilen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

som var sysselsatt, har økt fra 69,1 prosent i 2005 til 72,0 prosent i 2008.

Ifølge AKU var *arbeidsledighetsraten* rundt forrige konjunkturtopp i 1998 og 1999 på årsbasis 3,2 prosent. Arbeidsledigheten økte deretter til midten av 2003, og ble liggende på om lag 4,5 prosent som årsgjennomsnitt fram til og med 2005. Fra andre halvår 2005 og gjennom 2006 falt ledighetsraten markert. Deretter har den sesongjusterte ledigheten ligget stabilt rundt 2,5 prosent fram til høsten i fjor. Etter dette tok ledigheten til å øke markert. AKU publiserer sesongjusterte tall som tre måneders glidende gjennomsnitt, og i perioden desember 2008-februar 2009 var den sesongjusterte ledigheten kommet opp i 3,1 prosent. Antall deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid (undersysselsatte) viser en liknende utvikling som ledigheten. Målt som årsgjennomsnitt har antall undersysselsatte imidlertid gått ned fra 98 000 i 2005 til 59 000 i 2008. Fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008 gikk antall undersysselsatte ned med 5 000 til 53 000. Ved å summere tilbudet av arbeidstimer fra de arbeidsledige og de undersysselsatte, får vi at disse to gruppene i 4. kvartal 2008 tilbød et antall arbeidstimer som svarer til 73 000 heltidsjobber, en økning på 7 000 fra samme kvartal året før.

Økningen kom blant de arbeidsledige. Blant de undersysselsatte var ønsket antall heltidsjobber om lag som i 4. kvartal 2007.

Personer på tiltak og registrerte ledige hos Arbeids- og velferdsetaten har i hovedsak fulgt den samme utviklingen som AKU-ledigheten. Summen av personer på tiltak og registrerte ledige har gått ned fra et årsgjennomsnitt på 108 500 personer i 2004 til 51 900 sesongjustert ved utgangen av august 2008. Etter dette har det vært et omslag i arbeidsmarkedet. Ved utgangen av februar 2009 var summen av personer på tiltak og registrerte ledige økt til 76 300 personer, en økning på nesten 25 000 personer på fem måneder. Antall personer på arbeidsmarkedstiltak har økt i perioden med økende ledighet, fra vel 10 000 personer ved utgangen av august 2008 til 13 800 personer ved utgangen av februar 2009. Det reduserte presset i arbeidsmarkedet illustreres også ved at antall ledige stillinger annonsert i media eller meldt til Arbeids- og velferdsetaten har blitt redusert markert.

Arbeidsledige med en varighet på 26 uker eller lenger regnes som *langtidsledige*. I årene 2005-2008 sank både korttidsledigheten og langtidsledigheten. I 2008 utgjorde de langtidsledige 18 pro-

Tabell 4.3 Arbeidsstyrken i prosent av alle personer i hver gruppe, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)¹

	Nivå	Endring fra året før i prosentpoeng ¹					
	2007	2003	2004	2005	2006	2007	2008
I alt	73,9	-0,6	-0,3	-0,2	0,4	0,8	1,1
Kvinner, 15-24 ¹	62,5	-2,0	-0,8	-1,8	0,0	2,2	2,2
Menn, 15-24 ¹	62,9	-1,7	-1,3	-0,8	-1,8	0,4	4,3
Kvinner, 25-54	85,6	-0,5	0,2	0,3	0,3	0,6	1,6
Menn, 25-54	91,4	-1,0	0,0	0,1	0,5	0,3	0,5
Kvinner, 55-74	45,0	0,8	-0,6	0,3	1,3	2,2	0,5
Menn, 55-74	55,1	1,6	0,0	0,5	1,8	0,8	0,5

¹ Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i AKU senket fra 16 til 15 år. Samtidig ble aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder på referansetidspunktene for undersøkelsen. Endringstallene er etter gammel definisjon fram til og med 2006, og ny definisjon i 2007.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

sent av de helt arbeidsledige, mot om lag 20 prosent i 2007. Omslaget i arbeidsmarkedet siden i fjor høst har økt korttidsledigheten.

I 2008 gikk den registrerte ledigheten ned i alle fylker unntatt Oppland, Aust-Agder og Nord-Trøndelag. I disse tre fylkene økte antall ledige med 1-3 prosent. Den største prosentvise nedgangen har kommet i Buskerud med 15 prosent lavere ledighet og Akershus med en reduksjon på 13 prosent. Ledighetsraten var ved utgangen av februar i år lavest i Sogn og Fjordane, Rogaland, Akershus og Møre og Romsdal, med rundt 1,8-2,2 prosent. Den høyeste ledigheten hadde Finnmark med 3,8 prosent, og Telemark med 3,5 prosent.

I 2008 har det på årsbasis vært nedgang i arbeidsledigheten for alle yrkesgrupper med unntak av bygg- og anleggsgfag, meglere og enkelte industriarbeidsgfag. Antall registrerte ledige med bygg- og anleggsgfag økte med 20 prosent sammenliknet med 2007. Ved utgangen av februar 2009 var det 157 prosent flere ledige bygg- og anleggsarbeidere i forhold til ett år tidligere. Med 21 prosent

færre ledige i 2008 enn året før var nedgangen størst for undervisningspersonell. Ledigheten innenfor denne yrkesgruppen utgjorde 0,7 prosent av arbeidsstyrken i gruppen i 2008. Nivået på ledigheten var ved utgangen av februar 2009 høyest i yrker innen bygg og anlegg med 5,8 prosent, industri med 4,4 prosent og reiseliv og transport på 3,7 prosent. Med bare 0,6 prosent ledige var det ved utgangen av februar 2009 færrest ledige blant undervisningsarbeidere. Blant ingeniør- og iktarbeidere, ledere, akademikere og helse, pleie- og omsorgsarbeidere var ledigheten om lag 1 prosent.

4.2.3 Utsiktene framover

Det ligger an til en markert nedgangskonjunktur i den norske økonomien i inneværende år. Veksttaket antas å bli klart lavere enn i 2008, og nivået på BNP for Fastlands-Norge kan bli redusert. Årsaken til de negative utsiktene har bakgrunn i konsekvensene av den internasjonale finanskrisen, med betydelig lavere vekst i husholdningenes konsum, ned-

Tabell 4.4 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, tall i 1000 personer

	Nivå	Endring fra året før						
	2008	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Feb. 2009 ¹
Registrert helt ledige	42,6	17,4	-1,1	-8,1	-20,6	-16,7	-3,5	21,3
Helt permitterte	1,5	3,5	-5,1	-1,7	-1,5	-0,6	0,4	
Ordinære tiltaksdeltakere	10,9	5,0	2,6	-3,8	-3,0	0,0	0,7	1,5
Delvis sysselsatte	18,0	5,8	0,8	-1,1	-9,3	-8,9	-5,0	
Tilgang ledige stillinger	358,1		2,7	35,6	94,2	66,6	-41,4	
Beholdning ledige stillinger	26,7		-0,4	2,6	5,6	5,4	2,4	

¹ Sesongjusterte tall ved utgangen av februar 2009 i forhold til årsgjennomsnittet for 2008.

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten

Tabell 4.5 Sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet¹, 1000 personer

	Nivå		Endring fra året før					
	2007 ²	2008 ²	2003	2004	2005	2006	2007 ²	2008 ²
I alt	2537,9	2617,9	-24,0	10,8	28,4	85,4	100,7	80,0
Olje og utenriks sjøfart	89,8	94,9	-1,5	2,2	3,5	3,0	6,3	5,1
Fastlands-Norge	2448,1	2523	-22,6	8,5	25,0	82,4	94,4	74,9
Industri og bergverksdrift	295,3	302,7	-12,0	-9,5	0,2	13,6	13,9	7,4
Annen vareproduksjon	271,5	277,5	4,9	-0,6	2,6	11,3	15,0	6,0
Primærnæringer	74,5	73,8	-3,4	-2,9	-3,7	-1,7	-1,7	-0,7
Elektrisitetsforsyning	11,5	11,4	-1,3	-1,0	-0,6	-0,1	-0,1	-0,1
Bygge- og anleggsvirksomhet	185,5	192,3	9,7	3,2	7,1	13,0	16,8	6,8
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning.	1143	1186,8	-12,6	18,5	20,4	40,6	48,9	43,8
Varehandel	338,8	349,5	1,2	8,5	3,5	1,2	12,1	10,7
Samferdsel	150,9	154,8	-4,4	-3,4	1,5	-1,4	3,6	3,9
Annen tjenesteyting	653,2	682,5	-9,3	13,3	15,4	40,7	33,2	29,3
Offentlig forvaltningsvirksomhet	738,4	756	-3,0	0,3	1,7	16,9	16,7	17,6
Statsforvaltningen	264,4	265,8	-2,4	4,6	0,2	3,7	3,4	1,4
Kommuneforvaltningen	474	490,2	-0,6	-4,3	1,5	13,2	13,3	16,2

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip og arbeidsinnvandrere på korttidsopphold (ikke-bosatte).

² Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

gang i realinvesteringene og svak eksportutvikling. Det er betydelig usikkerhet knyttet til utviklingen i norsk og internasjonal økonomi, samt betydningen av den finansielle ustabiliteten og børsuroen med bakgrunn i det amerikanske boligmarkedet.

Nedenfor følger en kort gjennomgang av de siste publiserte *prognosene* for utviklingen i norsk økonomi framover fra Finansdepartementet (februar 2009), Norges Bank (mars 2009) og Statistisk sentralbyrå (SSB) (februar 2009). Prognosene er basert på en gjennomsnittlig svekkelse av den importveide kronekursen på 2-5 prosent fra 2008 til 2009, og en pengemarkedsrente på 2½-3 prosent i 2009.

Norges Bank og Finansdepartementet antar at husholdningenes *forbruk* blir på samme nivå i 2009 som i 2008. SSB forventer at forbruket reduseres med 0,4 prosent. Lavere lønnsvekst bidrar til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekter. Lavere konsumprisvekst og rentekostnader trekker imidlertid i motsatt retning. SSB forventer 4,5 prosent vekst i husholdningenes disponible realinntekt i 2009. Konsumet i offentlig forvaltning ventes å øke med 5¼ prosent i år.

Det ligger an til fortsatt vekst i petroleumsinvesteringene i år. SSB legger til grunn en vekst på vel 1 prosent, mens Finansdepartementet og Norges Bank antar at investeringene øker med hen-

holdsvis 7¾ og 2½ prosent i 2009. Investeringene i Fastlands-Norge er antatt å gå markert ned. Både negativ vekst i boliginvesteringene og i næringslivsinvesteringene bidrar til nedgangen. Investeringene i offentlig forvaltning antas imidlertid å øke med 12-17 prosent i 2009.

Som årsgjennomsnitt ventes den økonomiske veksten hos våre handelspartnere å utvikle seg klart svakere i 2009 enn i 2008. Prognosene tyder på at *tradisjonell vareeksport* faller med 3-7 prosent.

En lavere etterspørselsvekst ventes å bidra til en klar nedgang i aktivitetsveksten i norsk økonomi. Veksten i *BNP Fastlands-Norge* antas av Finansdepartementet å bli null. Norges Bank og SSB venter en negativ vekst på henholdsvis 1 og 1,7 prosent. Norges Bank og Finansdepartementet venter at BNP i alt faller mer på grunn av redusert olje- og gassproduksjon, mens SSB tror på samme vekst i BNP i alt. SSB og Finansdepartementet anslår at oljeprisene som årsgjennomsnitt blir henholdsvis 293 og 350 kroner per fat i 2009. I 2008 var gjennomsnittlig oljepris 527 kroner per fat. *Over-skuddet på driftsbalansen* ventes å bli redusert fra nesten 450 milliarder kroner i 2008 til knapt 220 milliarder kroner i 2009.

Prognosene viser at det ventes en nedgang i antall sysselsatte i 2009, på mellom 0,4 og 1½ prosent. Ifølge prognosene vil arbeidsledigheten målt

ved AKU stige fra 2,6 prosent i 2008 til 3½-4¼ prosent i 2009.

SSBs anslag for lønnsveksten i 2009 er 3,8 prosent, og Norges Banks anslag er 4 prosent. Finansdepartementet har anslått en lønnsvekst for inneværende år på 4¼ prosent. Mens SSB gir anslag på veksten i lønn per normalårsverk, omfatter prognosene til Finansdepartementet og Norges Bank vek-

sten i årslønn (se vedlegg 2 for definisjoner av de ulike lønnsbegrepene). Anslagene på prisveksten målt ved KPI i 2009 er 1,4 prosent for SSB og 2 prosent for Norges Bank og Finansdepartementet. Den underliggende inflasjonen, målt ved KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), forventes å bli noe høyere.

Tabell 4.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår. Regnskapstallene for 2007 og 2008 er foreløpige

	2007	2008	2009		
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	6,0	1,5	-0,4	0	0
Konsum i offentlig forvaltning	3,4	3,7	5,3	5¼	5¼
Bruttoinvesteringer i fast kapital	8,4	3,3	-9,2	..	-3½
- Fastlands-Norge	9,3	1,9	-11,5	-13½	..
- Utvinning og rørtransport	5,5	7,1	1,2	2½	7¾
Eksport	2,5	0,9	-4,4	..	-2½
- Tradisjonelle varer	8,7	4,8	-6,6	-7¼ ⁴	-3
Import	7,5	4,2	-4,4	-5¼	-½
- Tradisjonelle varer	6,7	3,2	-6,0	..	-1¾
Bruttonasjonalprodukt	3,1	2,0	-1,7	-1¼	-½
- Fastlands-Norge	6,1	2,4	-1,7	-1	0
Sysselsatte personer	4,1	3,2	-0,4	-1½	-1
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	4,3	3,4	-1,1	..	..
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	2,5	2,6	3,7	4¼	3½
Årslønn	5,4	6,0	3,8 ⁵	4	4¼
Konsumprisindeksen	0,8	3,8	1,4	2	2
Driftsbalansen, mrd. kroner	362,3	448,9	217,7	..	..
Husholdningenes disponible realinntekt	5,9	3,1	4,5	..	..
MEMO:					
Pengemarkedsrente (nivå)	5,0	6,2	3,1	2,6	..
Importveid kronekurs ⁶	-1,8	0,0	2,2	4,6	..
Gjennomsnittlig lånerente ⁷ (nivå)	5,7	7,3	4,8	..	..
Råoljepris ⁸ i kroner (nivå)	423	527	293	..	350

¹ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 1/2009, februar 2009.

² Anslag ifølge Norges Bank. Pengepolitisk rapport 1/2009, mars 2009.

³ Anslag ifølge Finansdepartementet, St.prp. nr. 37 (2008-2009), februar 2009.

⁴ Inkludert reisetrafikk og andre tjenester.

⁵ Lønn per normalårsverk - som også inneholder overtid.

⁶ Positivt tall innebærer svekket krone.

⁷ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

⁸ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend

Kapittel 5

Inntektsutviklingen for husholdningene

- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 3,1 prosent fra 2007 til 2008. Regnet per person over 18 år var økningen 1,6 prosent. Reallønnsveksten bidro til å trekke opp disponibel realinntekt, mens blant annet kraftig økning i renteutgiftene regnet som gjennomsnitt fra året før bidro til å trekke den ned.
- Reallønn etter skatt for lønnstakere i alt økte med 2,0 prosent fra 2007 til 2008, mot 4,5 prosent året før. Nedgangen har i stor grad sammenheng med klart høyere prisvekst. Veksten var størst for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring.
- Inntektsulikheten økte i yrkesbefolkningen fra 2004 til 2005, men ble igjen redusert fra 2005 til 2006.
- Endringene i inntektsulikhet i perioden 2004-2006, må imidlertid ses i sammenheng med de store svingningene i kapitalinntekter. Dette skyldes først og fremst tilpasninger til innføringen av utbytteskatten fra 2006. I 2005 utgjorde utbytte for husholdninger 100 mrd. kroner. I 2006 ble utbytte redusert til knapt 8 mrd. kroner.
- De 10 prosentene med høyest inntekt av de yrkestilknyttede (lønnstakere og selvstendige) har økt sin andel av kapitalinntektene fra 70,8 prosent til 78,2 prosent fra 1993 til 2006. Andelen kapitalinntekt falt imidlertid betydelig for denne gruppen fra 2005 til 2006.
- De 10 prosentene med høyest inntekt av pensjonistene har økt sin andel av kapitalinntektene fra 44,3 prosent til 67,3 prosent fra 1993 til 2006. Pensjonistene med lavere samlet inntekt har fått en noe større andel av overføringene i 2006 sammenlignet med 1993.
- Ulikheter i fordelingen av inntekt målt ved Gini-koeffisienten ble redusert fra 0,3 i 2005 til 0,22 i 2006.

Avsnitt 5.1 fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I tillegg til lønnsinntekter omfatter dette inntektsbegrepet pensjoner og stønader fra det offentlige, formuesinntekter og -utgifter, skatt på inntekt

og formue samt driftsresultatet til personlig næringsdrivende. I avsnitt 5.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for lønnstakere. En ser på lønnsutviklingen i de største forhandlingsområdene og for utvalgte typer husholdninger, der en spesielt fokuserer på betydningen av ulik lønnsutvikling og dessuten endringer i personskattene. I 5.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden de to siste årene og skatteendringer for pensjonister, og i avsnitt 5.4 redegjøres for en del trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter.

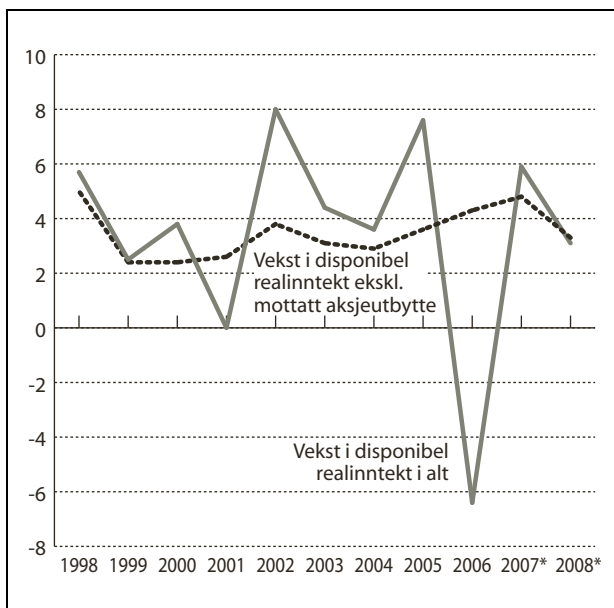
5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Avsnitt 5.1 fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på foreløpige tall fra nasjonalregnskapet.

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren, se boks 5.1)

Disponibel realinntekt var i 2008 3,1 prosent høyere enn i 2007, mens den økte med 5,9 prosent fra 2006 til 2007. Mottatt aksjeutbytte som påvirket utviklingen i disponibel realinntekt mye fra 2000 til 2006, er lavt både i 2007 og 2008 og påvirket derfor ikke veksten i disponibel realinntekt i vesentlig grad i 2008. Figur 5.1 viser veksten i disponibel realinntekt samt disponibel realinntekt eksklusive mottatt aksjeutbytte.

Figur 5.2 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponibel inntekt for Norge, og i prosent av disponibel inntekt for Norge uten driftsresultatet i petroleumsnæringene. Det framgår at husholdningenes andel av den disponible inntekten utenom petroleumsnæringene var relativt stabil rundt 69 prosent i årene 2003- 2005, mens den falt relativt kraftig fra 2005 til 2006. Fra og med 2006 har andelen ligget på eller i underkant av 60 prosent. Fallet har sammenheng med den sterke øko-

Figur 5.1 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før

* Foreløpige

Kilde: Statistisk sentralbyrå

nomiske veksten som har vært i Fastlands-Norge de siste årene, og som har ført til høye driftsresultat i næringene samtidig som Norge har mottatt store formuesinntekter fra utlandet. Den viktigste forklaringsfaktoren er imidlertid fallet i mottatt aksjeutbytte fra 2005 til 2006.

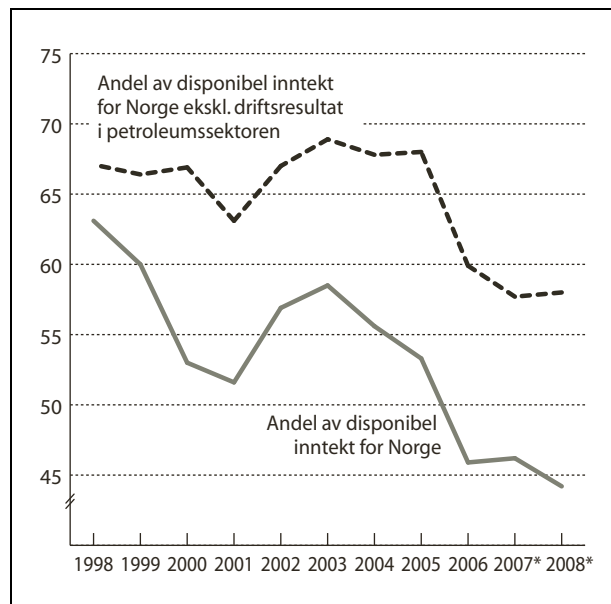
Tabell 5.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1999-2008. Bidragene fra *reallønn*, som er den største inntektskomponenten, har jevnt over vært store i de siste årene med unntak av 2003, da vekstbidraget fra lønnsinntektene var negativt. Tall fra nasjonalregnskapet viser at vekstbidraget fra lønn var på 7,8 prosentpoeng i 2007 og 4,0 prosentpoeng i 2008.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 1999-2008 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Utviklingen i offentlige stønader økte veksten i disponibel realinntekt med 0,9 prosentpoeng i 2008. Det er litt mindre enn tilsvarende vekstbidrag fra offentlige stønader i 2007.

Bidragene fra *skatt av inntekt og formue* vil, med uendrede gjennomsnittlige skattesatser, være negative så lenge realinntektene øker. Skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 0,8 prosentpoeng i 2008. Til sammenligning reduserte skatt av inntekt og formue veksten i disponibel realinntekt med i gjennomsnitt 1,3 prosentpoeng i 10-årsperioden 1999-2008.

Husholdningenes formuesinntekter består av renter på bankinnskudd, aksjeutbytte, beregnet avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Formuesutgiftene består i all hovedsak av gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks 5.1). Økning i formuesutgifter, både på grunn av økte rentesatser og økte lån, bidro til å redusere disponibel realinntekt i 2008 med 3,1 prosentpoeng.

Tabell 5.1 viser hvordan mottatt aksjeutbytte har påvirket veksten i husholdningenes disponible realinntekt. En stor nedgang i mottatt aksjeutbytte fra 2005 til 2006 trakk veksten i disponibel realinntekt ned med mer enn 10 prosentpoeng. Etter 2006 har utbetalt aksjeutbytte vært relativt stabilt og har

Figur 5.2 Disponibel inntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Andelen av disponibel inntekt for Norge i prosent

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.1 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt i husholdningene i 2006 priser. Prosentpoeng.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*	Gj.snitt 1999-08
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	2,5	3,8	0,0	8,0	4,4	3,6	7,6	-6,4	5,9	3,1	3,2
herav: Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte	2,4	2,4	2,6	3,8	3,1	2,9	3,6	4,3	4,8	3,3	3,3
Bidrag til vekst i disponibel realinntekt fra Inntekter:											
- Lønnsinntekter	3,4	1,6	2,4	3,6	-0,8	3,0	3,3	5,0	7,8	4,0	3,3
- Blandet inntekt	-0,4	0,1	0,0	0,6	0,2	-0,9	0,0	0,4	-0,2	-0,5	-0,1
- Formuesinntekter	0,7	1,9	-1,2	4,6	0,5	-0,5	4,4	-9,8	3,1	1,7	0,5
herav: Mottatt aksjeutbytte	0,2	1,5	-2,5	4,3	1,4	0,9	4,3	-10,2	1,2	-0,2	0,1
- Offentlige stønader	1,5	1,3	1,5	1,9	1,9	0,7	0,2	0,4	1,1	0,9	1,1
- Andre inntekter, netto	-0,9	0,6	-0,1	-1,6	0,7	0,1	1,0	-0,1	0,4	0,2	0,0
Utgifter:											
- Skatt av inntekt og formue	-1,3	-1,5	-1,2	-0,7	0,1	-1,6	-1,3	-1,0	-3,5	-0,8	-1,3
- Formuesutgifter	-0,4	-0,3	-1,6	-0,7	1,3	2,2	-0,1	-1,0	-3,6	-3,1	-0,7
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	0,0	0,1	0,2	0,3	0,5	0,6	0,1	-0,3	0,9	0,7	0,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

påvirket veksten i disponibel realinntekt minimalt både i 2007 og 2008. Høyere renter bidro til at utviklingen i formuesinntektene, isolert sett, økte disponibel realinntekt med 1,7 prosentpoeng i 2008.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel inntekt regnet per person over 18 år* kan for 2008 anslås til om lag 275 200 kroner.

I tabell 5.2 vises beregnet vekst i disponibel realinntekt per person over 18 år fra 1999 til 2008. I 10-årsperioden 1999-2008 var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 2,5 prosent. Veksten utenom aksjeutbytte var 2,8 prosent. I 2008 var disponibel inntekt per person over 18 år 1,6 prosent høyere enn året før, mens veksten var på 4,9 prosent fra 2006 til 2007.

Tabell 5.2 Vekst i disponibel realinntekt per person over 18 år. Vekst fra året før i prosent

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*	Gj.snitt 1999-08
Disponibel realinntekt per person over 18 år	1,9	3,2	-0,5	7,6	3,8	3,0	6,9	-7,2	4,9	1,6	2,5
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per person over 18 år	4,4	1,8	1,9	2,2	3,2	2,6	2,2	2,7	3,3	3,3	2,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 5.1 Noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, utenom lønnsinntekt. *Blandet inntekt* er driftsresultatet fra næringsvirksomhet og som tilfaller husholdningssektoren. Den inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Blandet inntekt inkluderer også en beregnet avkastning av boligkapitalen (ofte omtalt som driftsresultatet fra egen bolig). Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder.

Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og mottar den beregnede avkastningen på boligkapitalen som en del av sin inntekt.

Tallene i dette kapitlet inneholder også inntektene og utgiftene til ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.

Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en fel-

les prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i kapittel 6 er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav som føres som inntekt og deretter inngår i husholdningenes finansinvesteringer*. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva og lignende ikke realiserte aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen og lignende, inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke tar betalt for ved hjelp av gebyrer, men gjennom rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester. Husholdningenes del av rentemarginene er inkludert som en inntektskomponent under disponibel inntekt. Samme beløp blir konsumert av husholdningene slik at rentemarginene påvirker ikke husholdningenes sparing.

5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

I forrige avsnitt ble husholdningenes samlede disponible realinntekt, hvor alle typer inntekter inngår (jf. boks 5.1), omtalt. I dette avsnittet er det utviklingen i reallønn etter skatt for ulike grupper som studeres. Utviklingen i reallønn etter skatt bestemmes av forløpene til lønn, skatt og prisstigning.

5.2.1 Reallønn etter skatt fra 2006 til 2008

Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent siden 1992. Maksimal marginalskatt på lønn i denne perioden er gjengitt i tabell 5.3. Inntektsgrensene mv. for inntektsårene fra 2003 til 2009 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

I tabell 5.4 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 2006 til 2008. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabell 1.1. Det er videre

Tabell 5.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2009.

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalsatt på lønnsinntekt. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006-2009	28	47,8

Kilde: Finansdepartementet.

sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag. Tabell 5.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 2 prosent fra 2007 til 2008. Dette er 2,5 prosentpoeng lavere enn veksten fra 2006 til 2007. Forskjellen mellom lønnsvekst og reallønnsvekst etter skatt er størst for industrifunksjonærer og ansatte i forretnings- og sparebanker både i 2007 og 2008. Det skyldes at innslagspunktet for toppskatten

disse årene ble økt mindre enn lønnsveksten for disse gruppene.

Beregningsutvalget har også sett på kjøpekraftsutviklingen for ulike familietyper. I tabell 5.5 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2008 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 5.2. Utvalget har i beregningene i tabell 5.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 5,4 prosent fra 2006 til 2007 og 6 prosent fra 2007 til 2008.

Tabell 5.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2007 til 2008 for de utvalgte typehusholdningene fra 2,0 prosent til 1,4 prosent. Veksten i reallønn etter skatt er gjennomgående minst for husholdningstyper med barn. Det skyldes at barnetrygden ble videreført nominelt fra 2007 til 2008.

Tabell 5.4 Gjennomsnittlig årslønn, lønnsvekst, og reallønnsvekst etter skatt for utvalgte grupper. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent

Grupper	Årslønn i 2008, kr	2007		2008	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ¹	354 400	5,5	4,5	5,7	1,9
Industrifunksjonærer ²	533 300	5,7	4,3	6,3	2,2
HSH-bedrifter i varehandel ³	374 000	5,0	4,1	4,4 ⁷	0,6
Forretnings- og sparebanker og forsikring ⁴	523 000	5,2	3,9	9,2	4,4
Statsansatte	410 600	5,1	4,2	6,7	2,6
Kommuneansatte ⁵	367 200	4,8	3,9	6,7	2,6
Veid snitt av alle grupper ⁶	402 300	5,4	4,5	6,0	2,0

¹ Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere i NHO-bedrifter.

² Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

³ Tall for HSH-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁴ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet. Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten både i 2007 og 2008.

⁵ Inklusive undervisningspersonell i kommunene.

⁶ Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

⁷ Nye bedrifter som kom inn i lønnsstatistikken i 2008 og stor turnover trakk lønnsveksten ned.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 5.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1. august 1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 0,8 prosent fra 2006 til 2007 og med 3,8 prosent fra 2007 til 2008.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Tabell 5.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Vekst i prosent

Lønnsinntekt i 2008	2007		2008	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>300 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	5,4	4,4	6,0	2,0
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	5,4	3,9	6,0	1,4
<i>550 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	5,4	3,7	6,0	2,3
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	5,4	3,4	6,0	1,9
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	5,4	4,1	6,0	1,7
<i>750 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	5,4	3,8	6,0	1,9
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	5,4	3,6	6,0	1,7
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴	5,4	3,9	6,0	1,7

¹ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar blir liknet i klasse 2.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger.

⁴ Ektefellene i dette typehusholdet blir liknet særskilt i klasse 1.

5.2.2 Endringer i skatteregler for lønns- takere fra 2008 til 2009

Lønnsbeskatningen blir langt på vei videreført på 2008-nivå i 2009, dvs. innslagspunktene for toppskatt, minstepensjon og personfradraget er oppjustert i tråd med anslått lønnsvekst fra 2008 til 2009. Det er imidlertid vedtatt andre endringer i skattereglene for 2009 som berører lønnsstakere. Blant annet er:

- fradraget for fagforeningskontingent økt til 3600 kroner
- kilometersatsen i reisefradraget økt med 10 øre til 1,50 kroner pr. km, samt økt nedre grense til 13 700 kroner
- innslagspunktene i formuesskatten økt til 470 000 kroner (940 000 kroner for ektepar)
- ligningsverdiene for bolig mv. hevet med 10 prosent
- barnetrygden nominelt uendret fra 2008 til 2009

5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon, særtillegg og tilleggspensjon. Grunnpensjonen for enslige pensjonister tilsvarer ett grunnbeløp i folketrygden (G).

5.3.1 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2006

Minstepensjon består av grunnpensjon og særtillegg. Særtillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Fram til 30.04.08 var særtillegget 0,7933 G for enslige minstepensjonister og 1,5866 for et ektepar der begge har minstepensjon. Fra 1. mai 2008 ble særtilleggene økt til 0,94 G og 1,88 G for hhv enslige og ektepar.

Trygdeoppgjøret 2008 innebar en stor økning i minstepensjonen fra 1. mai 2008. Regjeringen og

partene har blitt enig om en gradvis økning i minstepensjonen slik at den fra 1. mai 2010 blir 2 G for enslige og 3,70 G for minstepensjonistektepar. For 2008 sett under ett øker minstepensjonsnivået til 130 804 kroner for enslige og til 240 864 kroner for minstepensjonistektepar. Som en del av en totalpakke for pensjonistene i 2008, ble partene i trygdeoppgjøret enige om at en del av reguleringen av G for 2008, nærmere bestemt hele etterslepet i grunnbeløpet fra 2007 på 0,65 prosent, skulle benyttes til en standardøkning av minstepensjonene.

Utover økningen i grunnbeløpet og minstepensjonene ble partene enige om å øke tilleggspensjonen for unge uføre.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir normalt regulert 1. mai hvert år. Dersom det ikke er vedtatt endringer i grunnpensjon eller særtillegg, endrer pensjonene fra folketrygden seg i takt med grunnbeløpet (G). Tallene i tabell 5.6 refererer til utbetalt minstepensjon i løpet av året.

Tabell 5.6 viser beregnet vekst og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar fra 2006 til 2007 og fra 2007 til 2008. Minstepensjon er skattefri under forutsetning av at det ikke påløper skatt som følge av kapitalinntekter eller nettoformue utover 200 000 kroner (se 5.3.2.).

Beregningene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

Utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist vil variere avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder, i perioden 1.5 1993 til 30.4 2009 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Tabell 5.7 viser veksten i overføringer fra 1993 til 2006 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 1993 til 2006 på om lag 51 prosent. Overføringer utgjør

Tabell 5.6 Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring fra året før

	2007	2008	
		Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	130 804	5,4	4,5
Ektepar, begge har minstepensjon	240 864	5,4	4,5

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten og Beregningsutvalget.

Tabell 5.7 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 1993 til 2006 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater Prosent

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 1993
1993	86,0	-	-
1999	86,7	-	20,3
2000	85,4	2,2	23,0
2001	86,4	2,6	26,2
2002	86,1	5,2	32,8
2003	87,1	2,7	36,3
2004	88,6	5,5	43,9
2005	85,7	2,7	47,7
2006	88,9	2,1	50,9

¹ Inkluderer både offentlige- og private tjenestepensjon.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget.

88,9 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2006. Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993.

5.3.2 Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2007 til 2009

Uførepensjonister og alderspensjonister med pensjon fra folketrygden har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. Alle pensjonister betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. I tillegg sikrer en særskilt skattereduksjonsregel at pensjonister uten særlig formue eller inntekter utover minstepensjonsnivå ikke betaler skatt. Denne fordelen avtrappes gradvis med økende inntekt.

Både øvre grense i minstepensjonsnivået for pensjonsinntekt og særfradraget for alder og uførhet ble økt i tråd med den forventede lønnsveksten i Nasjonalbudsjettet 2009. Formuestillegget i skattebegrensingsregelen på 1,5 prosent av nettoformue over 200 000 kroner, ble videreført nominelt.

Som nevnt innebar trygdeoppjøret 2008 en økning i minstepensjonen fra 1. mai 2008. I den forbindelse ble også foretatt en ekstraordinær økning i den skattefrie nettoinntekten for ektepar som kommer inn under skattebegrensingsregelen, til 181 800 kroner. Med dette ble grensen for å betale skatt opprettholdt på vel 5 000 kroner over minstepensjonen for minstepensjonistektepar i 2008. Det ble ikke foretatt en tilsvarende økning i den skattefrie nettoinntekten for enslige i 2008, ettersom grensen for å betale skatt lå tilstrekkelig over minstepensjonsnivået.

For 2009 er grensene for skattefri nettoinntekt for enslige minstepensjonister oppjustert med den

anslåtte lønnsveksten til 109 850 kroner. Den skattefrie nettoinntekten for ektepar ble økt noe utover anslått lønnsvekst til 198 150 kroner for å sikre at grensen for å betale skatt også i 2009 blir høyere enn minstepensjonsnivået for minstepensjonistektepar.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2009 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger 148 500 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over 267 800 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag og at nettoformuen ikke overstiger 200 000 kroner.

5.4 Fordeling av inntekt

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for individer. Det er spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter.

5.4.1 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for heltidsansatte

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for individer med en yrkesinntekt (sum av lønnsinntekt og næringsinntekt) som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Samlet sett utgjør denne gruppen om lag 1,8 mill. personer i 2006.

Tabell 5.8 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene i 1993, 2005 og 2006 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter

Tabell 5.8 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkestilknyttede.¹ Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet framgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Nivå i 2006-priser. 1993, 2005 og 2006

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Samlet gj.sn. inntekt før skatt		Skatt mm.	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	92,5	10,4	-4,5	1,6	100	136 500	26,8	73,2
2	88,9	6,8	1,4	3,0	100	166 300	25,1	74,9
3	89,4	5,8	1,5	3,3	100	184 100	25,2	74,8
4	89,6	5,4	1,7	3,3	100	199 900	25,4	74,6
5	89,6	5,3	1,8	3,3	100	215 800	25,8	74,2
6	89,2	5,6	1,9	3,3	100	232 500	26,2	73,8
7	88,3	6,1	2,0	3,5	100	252 100	26,7	73,3
8	86,6	7,3	2,3	3,7	100	278 400	27,5	72,5
9	83,8	9,7	2,8	3,7	100	324 000	29,0	71,0
10	65,4	19,0	13,6	2,1	100	560 200	31,3	68,7
Alle	83,2	9,6	4,2	3,0	100	255 000	27,6	72,4
2005								
Desil								
1	91,6	10,1	-3,6	1,8	100	221 595	26,2	73,7
2	91,5	5,0	0,5	3,0	100	267 509	24,7	75,3
3	91,9	4,2	0,6	3,3	100	295 733	25,1	74,9
4	91,8	4,0	0,6	3,5	100	320 888	25,4	74,6
5	91,4	4,3	0,7	3,6	100	346 760	25,8	74,2
6	91,3	4,4	0,9	3,5	100	375 699	26,4	73,6
7	91,0	4,6	1,1	3,3	100	409 445	27,2	72,8
8	89,5	5,8	1,5	3,2	100	457 813	28,5	71,5
9	86,4	8,2	2,8	2,6	100	554 652	31,0	69,0
10	46,4	15,8	36,7	1,0	100	1 403 913	26,1	73,9
Alle	77,1	8,7	11,7	2,5	100	465 380	26,8	73,2
2006								
Desil								
1	91,0	9,8	-2,7	1,9	100	227 300	26,5	73,5
2	91,4	4,9	0,7	3,1	100	272 100	24,4	75,6
3	92,0	4,0	0,7	3,3	100	301 400	24,9	75,1
4	91,7	4,0	0,8	3,5	100	327 300	25,2	74,8
5	91,5	4,2	0,9	3,4	100	354 000	25,7	74,3
6	91,4	4,2	1,1	3,3	100	383 200	26,3	73,7
7	90,9	4,6	1,3	3,1	100	417 100	27,0	73,0
8	89,7	5,6	1,7	2,9	100	466 000	28,2	71,8
9	87,3	7,7	2,7	2,4	100	558 500	30,5	69,5
10	72,0	13,9	12,8	1,3	100	1 016 000	35,1	64,9
Alle	86,1	7,4	3,8	2,6	100	432 300	28,8	71,2

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 558 140 personer i 1993 og 1 826 625 personer i 2006.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

skatt (desiler). Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden i alle desiler. Kapital- og næringsinntekt betyr imidlertid mest for desil 10. Lønnsandelen sank noe for desil 1 fra 1993 til 2006, mens den er økt noe for desil 2 til 9. I 2006 var lønnsandelen for desil 10 høyere enn i 1993.

Det har vært store svingninger i både lønnsandelen og andelen kapitalinntekter for desil 10 i de senere år. Dette skyldes først og fremst tilpasninger til innføringen av utbytteskatten fra 2006. Innføringen av utbytteskatt på avkastning ut over en normalavkastning (skjermingsmetoden for aksjonærer), var kjent i god tid før den ble iverksatt. Aksjeutbytte ble tatt ut for deretter å bli skutt inn igjen som ny egenkapital fordi dette økte aksjonærens skjermingsgrunnlag, samt at innskutt kapital senere kan tas ut fra selskapene uten ekstra beskatning.¹ Nivået på aksjeutbytte i 2005, samt reduksjonen i aksjeutbytte fra 2005 til 2006, viser da også at en slik tilpasning har foregått i stor grad.²

Det høye nivået på kapitalinntekter for desil 10 i 2005 (andelen kapitalinntekt utgjorde 36,7 prosent), medførte at lønnsandelen for denne gruppe også ble tilsvarende lav. Fra 2005 til 2006 økte imidlertid lønnsandelen med hele 25,6 prosentpoeng til 72 prosent som følge av at aksjeutbytte ble redusert betydelig. I 2006 utgjorde andelen kapitalinntekt 12,8 prosent. Det har kun vært mindre endringer i andelen næringsinntekt for desil 10 fra 2005 til 2006.

Andelen næringsinntekt for gruppene samlet falt fra 9,6 prosent i 1993 til 7,4 prosent i 2006. Andelen næringsinntekt er relativt høy for desil 1 og faller så til og med desil 5 i 1993 og til og med desil 6 i 2006. Deretter stiger andelen næringsinntekt.

Tabell 5.8 viser også at desilene 6 til 10 økte andelen av samlet inntekt som betales i skatt fra 1993 til 2006. Progressiviteten i beskatningen av lønn kombinert med reallønnsøkning er en medvirkende årsak til at skatteandelene har økt for disse gruppene. Også endringer i renter og dermed rentefradrag vil kunne påvirke skatteandelene. Andelen av samlet inntekt som betales i skatt i desil 10 økte med hele 9 prosentpoeng fra 2005 til 2006. Selv om noe av denne økningen kan forklares

med skjerpet skatt på aksjeutbyttet og aksjegevinster, samt skjerpet formuesskatt, må hoveddelen av denne økningen ses i sammenheng med at også gjennomsnittlig inntekt før skatt falt for 10 desil med om lag 388 000 kroner fra 2005 til 2006. Denne reduksjonen må ses i sammenheng med innføring av utbytteskatten og tilpasninger til denne.

Tabell 5.9 viser desilfordelingen av inntekt på de ulike inntektskomponentene i 1993, 2005 og 2006. Desilenes andeler av lønnsinntekt, næringsinntekt og overføringer endret seg relativt lite mellom desilene fra 1993 til 2006. For lønnsinntekt er det en svak tendens til at de øverste desilene får en økende andel i forhold til resten av fordelingen. Den største endringen var for kapitalinntekter, hvor desil 10 økte sin andel fra 70,8 prosent i 1993 til 78,2 prosent i 2006. Fra 2005 til 2006 ble imidlertid andelen kapitalinntekt for desil 10 redusert med om lag 16 prosentpoeng. Som nevnt må denne reduksjonen i kapitalinntekt ses i sammenheng med innføringen av utbytteskatt fra 2006. Fra 2005 til 2006 har de andre desilene fått økt sin andel av de samlede kapitalinntekter. Desil 10s andel av næringsinntekter var om lag på samme nivå i 1993 som i 2006, men lavere enn i 2005.

I 2005 utgjorde desil 10 sin andel av samlede inntekter 30,5 prosent. I 2006 falt denne andelen til 21,4 prosent som følge av at aksjeutbyttene ble betydelig redusert. På tross av det lave aksjeutbyttet i 2006, har likevel desil 10 en høyere andel av samlede inntekter etter skatt i 2006 enn i 1993.

5.4.2 Fordelingen av kapitalinntekter for heltidsansatte

Tabell 5.10 gir en oversikt over fordelingen av de ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede med yrkesinntekt (sum lønnsinntekt og næringsinntekt) på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. I tabellen er de 10 prosentene med høyest samlet inntekt oppdelt videre i 5 grupper. De gjennomsnittlige kapitalinntektene øker systematisk med økende samlet inntekt. Kapitalinntektene øker markert fra 9. til 10. desil.

Inntektene av de fleste typer kapitalinntekter øker med økende inntekt. For desil 1 til 9 varierte renteinntektene med mellom 1 500 og 5 100 kroner i 2006. De gjennomsnittlige renteinntektene var imidlertid om lag 5 ganger så store i desil 10 som i desil 9 i 2006. I 2006 var de gjennomsnittlige utbetalte utbyttene under 900 kroner for desilene 1 til og med 8. Desil 9 og desil 10 hadde derimot henholdsvis 2 200 kroner og 23 700 kroner i utbetalt utbytte.

¹ Dette har sammenheng med at innskutt kapital i skattemes- sig forstand allerede er skattlagt kapital.

² I 2003 og 2004 var aksjeutbytte til husholdninger og ideelle organisasjoner hhv. 55,5 mrd. kroner og 63,2 mrd. kroner. Reinvestert utbytte var disse to årene var på hhv. 36,5 mrd. kroner og 38,7 mrd. kroner. I 2005 utgjorde utbytte 103,5 mrd. kroner, mens reinvestert utbytte var på 70,0 mrd. kroner. I 2006 var utbytte 7,6 mrd. kroner.

Tabell 5.9 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2006 -priser. 1993, 2005 og 2006

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		Vekst 93-05 og 93- 06
						Andel	Nivå	
1	6,0	5,8	-5,7	2,8	5,2	5,4	125 100	
2	7,0	4,6	2,1	6,3	5,9	6,8	155 900	
3	7,8	4,3	2,6	7,9	6,6	7,5	172 300	
4	8,4	4,4	3,1	8,6	7,2	8,1	186 600	
5	9,1	4,7	3,6	9,2	7,9	8,7	200 400	
6	9,8	5,3	4,1	10,0	8,6	9,3	214 800	
7	10,5	6,3	4,8	11,5	9,6	10,0	231 200	
8	11,4	8,3	6,0	13,3	10,9	10,9	252 600	
9	12,8	12,8	8,5	15,5	13,3	12,5	288 000	
10	17,3	43,4	70,8	14,9	24,9	20,9	481 600	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	230 900	
Gini-koeffisient						0,210		
2005								
Desil								
1	5,7	5,5	-1,4	3,5	4,7	4,8	163 410	30,6
2	6,8	3,3	0,2	7,0	5,3	5,9	201 450	29,2
3	7,6	3,1	0,3	8,4	5,9	6,5	221 595	28,6
4	8,2	3,1	0,4	9,8	6,5	7,0	239 388	28,3
5	8,8	3,7	0,5	10,8	7,2	7,6	257 386	28,4
6	9,6	4,0	0,6	11,2	7,9	8,1	276 610	28,8
7	10,4	4,7	0,8	11,7	8,9	8,8	298 085	28,9
8	11,4	6,6	1,3	12,7	10,4	9,6	327 433	29,6
9	13,4	11,3	2,8	12,4	13,8	11,2	382 653	32,9
10	18,2	54,7	94,6	12,5	29,4	30,5	1 037 008	115,3
Alle	100	100	100	100	100	100	340 522	47,5
Gini-koeffisient						0,305		
2006								
Desil								
1	5,6	6,9	-3,7	3,9	4,8	5,4	167 100	33,6
2	6,7	4,1	1,1	7,5	5,3	6,7	205 800	32,0
3	7,4	3,8	1,4	8,8	6,0	7,4	226 500	31,5
4	8,1	4,1	1,7	10,1	6,6	8,0	244 800	31,2
5	8,7	4,6	2,0	10,9	7,3	8,6	263 100	31,3
6	9,4	5,0	2,5	11,2	8,1	9,2	282 600	31,6
7	10,2	6,0	3,2	11,7	9,0	9,9	304 600	31,7
8	11,2	8,2	4,8	12,2	10,5	10,9	334 600	32,5
9	13,1	13,3	8,9	11,8	13,7	12,6	388 200	34,8
10	19,7	43,9	78,2	11,8	28,6	21,4	658 900	36,8
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	307 600	33,2
Gini-koeffisient						0,216		

¹ Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 558 140 personer i 1993 og 1 826 625 personer i 2006.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.10 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹ for yrkestilknyttede². Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2006-priser. 1993 og 2006

1993 Desil	Renteinntekt	Utbytte	Realisasjons- gevinst/tap	Andre kapital- inntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
1	2 600	300	-11 400	900	-7 700	-5,7
2	2 900	100	-600	500	2 800	2,1
3	3 400	100	-500	600	3 500	2,6
4	3 800	100	-500	700	4 100	3,1
5	4 200	200	-400	900	4 800	3,6
6	4 600	200	-400	1 100	5 500	4,1
7	5 100	300	-400	1 400	6 400	4,8
8	5 900	600	-400	1 900	8 100	6,0
9	7 400	1 300	-400	3 200	11 500	8,5
10	19 700	43 500	8 200	23 600	94 900	70,8
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	9 000	2 600	-200	4 900	16 300	2,4
93/94	10 200	3 700	-100	5 700	19 500	2,9
95/96	11 700	6 200	100	7 700	25 700	3,8
97/98	15 200	13 000	1 100	13 100	42 400	6,3
99/100	52 700	191 800	39 900	86 400	370 700	55,3
Alle	5 900	4 700	-700	3 500	13 400	100,0
2006						
Desil						
1	2 100	300	-9 400	700	-6 200	-3,7
2	1 500	100	-200	400	1 800	1,1
3	1 700	100	0	400	2 200	1,3
4	1 900	200	100	500	2 800	1,7
5	2 100	300	300	700	3 300	2,0
6	2 400	300	600	900	4 100	2,5
7	2 800	500	900	1 200	5 300	3,2
8	3 400	900	1 800	1 800	8 000	4,8
9	5 100	2 200	4 000	3 600	14 900	9,0
10	16 100	23 700	69 000	21 100	129 900	78,2
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	6 800	4 200	7 800	6 000	24 900	3,0
93/94	7 900	5 700	10 500	7 200	31 400	3,8
95/96	9 700	8 600	15 100	9 200	42 600	5,1
97/98	13 600	15 500	29 200	15 300	73 600	8,9
99	20 900	32 300	63 400	29 400	146 000	8,8
100	64 200	136 200	501 200	106 300	807 900	48,6
Alle	3 900	2 900	6 700	3 100	16 600	100

¹ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

² Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 558 140 personer i 1993 og 1 826 625 personer i 2006.

Realisasjoner av kapitalgevinst/tap øker også (reduisert tap) med økende inntekt. Andre kapitalinntekter, som blant annet omfatter leieinntekter, avkastning av pensjonsforsikring og enkelte næringsinntekter (opptjent utenbygds), viser et liknende mønster. Renteinntektene utgjorde den største andelen av kapitalinntekter for desilene 1 til 8, men utgjør en relativt mindre andel av desil 10s kapitalinntekter.

Utbetalt utbytte var i 2006 under halvparten av nivået i 1993. I 2005 utgjorde imidlertid utbetalt utbytte i gjennomsnitt 384 000 kroner, eller nesten 9 ganger nivået i 1993. Den gode utviklingen i selskapenes inntjening kan forklare deler av nivået på utbytteutbetalingene i 2005, men som nevnt skyldes det høye utbytte i 2005 først og fremst tilpasninger til den varslede utbyttebeskatningen fra 2006.

Oppsplittingen av 10. desil viser at det er de 2 prosentene (persentilene 99 og 100) med høyest inntekt som også har de høyeste kapitalinntektene. I gjennomsnitt hadde personer i persentil 100 (som besto av om lag 18 700 personer) om lag 808 000 kroner i kapitalinntekter i 2006, noe som svarer til vel 48,6 prosent av de samlede kapitalinntektene. I 2005 utgjorde samlede gjennomsnittlige kapitalinntektene for persentil 100 hele 4 mill. kroner, jf. omtale foran.

For desil 10 samlet har andelen kapitalinntekter økt med 7,4 prosentpoeng fra 1993 til 2006. Denne utviklingen skyldes hovedsakelig at denne gruppen har økt sine inntekter fra realisasjonsgevinster siden 1993. Det er imidlertid grunn til å anta at en del av denne økningen kan forklares ut fra en synliggjørings-effekt av eierinntekten som følge av skattereformen i 1992, bl.a. som følge av at finansieringsinsentivene i aksjeselskap ble endret. Fjerningen av en rekke avsetningsordninger som ga utsatt beskatning for selskaper, herunder ulike konsolideringsfond, og en betydelig reduksjon i marginalskatten på renteinntekter gjorde det relativt mindre gunstig å finansiere prosjekter gjennom tilbakeholdt overskudd (egenkapitalfinansiering) ift. gjeldsfinansiering.

5.4.3 Fordeling av samlet inntekt etter skatt for deltidsansatte

I analysen i 5.4.1. og 5.4.2 er det kun sett på yrkesaktive med relativt høy yrkesinntekt. I dette avsnittet ser vi nærmere på sammensetningen av inntekter til individer med en yrkesinntekt (sum av lønnsinntekt og næringsinntekt) som utgjør mindre enn 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Samlet sett utgjør denne gruppen om lag 740 000 personer i 2006.

Tabell 5.11 viser at samlede overføringer gjennomgående utgjør en større andel for de med lav yrkesinntekt enn for yrkesaktive, jf. tabell 5.8. Andelen overføringer reduseres imidlertid med økende inntekt. For de med høyest samlet inntekt i denne gruppen, desil 10, utgjør kapitalinntektene 27,7 prosent av samlede inntekter. I 2005 utgjorde kapitalinntektene 60,1 prosent av samlede inntekter for 10 desil. For desilene 2 til 9 utgjør kapitalinntektene mellom 1,7 prosent og 5,6 prosent av samlet inntekt. Andelen kapitalinntekt i desil 1 er på hele 36,6 prosent, men utgjør likevel svært lite i kroner. En oppsplitting av 10. desil i persentiler viser at gjennomsnittlig samlet inntekt for personer i persentil 100 var om lag 1 mill. kroner i 2006 hvorav kapitalinntektene utgjør om lag 80 prosent. Denne gruppen utgjør om lag 7400 personer.

5.4.4 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 5.12 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desil 1 til 7 fra 1993 til 2006, mens desil 8 til 10 har hatt en noe lavere vekst. Dette er hovedsakelig på grunn av en utjevning i overføringene hvor desil 1 til 6 har fått økt andel overføringer. Trolig skyldes økningen i desil 1 opptrappingen av ektefellepensjonene de siste årene. De fleste i desil 1 vil være personer med ektefelletillegg (gifte kvinner), mens desil 7 har uendret andel og desil 8 til 10 har fått reduserte andeler.

Ellers viser tabellen at de fleste desilene, med unntak av desil 10, har fått redusert andelen av de samlede kapitalinntektene som pensjonistene mottar. Dette har blant annet sammenheng med at pensjonister stort sett mottar renteinntekter. Desil 10 mottar på den andre siden hovedsakelig andre kapitalinntekter som bl.a. aksjegevinster og utbytte.

De ulike inntektskomponentenes andel av pensjonistenes og de trygdedes inntekter etter skatt har ikke endret seg vesentlig fra 1993 til 2006.

I gjennomsnitt utgjør overføringer knapt 90 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2006, jf. tabell 5.13. Tabell 5.13 viser utviklingen i overføringer for pensjonister fra 1993 til 2006 for de ulike inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i overføringene for alle desilene i gjennomsnitt. For desil 1 har veksten vært størst (67,7 prosent), mens desil 10 har hatt den laveste veksten (37 prosent). Hovedårsaken til utjevningen i inntektene kommer av økningen i grunnbeløpet i pensjonsytelsene. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i peri-

oden, spesielt ble særtillegget økt mye i 1998. Det har også vært en opptrapping av ektefellepensjonene.

Overføringenes andel av samlet inntekt har økt siden 1993 for alle desilene unntatt for desil 10,

som har fått en svak reduksjon i andelen av samlet inntekt siden 1993. Desil 1 har i gjennomsnitt en andel i 2006 som overstiger 100 prosent, noe som skyldes negative kapitalinntekter.

Tabell 5.11 Sammensetning av samlet inntekt innenfor de ulike desilene for individer 17 år og over med lav yrkesinntekt¹. Inntekt etter skatt. 2006

Desil	Lønn	Næringsinntekt	Kapitalinntekt ²	Overføringer	Samlet inntekt		Skatt mm.	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	45,7	-12,9	36,6	30,7	100	5 600	101,6	-1,5
2	51,5	-0,1	5,6	43,0	100	23 800	3,7	96,3
3	56,0	2,7	3,2	38,1	100	44 400	5,0	95,0
4	60,9	4,3	2,6	32,2	100	66 000	6,6	93,4
5	67,0	6,1	2,2	24,7	100	89 100	10,1	89,9
6	71,1	6,8	2,0	20,1	100	113 600	12,9	87,1
7	76,0	6,9	1,8	15,2	100	139 300	15,4	84,6
8	81,7	5,0	1,7	11,6	100	164 300	16,9	83,1
9	77,1	3,6	2,2	17,1	100	189 900	16,3	83,7
10	42,4	1,2	27,7	28,7	100	329 800	19,8	80,2
Herav 10 desil oppdelt i persentilene								
91/92	65,7	2,8	2,9	28,5	100	217 200	16,2	83,8
93/94	61,2	2,4	3,2	33,1	100	233 200	16,9	83,1
95/96	57,0	2,2	3,8	37,0	100	254 000	17,7	82,3
97/98	52,1	1,8	5,3	40,8	100	281 600	17,5	82,5
99	45,1	1,7	9,3	43,9	100	314 200	15,7	84,3
100	10,2	-0,9	79,8	11,0	100	1 011 500	26,2	73,8
Alle	64,1	3,9	9,6	22,5	100	116 600	15,6	84,4

¹ Dette utgjør 737 499 personer i 2006 og omfatter alle personer 17 år eller eldre med unntak av følgende grupper:

- Individer med lav yrkesinntekt er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt lavere eller lik 60% av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn (100%=306 600 kr)
- Pensjonister/trygdede, dvs. at pensjonsytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjonen.
- Personer som har samlet inntekt i 2006 lik null eller at denne er negativ.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.12 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2006-priser. 1993 og 2006

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt- mm.	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 93-06
1	3,2	-2,9	-0,3	4,5	2,1	4,2	51 900	
2	3,1	0,7	3,3	5,9	2,5	6,0	73 800	
3	2,6	2,0	4,7	6,6	2,5	6,9	84 400	
4	3,5	4,1	6,0	7,4	4,0	7,7	94 200	
5	4,5	5,6	6,1	8,6	6,0	8,5	104 700	
6	6,3	7,2	6,8	9,7	8,3	9,5	116 500	
7	7,8	8,5	7,5	11,0	10,5	10,6	130 100	
8	10,9	11,1	9,2	12,4	12,9	11,9	146 500	
9	17,6	16,5	12,3	14,3	16,4	13,8	170 200	
10	40,5	47,1	44,3	19,6	34,9	21,0	258 100	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	123 000	
Gini-koeffisient						0,247		
2006								
Desil								
1	2,7	-18,3	-1,7	5,0	3,4	4,6	79 700	53,6
2	2,9	0,9	2,9	6,2	3,2	6,3	111 100	50,5
3	3,9	2,9	3,1	7,2	4,0	7,3	127 400	50,9
4	4,2	3,8	3,0	8,1	5,1	8,1	141 600	50,3
5	5,3	4,5	3,2	9,0	6,5	8,8	154 400	47,5
6	7,0	5,2	3,6	9,9	8,2	9,6	168 200	44,4
7	8,7	7,2	4,4	11,0	10,2	10,5	183 800	41,3
8	11,8	11,4	5,8	12,2	12,4	11,6	202 900	38,5
9	18,6	18,2	8,4	13,7	15,4	13,2	231 400	36,0
10	34,9	64,2	67,3	17,8	31,6	19,9	348 700	35,1
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	174 900	42,2
Gini-koeffisient						0,222		

¹ Omfatter trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon. Dette var en gruppe på 936 082 personer i 1993 og 1 059 307 personer i 2006.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

³ Inkluderer både offentlig- og privat tjenestepensjon.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.4.5 Utviklingen i inntektsfordelingen i perioden 1993 – 2006

I analyser av inntektsfordeling er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordeling i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisientene er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar verdier mellom 0 og 1.

Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en person mottar all inntekt. Det er gjort nærmere rede for Gini-koeffisienten i boks 5.3.

Figur 5.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993 – 2006 for individer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn og for pensjonister. I tillegg viser figuren fordelingen av lønnsinntekt, jf. vedleggstabell 4.15. For de to individgruppene ser vi på inntek-

Tabell 5.13 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 1993 til 2006 i målt i 2006-kroner og som prosentandel av samlet inntekt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2006

Desil	I 2006-kroner					Andel av samlet inntekt før skatt					Vekst overføringer 93-06
	1993	2003	2004	2005	2006	1993	2003	2004	2005	2006	
1	55 322	85 079	86 920	89 988	92 774	98,3	103,8	101,7	100,7	101,3	67,7
2	72 604	105 122	109 519	112 996	115 513	92,0	93,2	95,2	95,4	94,6	59,1
3	81 194	119 029	125 574	130 073	133 465	90,8	92,5	95,0	95,1	94,4	64,4
4	91 931	135 800	142 856	147 560	151 077	89,7	93,3	95,3	95,5	94,8	64,3
5	105 736	150 627	158 604	163 717	167 634	90,2	93,3	95,2	95,2	94,6	58,5
6	120 154	167 398	176 294	181 407	185 196	90,0	92,7	94,6	94,7	94,0	54,1
7	136 413	185 600	195 621	201 143	204 943	89,9	92,2	94,0	94,0	93,4	50,2
8	153 900	206 154	217 505	222 924	226 786	88,7	90,9	92,9	92,8	92,0	47,4
9	176 294	234 071	245 830	251 864	255 429	86,4	88,7	90,7	90,3	89,5	44,9
10	242 967	299 107	320 173	324 468	332 803	73,6	69	69,6	60,6	72,5	37,0
Alle	123 631	168 523	177 828	182 634	186 560	86,0	87,1	88,6	85,7	88,9	50,9

¹ Inkluderer både offentlig- og privat tjenestepensjon.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

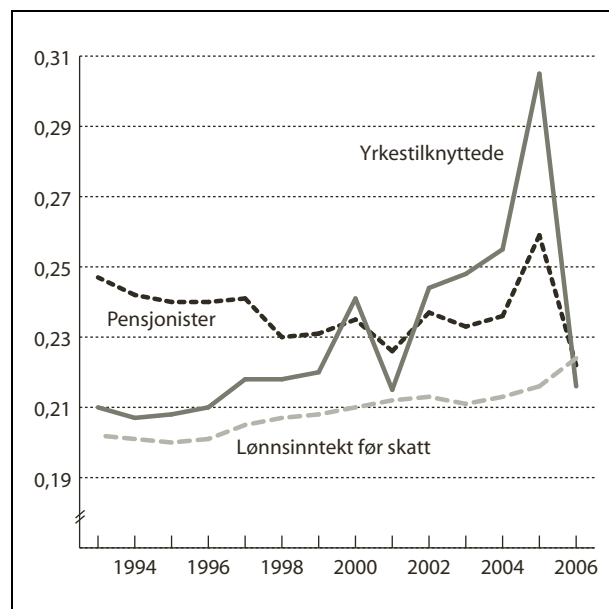
tene etter skatt, mens fordelingen av lønnsinntekt er før skatt. Figuren viser at fordelingen av samlet inntekt i disse to gruppene er sterkt preget av de store svingningene i utbytteinntektene de senere år. Figuren viser også at fordelingen av lønnsinntekt før skatt har blitt noe skjevere de senere år.

Figur 5.3 viser også at samlet inntekt etter skatt har vært betydelig mer ujevnt fordelt blant pensjonister enn blant yrkestilknyttede fram til 1999. I de senere år har Gini-koeffisienten vært lavere for pensjonister enn for yrkestilknyttede. Figuren viser også at Gini-koeffisienten for samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede og pensjonister, er lavere enn Gini-koeffisienten for lønn før skatt i 2006. I perioden 1993 til 2006 er dette første gang.

Figur 5.3 viser videre at forskjellene i samlet inntekt etter skatt for pensjonister ble redusert fra 1993 til 2000, spesielt fra 1997 til 1998. Dette skyldes blant annet den kraftige økningen i særtillegget for 1998. Forskjellene i samlet inntekt etter skatt for pensjonister igjen fra 2001 til 2002, men ble igjen redusert i 2003 og 2004. Reduksjonen i 2003 og 2004 må også ses i sammenheng med den relativt store økningen i grunnbeløpet og særtillegget disse årene. Gini-koeffisienten for pensjonister for 2006 er lavere enn den var i 1993.

Fra 2000 til 2001 var det en relativt betydelig reduksjon i Gini-koeffisienten for både pensjonister og yrkestilknyttede. Dette skyldes hovedsakelig en mer jevn fordeling av kapitalinntektene. Utbyttene i 2001 ble gjenstand for en midlertidig beskatning, og som følge av dette ble utdelt utbytte

i 2001 redusert kraftig i forhold til i 2000. Den midlertidige skatten på utbytte ble fjernet fra 2002. Som følge av dette økte utbyttene betraktelig og

Figur 5.3 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede og pensjonister og utvikling i lønnsinntekt¹ før skatt i perioden 1993 til 2006. Målt ved Gini-koeffisienten for personer.

¹ Lønn er definert som i selvangivelsen, dvs. kontant lønn, naturalytelser, arbeidsledighetstrygd og sykepenger.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdningene (1993 – 2006). Statistisk sentralbyrå.

fordelingen av kapitalinntekter ble skjevare. Gini-koeffisientene økte derfor fra 0,215 til 0,244 for yrkestilknyttede og fra 0,226 til 0,237 for pensjonistene fra 2001 til 2002. Utbytteinntektene økte betydelig i hele perioden fra 2002 til 2005 og ga dermed en ytterligere økning i Gini-koeffisienten for yrkestilknyttede.

At mye av endringen i ulikhet i perioden 2000 til 2006 er knyttet til endringer i utbytte illustreres også i tabell 5.14. Tabell 5.14 viser hhv. utviklingen i Gini-koeffisienten med og uten utbytte i inntektsbegrepet. Når utbytte holdes utenfor, var endringen i inntektsulikhetene om lag uendret i perioden 1999 til 2004. Men selv når utbytte holdes utenfor inntektsbegrepet, var det likevel en viss økning i Gini-koeffisienten fra 2004 til 2005. En viktig forklaring på dette er at det fra 2004 til 2005 også har vært en betydelig økning i aksjegevinster, som er inkludert i inntektsbegrepet. Gevinstene var også betydelige i 2006 og bidro til en noe større ulikhet enn i årene før 2005.

Fordelingen av lønnsinntekt før skatt ble litt jevnere i perioden 1993 – 1995. Gini-koeffisienten ble redusert fra 0,202 i 1993 til 0,200 i 1995. Etter 1995 økte imidlertid forskjellene noe. I 2006 var denne Gini-koeffisienten 0,224.

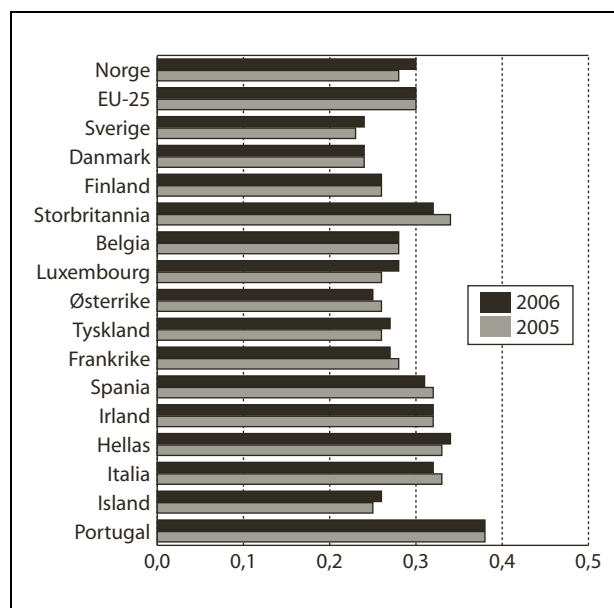
Ulikheter i fordelingen av inntekt målt ved Gini-koeffisienter varierer for europeiske land, jf. figur 5.4. Oversikten i figur 5.4 er hentet fra Eurostat. Merk at Gini-koeffisientene som presenteres av Eurostat for 2005 og 2006, er beregnet med utgangspunkt i inntekt fra årene før, dvs. hhv. 2004 og 2005. At de likevel oppgir dette som tall for hhv.

Tabell 5.14 Utvikling i fordeling av samlet inntekt etter skatt hhv. med og uten utbytte i perioden 1999 til 2006 for yrkestilknyttede¹ målt ved Gini-koeffisienter

År	Inntektsulikhet med utbytte i inntektsbegrepet	Inntektsulikhet uten utbytte i inntektsbegrepet
1999	0,220	0,197
2000	0,241	0,208
2001	0,215	0,205
2002	0,244	0,202
2003	0,248	0,195
2004	0,255	0,199
2005	0,305	0,223
2006	0,216	0,212

¹ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn det enkelte år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntektsstatistikk for husholdninger.

Figur 5.4 Fordelingen av husholdningenes inntekt per forbruksenhet i EU-25¹ og for enkelte land i Europa i 2006. Målt ved Gini-koeffisienten. Inntekten som er lagt til grunn, relaterer seg til året før.

¹ Gini-koeffisienten for EU-25 er beregnet av Eurostat. Kilde: Eurostat.

2005 og 2006, skyldes at det var da de gjennomførte undersøkelsen. Telleenheten i utregningene av Gini-koeffisientene i figuren er den enkelte person, og hver person (også barn) har blitt tilordnet sin husholdnings disponible inntekt per forbruksenhet. Gini-koeffisientene for yrkestilknyttede og pensjonister mv. som presenteres i tabellene i avsnitt 5.4, er derimot kun basert på inntekt per person.

Figur 5.4 viser at inntektsfordelingen er noe mer ulik i Norge sammenlignet med de andre nordiske land. Figuren viser en Gini-koeffisient for Norge på om lag 0,3. For de øvrige landene i Skandinavia ligger Gini-koeffisienten på om lag 0,25. Eurostat har estimert Gini-koeffisienten for EU-25 til 0,3 for 2006.

Det relativt høye nivået på Gini-koeffisienten for Norge i 2004 og 2005, må imidlertid ses i sammenheng med det høye nivået på utbytteinntektene disse årene. Reduksjonen i Gini-koeffisienten fra 0,3 i 2005 til 0,25 i 2006, dvs. hvor Gini-koeffisienten for 2006 er beregnet på inntektstall for 2006, tyder også på dette.³

³ SSB, Dagens statistikk 7/3, 2008

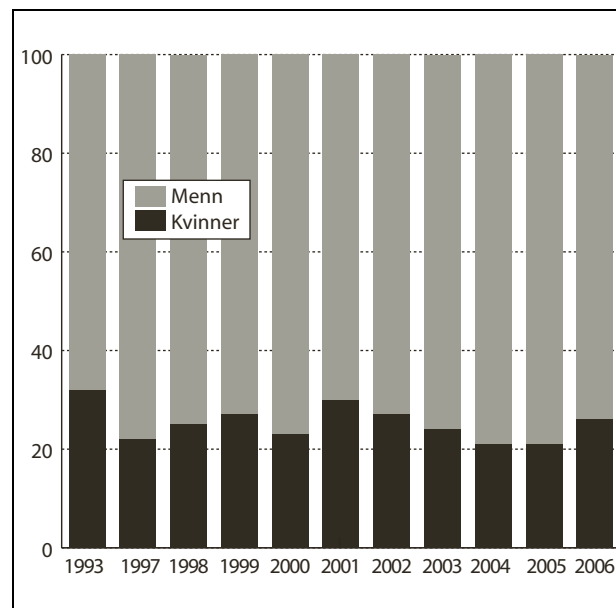
5.4.6 Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Fordelingen av kapitalinntekter mellom de ulike inntektsgruppene er relativt skjev mellom kvinner og menn. Figur 5.5 viser at denne forskjellen økte betydelig mellom 1993 og 1997⁴, ble redusert fram til 2001, men økte så igjen fra 2001 til 2004. Fra 2004 til 2005 var det ingen nevneverdig endring i fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn. Fra 2005 til 2006 har kvinners andel av kapitalinntektene økt med om lag 4 prosentpoeng.

Kvinnens andel av renteinntekter, utbytte og aksjegevinster, ble redusert fra om lag 32 prosent i 1993 til om lag 22 prosent i 1997. I perioden 1997 – 1999 økte imidlertid renteinntektene andel av kapitalinntektene, samtidig som kvinner økte sin andel av aksjeutbytte og aksjegevinster noe. I 1999 utgjorde kvinners andel av renteinntekter, utbytte og aksjegevinster om lag 27 prosent.

Den betydelige økningen i kvinners andel av kapitalinntektene fra 2000 til 2001 skyldes hovedsakelig det betydelige fallet i kapitalinntektene knyttet til aksjer. Kapitalinntektene fra aksjeutbytte og aksjegevinster, der kvinners andel er betydelig lavere enn tilsvarende andel for renteinntektene, utgjorde dermed en mindre andel av samlede kapitalinntekter. Vi ser av figuren at forskjellene økte kraftig igjen fra 2001 til 2004 hovedsakelig på grunn av mer enn en firedobling av aksjeutbyttene fra 2001 til 2004. Økningen i renteinntekter fra 2005 til 2006 er hovedforklaringen til at kvinners andel av kapitalinntektene økte fra 2005 til 2006. Forholdet mellom kvinnens og menns andel av utbytteinntekter var om lag uendret fra 2005 til 2006.

⁴ I figur 5.5 er kun renteinntekter, utbytte og aksjegevinster/tap inkludert i samlede kapitalinntekter. Andre kapitalinntekter er utelatt.

Figur 5.5 Prosentvis fordeling av kapitalinntekter mellom kvinner og menn. 1 1993 og 1997–2006

Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og over

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Den ulike fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn som vises i selvangivelsesstatistikken, kan være et resultat av at ulike inntektsarter er ulikt fordelt mellom ektefeller/samboere i husholdningene. Mens kvinner for eksempel mottar all barnetrygd/kontantstøtte i en husholdning, kan det være slik at menn hovedsakelig mottar kapitalinntektene. Samtidig kan menn stå for betaling av kapitalutgiftene. Siden kapitalutgifter ikke er med i denne statistikken, vil dette kunne endre bildet som er gitt i figur 5.5.

Boks 5.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100. I tabell 5.10 er desil 10 oppdelt i fem like store deler. Dvs. at hver gruppe inneholder to persentiler.

Gini-koeffisienten:

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Boks 5.4 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 5.4, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. sykepenger og arbeidsledighets-trygd)
- Netto næringsinntekt

+ *Kapitalinntekter*

- Renteinntekter
- Aksjeutbytte
- Netto realisasjonsgevinster
- Andre kapitalgevinster

+ *Skattepliktige overføringer*

- Pensjoner fra folketrygden
- Tjenestepensjon mv.

+ *Skattefrie overføringer*

- Barnetrygd
- Bostøtte
- Stipend
- Sosialhjelp
- Kontantstøtte
- Barnebidrag

= *Samlet inntekt*

- *Utlignet skatt og negative overføringer*

- Utlignet skatt
- Negative overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag administrert av det offentlige)

= *Inntekt etter skatt*

Nærmere om begrepet inntekt etter skatt i forhold til velferd

Inntektsstatistikken omfatter alle kontante inntekter som husholdningene mottar. Det er likevel andre forhold som også påvirker den enkeltes forbruksmuligheter og som ikke inngår i statistikken. Dette gjelder for eksempel for noen typer av naturalytelser og ikke-realiserede gevinster, verdien av alle offentlige tjenester, familieoverføringer (arv og gaver), verdien av bolig-tjenester og andre varige forbruksgoder mv. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Kapittel 6

Den samlede inntektsutviklingen

- Sterk vekst i bytteforholdet mot utlandet bidro til at disponibel realinntekt for Norge var vel 6,8 prosent høyere i 2008 enn året før. Mesteparten av denne økningen i bytteforholdet kan forklares med kraftig økning i oljeprisen i 2008.
- Den kraftige veksten i oljeprisen har bidratt sterkt til at nivået på disponibel realinntekt i 2008 anslås å være om lag 36 prosent høyere enn ved konjunkturbunnen i 2003.
- Lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekt – gikk opp i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge i 2008. For industrien gikk lønnskostnadsandelen opp fra 2007 til 2008 med om lag 4 prosentpoeng, og er foreløpig beregnet til 76 prosent.

ponibel inntekt for Norge anslås til 2 226 milliarder kroner, som svarte til over 466 000 kroner per innbygger.

I 2008 lå *disponibel realinntekt* for Norge om lag 6,8 prosent høyere enn i samme periode i 2007, mot en vekst på 3,3 prosent året før. Sett over en lengre tidsperiode har det vært en betydelig samlet realinntektsvekst. Fra konjunkturbunnen i 2003 til 2008 har disponibel realinntekt for Norge økt med om lag 36 prosent.

Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet. Vekstbidragene er vist i tabell 6.2, og bidraget fra produksjonsvekst er splittet opp i vekst i henholdsvis petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidraget fra *produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten* var 0,1 prosentpoeng i 2008, mot -1,5 prosentpoeng i 2007. Vekstbidraget fra *produksjonsutviklingen i øvrige næringer* var 1,6 prosentpoeng i 2008 og 4,7 prosentpoeng i 2007.

Prisutviklingen på olje og gass er særlig viktig for *utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet*. Pri-

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at *disponibel inntekt for Norge* var vel 11 prosent høyere i 2008 enn i 2007.

Det var særlig produksjonen i olje og gass og de høye oljeprisene som bidro til veksten, men bidraget Fastlands-Norge var også betydelig. Dis-

Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹

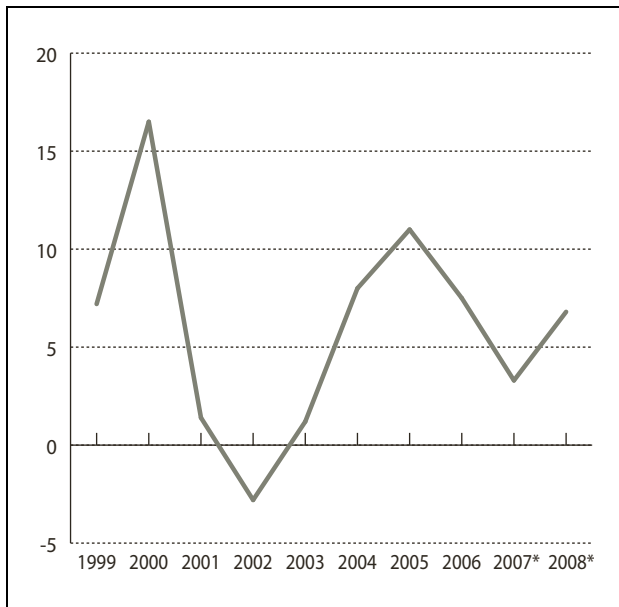
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*
Bruttonasjonalprodukt	1240,4	1481,2	1536,9	1532,3	1593,8	1743,0	1945,7	2159,6	2277,1	2537,9
- Kapitalslit	186,4	200,1	213,7	217,8	222,8	235,1	247,9	265,1	286,2	313,2
= Nettonasjonalprodukt	1054,0	1281,1	1323,2	1314,5	1371,0	1507,9	1697,8	1894,5	1990,9	2224,6
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	-10,4	-20,0	1,4	4,7	9,9	3,4	13,5	1,6	16,4	23,3
= Nasjonalinntekt	1043,6	1261,1	1324,6	1319,2	1380,9	1511,3	1711,3	1896,1	2007,3	2247,9
+ Stønader og løpende overføringer fra utlandet, netto	-11,2	-11,1	-14,2	-17,4	-20,6	-17,6	-17,2	-19,1	-17,3	-22,0
= Disponibel inntekt for Norge	1032,4	1250,1	1310,3	1301,8	1360,3	1493,7	1694,1	1876,9	1990,0	2225,9

* Foreløpige tall.

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

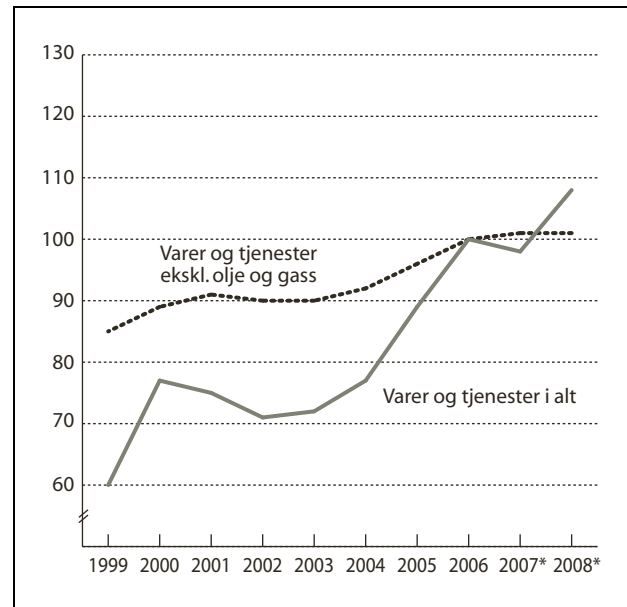

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 2006=100

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

sen på olje og gass sett under ett økte kraftig gjennom de tre første kvartalene i 2008, men falt sterkt i 4 kvartal. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene ga prisutviklingen på råolje og gass et vekstbidrag til disponibel realinntekt på 4,8 prosentpoeng i 2008 mot -1,0 i 2007.

Prisutviklingen i handelen med varer og tjenester utenom olje og gass har gitt positive vekstbidrag til disponibel realinntekt for alle årene fra

2003 til 2008. Vekstbidraget var 1,2 prosentpoeng i 2006, og 0,2 prosent i 2007. I 2008 er det også beregnet til 0,2 prosentpoeng, og samlet sett bidro endringen i bytteforholdet med 5,0 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt i 2008.

Utviklingen i internasjonale finans- og valutamarkeder er viktig for de samlede formuesinntektene for Norge, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens pensjonsfond - Utland. End-

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent

	Gjennomsnitt 1999-2008	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*
Vekst i disponibel realinntekt	6,0	7,2	16,5	1,4	-2,8	1,2	8	11	7,5	3,3	6,8
Bidrag til vekst, prosentpoeng: ²											
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ³	-0,1	-0,1	0,9	1,7	0,4	0,1	0,1	-1	-1,6	-1,5	0,1
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³	2,4	1,7	2,3	0,1	0,9	0,8	4	3,8	3,8	4,7	1,6
Endring i bytteforholdet	3,6	5,3	14,1	-1,9	-4,1	0,2	4,2	7,6	6,1	-0,8	5
Herav prisutviklingen på råolje og gass	2,9	4,1	12,8	-2,9	-4,1	0	3,8	6,5	4,9	-1	4,8
Endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet	0,2	0,4	-0,8	1,5	0	0,2	-0,2	0,7	-0,8	0,9	0,1

* Foreløpige tall.

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

ringen i rente- og stønadsbalansen trakk disponibel realinntekt opp med 0,9 prosentpoeng i 2007 og med 0,1 prosentpoeng i 2008.

6.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Samlet faktorinntekt for Norge beregnes som nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. Det tilsvarer summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekten for økonomien som helhet økte med 13,1 prosent i 2008 sammenlignet med året før, etter en vekst på 4,6 prosent i 2007 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.

De samlede lønnskostnadene i Norge økte med nærmere 10 prosent i 2008, mot en vekst på 10,7 prosent i 2007. *Driftsresultatet* for økonomien som helhet økte også kraftig med nærmere 18 prosent, etter en nedgang med 2,3 prosent i 2007. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport økte kraftig i 2008 sammenlignet med 2007, mens det var en nedgang på over 9 prosent i 2007. Driftsresultatet i de øvrige næringene viste en svak oppgang på om lag 1,9 prosent i 2008 mot en økning på 6,6 prosent i 2007.

For å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen vises tall for driftsresultat i tabell 6.4 og lønnskostnader i vedleggstabell 4.8 og figur 6.3. Det understrekes at tallene for driftsresultat for årene 2007 og 2008 er foreløpige og usikre.

De foreløpige tallene for lønnskostnadene i 2008 viser at de samlede lønnskostnadene var på nærmere 1100 milliarder kroner mot om lag 980

milliarder kroner i 2007. I markedsrettet virksomhet var lønnskostnadene om lag 745 milliarder kroner mot 680 milliarder kroner året før. Forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønnskostnader i markedsrettet virksomhet utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning¹ og ideelle organisasjoner. Lønnskostnadene i markedsrettet virksomhet som andel av totale lønnskostnader har økt gradvis over flere år og er foreløpig anslått til å være i overkant av 69 prosent i 2008.

Driftsresultat påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge. I 2008 var petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet nærmere 58 prosent, som er om lag 6 prosentpoeng høyere enn i 2007.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* gikk ifølge de foreløpige tallene opp med 13 milliarder kroner fra 2007 til i 2008. *Industriens driftsresultat* var rundt 46 milliarder kroner i 2008, noe som er en reduksjon fra 2007. Til tross for dette er likevel driftsresultatet nærmere dobbelt så stort som i 2002. Utviklingen i driftsresultatet etter siste konjunkturbunn kan forklares med en relativ sterk prisoppgang på eksportmarkedet for en rekke råvarer, mens prisene på innsatsfaktorer viste klart lavere vekst. Prisutviklingen på eksportmarkedet var særlig gunstig for Norge i årene 2006 og 2007. *Industriens andel av*

¹ Eksklusive vannforsyning, kloakk og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen.

Tabell 6.3 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1999	2000 ¹	2001 ¹	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*
Nettonasjonalprodukt	9,3	21,5	3,3	-0,7	4,3	10,0	12,6	11,6	5,1	11,7
Faktorinntekt	9,8	23,9	3,7	-0,6	5,0	10,1	13,3	11,4	4,6	13,1
Lønnskostnader	6,8	5,7	6,2	4,7	2,6	4,9	6,1	9,3	10,7	9,4
Driftsresultat	16,3	61,5	0,4	-8,2	9,1	18,1	23,1	13,8	-2,3	17,9
Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	78,3	163,6	-8,7	-18,1	4,9	30,9	36,2	20,2	-9,2	32,8
Driftsresultat i øvrige næringer	-1,3	9,1	11,7	1,8	12,6	8,3	11,1	6,5	6,6	1,9

* Foreløpige tall

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.4 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

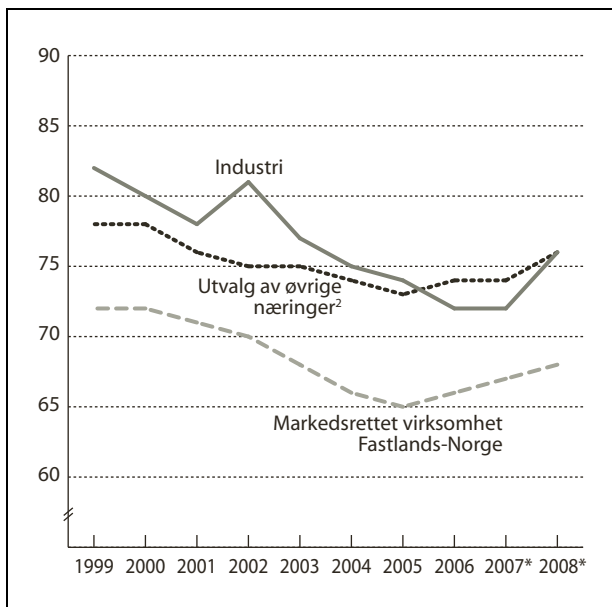
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*
Alle næringer	291,9	471,4	473,3	434,3	473,9	559,5	689,0	783,8	765,9	903,3
Offentlig forvaltning ¹	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner og eget bruk	42,3	45,1	47,5	50,3	49,2	45,2	44,6	49,3	44,8	40,3
Markedsrettet virksomhet ²	249,6	426,3	425,8	383,9	424,7	514,3	644,4	734,5	721,1	863,0
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	99,0	261,0	238,3	195,2	204,7	267,9	365,0	438,9	398,3	528,8
Markedsrettet virksomhet ellers	150,6	165,3	187,5	188,8	220,0	246,3	279,3	295,6	322,7	334,2
Markedsrettet virksomhet ²										
Fastlands-Norge	151,2	160,2	179,2	187,7	218,1	243,2	274,3	290,8	316,0	329,6
Industri	21,5	24,2	28,1	24,5	30,1	35,3	39,5	48,3	53,5	45,9
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	7,7	4,2	5,4	7,5	8,7	8,2	10,8	14,5	14,8	22,9
Råvarebasert industri	7,9	11,6	10,6	4,7	7,5	9,9	11,5	15,0	19,8	9,6
Øvrige industrinæringer	5,9	8,4	12,0	12,3	14,0	17,2	17,3	18,8	18,9	13,4
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge	129,7	135,9	151,1	163,2	188,0	207,9	234,7	242,5	262,5	283,7

* Foreløpige tall.

¹ Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

² Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

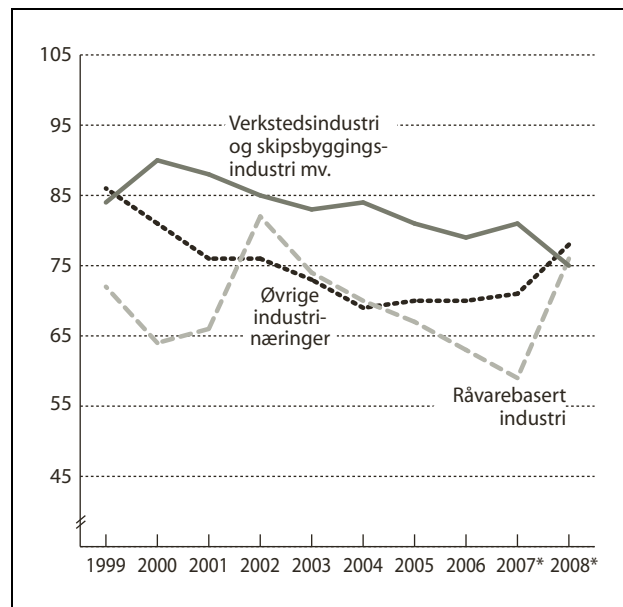

Figur 6.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Foreløpige tall.

¹ Utvalg av øvrige næringer omfatter markedsrettet virksomhet i næringene: bygg- og anleggsvirksomhet, varehandel og reparasjon av kjøretøyer mv., hotell og restaurantvirksomhet, transport ellers (omfatter all transportvirksomhet med unntak av utenriks sjøfart og transport av petroleum i rørledninger), post og telekommunikasjon og forretningsmessig tjenesteyting.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.4 Industriens lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 6.1 Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt for Norge, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge gikk ned fra om lag 17 prosent i 2007 til omlag 14 prosent i 2008.

Figur 6.3 viser utviklingen i lønnskostnadsandelen for markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge, industrien og et aggregat som omfatter et utvalg av øvrige markedsrettede næringer i Fastlands-Norge.

I *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* falt lønnskostnadsandelen fra nærmere 71 prosent i 2000 til underkant av 65 prosent i 2005. Etter dette gikk lønnskostnadsandelen noe opp i 2006 og 2007, mens beregningene for 2008 viser en andel på 68 prosent. I industrien lå lønnskostnadsandelen i 1999 på 82 prosent. Ifølge nasjonalregnskapet falt

andelen gradvis fram til 2006 da den var på 72 prosent. I 2007 lå lønnskostnadsandelen på samme nivå som året før, mens for 2008 antas den å ha økt til om lag 76 prosent. Bak denne utviklingen ligger fall i lønnskostnadsandelen for verkstedindustri og skipsbygging mens andelen i råvarebasert og øvrig industri økte fra året før, se figur 6.4.

I øvrige markedsrettede næringer som det er naturlig å sammenligne med, var det også en reduksjon i lønnskostnadsandelen fram til og med 2005. Andelen var i 2005 på 73 prosent. De foreløpige nasjonalregnskapstallene viser at lønnskostnadsandelen var 76 prosent, som er en økning på 2 prosentpoeng fra 2007.

Vedlegg 1**Lønnsoppgjør i 2008**

I 2008 var det etter vanlig mønster igjen hovedoppgjør for de fleste tariffområdene. Både i LO/NHO-området, LO/HSH-området, YS/NHO-området og YS/HSH-området ble oppgjørene gjennomført som samordnede oppgjør med adgang til forbundsvis tilpasningsforhandlinger. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger. I Spekter-området foregår forhandlingene på to nivåer, først sentralt mellom Spekter og hovedorganisasjonene og deretter mellom de enkelte virksomheter og lokale arbeidstakerorganisasjoner.

1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2008

Representantskapet i LO behandlet kravene foran hovedoppgjøret 19. februar. I vedtaket het det:

«Et viktig prinsipp for LO's tariffpolitikk har vært at våre krav til inntektsutviklingen må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Som vedtatt av kongressen, må næringer utsatt for internasjonal konkurranse sette rammene for inntektsutviklingen (frontfagsmodellen). Ved sammenligning mellom sektorer må alle yrkesgrupper tas med. Frontfagsmodellen er ikke opprettholdbar over tid hvis enkelte områder/grupper systematisk får lavere lønnsvekst enn lønnsveksten i de internasjonalt konkurranseutsatte sektorene. Frontfagsmodellen gir således mulighet til kompensasjon til områder/grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.

Oppsummert om lønn:

Ut fra hensynet til å forsvare de sentrale oppgjørenes betydning for lønnsdannelsen, vil kravene til lønn for 2008 være:

- Generell bedring av kjøpekraften.
- Likelønnsprofil på sentralt og lokalt avtalte tillegg, bl.a. ved mer enn forholdsmessig andel til kvinner der slik styring er mulig.
- Garantiordninger, heving av overenskomstens lønnssetninger og særskilte tillegg til lavlønte.
- Bedring av lærlingenes økonomiske vilkår.

I de enkelte områdene gjøres prioriteringer til fordel for grupper som systematisk over tid

er blitt hengende etter i lønnsutviklingen, herunder LO-grupper med lang utdanning».

Vedtaket inneholdt også krav til en ny AFP-ordning som del av pensjonsreformen fra 2010¹.

Representantskapet ga sekretariatet fullmakt til å utforme de endelige kravene.

Hovedstyret i NHO vedtok 13. februar følgende prinsipper for hovedoppgjøret 2008:

«En gjennomgang av datamaterialet som belyser bedriftenes situasjon i 2007 viser at det er meget store forskjeller i inntjeningen mellom bedriftene. Enkelte bedrifter og bedriftsgrupper har hatt gode resultater, mens andre grupper av bedrifter sliter økonomisk og har ytterst små marginer å gå på. Årets oppgjør må innrettes slik at begge disse to gruppene blir ivare tatt.

Med dagens kostnadsnivå i Norge er det avgjørende for vår konkurransevne at vi opprettholder en sterk produktivitetsvekst i den enkelte bedrift. Effektiv utnyttelse av arbeidstiden og aktivt arbeid for å redusere sykefraværet er viktig. Det er videre viktig å legge forholdene til rette for at eldre arbeidstakere kan stå lenger i jobb.

En utfordring for oppgjøret i 2008 vil være å unngå at høy lønnsvekst sprer seg til områder i økonomien der det ikke er grunnlag for slik vekst. I 2006 var gjennomsnittlig lønnskostnadsnivå 40 prosent høyere for industriarbeidere og 22 prosent høyere for alle ansattegrupper i industrien, enn tilsvarende gjennomsnitt for våre handelspartnere. OECDs prognose for lønnsveksten hos Norges handelspartnere er på 3,1 prosent for 2007. Hvis denne prognosen slår til, er den kostnadsmessige konkurransevne for Norge blitt ytterligere forverret. I tillegg har det også vært en kronestyrking i 2007 på 1,7 prosent.

Det blir derfor enda viktigere at oppgjøret i 2008 ikke belaster bedriftene med høye generelle tillegg. Derimot må forholdene legges til rette for at de bedriftene som har lokale forhandlinger, kan gjennomføre disse på en måte som tar hensyn til den enkelte bedrift.

¹ Pensjonsreformen er besluttet iverksatt først fra 1. januar 2011. Som konsekvens av dette er det avtalt at ny AFP-ordning også forskyves til 1. januar 2011.

Økonomisk oppgang og økt etterspørsel etter arbeidskraft fører til økt lønnspress, ikke minst for høyt kvalifiserte funksjonærer og ledere. Hovedstyret forutsetter at lønnsutviklingen til disse grupper må tilpasses felles mål for lønnsutviklingen».

Vedtaket inneholdt også krav til en ny APF-ordning i privat sektor.

Unio vedtok 4. mars en tariffpolitisk uttalelse foran hovedoppgjøret 2008 der det ble lagt vekt på følgende:

- Utdanningsgruppene skal prioriteres lønsmessig.
- Den samlede lønnsveksten for arbeidere og funksjonærer i konkurranseutsatt industri må legges til grunn når det forhandles om økonomisk ramme. Etterslep må kompenseres gjennom høyere ramme i offentlig sektor i 2008.
- Offentlig sektor er attraktiv og konkurransekyktig i kampen om kompetent arbeidskraft.
- Bruken av deltid reduseres. Rett til heltid styrkes.
- En opptrappingsplan for likelønn, og at Regjering og Storting følger opp Likelønnskommisjonens forslag om et lønnsloft for kvinne-dominerte utdanningsgrupper i offentlig sektor.
- AFP videreføres som en like god ordning som i dag.
- Gode offentlige tjenestepensjoner sikres, herunder videreføring av særaldersgrenser og bruttoordningene for både uføre- og alderspensjonister.

Representantskapet i Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) vedtok den 27. februar 2008 et inntektspolitisk dokument for tariffperioden 2008-2010. Det heter bl.a:

«YS legger til grunn at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor av økonomien danner normen for den økonomiske rammen for øvrige lønnsoppgjør. Frontfaget må imidlertid være representativt i forhold til den lønnsutviklingen som anses for å være bestemmende for konkurranseevne overfor handelspartnerne. Dette innebærer at funksjonærgruppene i NHO-området må inkluderes ved beregning av lønnsveksten for frontfaget.

Summen av lønnsveksten som avtales sentralt og reelle anslag på lønnsveksten lokalt for arbeidere og funksjonærer i konkurranseutsatt sektor, skal være normgivende for de rammer som fremforhandles i de øvrige oppgjørene. YS forutsetter at fordelingen av den lønnsveksten som fremkommer i dette mer representative frontfaget på ulike grupper og lønnsnivåer, avgjøres selvstendig av partene i de enkelte

tariffområder uavhengig av profilen i frontfaget.

Lønnsoppgjørene i hovedtariffperioden må sikre at ingen tariffområder eller grupper blir hengende etter i lønnsutvikling i forhold til arbeidere og funksjonærer i industrien. YS vil kreve ekstra tillegg til normallønnsavtaler og andre tariffområder som er blitt hengende etter i lønnsutvikling.

Innenfor mange sektorer er lønnsforskjellene store. Det er viktig at partene i arbeidslivet fortsatt arbeider for lønnsutjevning.

YS krever at lønnsutviklingen til toppledere i næringsvirksomhet som hovedregel skal følge den generelle lønnsutviklingen. Variable lønnskomponenter som bonuser, sluttvederlag, aksjeprogrammer og pensjonsytelser må begrenses og utformes på grunnlag av forutsigbare og målbare kriterier.

Lokale forhandlinger skal føres av de lokale parter på grunnlag av tariffavtalens egenart og den enkelte virksomhets verdiskapning. Forhandlingene skal være reelle, både av hensyn til størrelse og innhold av reguleringen. En forutsetning for reelle forhandlinger er likeverdige parter, og at tillitsvalgte må gis nødvendig rom for å utføre sitt verv. Tillitsvalgtarbeid må verdsettes lønsmessig».

Vedtaket inneholdt også krav til en ny APF-ordning. YS viste også til at tjenestepensjonsordningene i offentlig sektor skal tilpasses ny folketrygd.

Vedtaket i representantskapsmøtene i LO og YS foran hovedoppgjøret 2008 gjaldt også for offentlig sektor.

Akademikerne uttalte:

- Kunnskap, kompetanse, innsats og faglig og administrativt ansvar må i større grad legges til grunn for lønnsutvikling, både for grupper og individer.
- Offentlig sektor må ha mulighet til å bruke lønnsystemet på en slik måte at den kan rekruttere og beholde kvalifisert personell. Akademikerne går inn for at offentlige virksomheter gis større handlefrihet i lokale lønnsforhandlinger.
- I privat sektor må de sentrale avtaleparters rolle være begrenset til å fastsette retningsgivende kriterier for den lokale lønnsdannelsen. De lokale forhandlingene ved bedriftene skal ta utgangspunkt i den enkelte bedrifts situasjon; økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.
- Akademikerne vil arbeide for at menn og kvinner skal kunne utnytte sine egenskaper og ressurser i arbeidslivet på en likeverdig måte. Det er viktig at rekrutteringen til de ulike sektorene

blir mest mulig kjønnsmessig balansert. Det samme gjelder rekruttering til lederstillinger.

Hovedstyret i KS vedtok følgende hovedlinjer for hovedoppgjøret 2008:

«Hovedtariffoppgjøret 2008 gjennomføres innenfor en økonomisk ramme som tar hensyn til kommuneøkonomien, situasjonen i konkurranseutsatt næringsliv og kommunesektorens store utfordringer. Oppgjøret må ta hensyn til kommunenes konkurranseevne i arbeidsmarkedet.

Den økonomiske rammen i tariffoppgjøret disponeres slik at den ivaretar balansen mellom sentrale justeringer av lønnsnivåer og tilstrekkelig lokale midler som sikrer det enkeltes medlems behov for å drive en aktiv lønns- og arbeidsgiverpolitikk. Målet er et oppgjør som stimulerer kvalitet, innovasjon og innsats og bidrar til å gjøre kommunesektoren mer attraktiv å arbeide i.

Arbeidet med tjenestepensjonsordningen (TPO) og avtalefestet pensjon (AFP) tilknyttet pensjonsreformen fortsetter med sikte på at partene skal avklare ordningene i forbindelse med mellomoppgjøret 2009. Det legges til grunn at de nye TP- og AFP-ordningene i sektoren blir forutsigbare og mer økonomisk bærekraftige enn dagens pensjonsordninger.

Det etableres egen særavtale for konkurranseutsatte virksomheter med medlemskap i KS Bedrift».

Sentralstyret i HSH vedtok i sitt møte 28. november 2007 retningslinjer og krav i forbindelse med tariffrevisjonen 2008. Forhandlingsutvalget som i HSH-området er gitt forhandlingsfullmakten, la bl.a. følgende til grunn for oppgjøret:

- HSH legger til grunn for en fortsatt ordning med AFP at en må unngå et system som i sterk grad motvirker et organisert arbeidsliv. Ved innføring av ny folketrygd fra 2010 må avtaleverket derfor gjenspeile endringene som den nye ordningen innebærer. For HSH er derfor utgangspunktet at det må lønne seg å stå i jobb utover 62 år (arbeidslinjen). Virksomhetenes kostnader må fordeles prosentvis av lønn og ikke pr. hode. En må hensynta virksomheter med mye deltids- og korttidsarbeid samt bedrifter med overveiende ung arbeidsstokk.
- HSH går fortsatt inn for et inntektspolitisk samarbeid bygget på frontfagsmodellen som imidlertid må fungere som retningslinje for den samlede økonomiske rammen for andre grupper, men profil og gjennomføring av eventuelle sosiale reformer må forhandles og tilpasses det enkelte tariffområdet.

- Lønnsveksten må tilpasses den enkelte virksomhets økonomiske/konkurransemessige forutsetninger.
- Tariffavtaler er en av flere faktorer som påvirker virksomhetenes konkurransevilkår. Avtaler som åpner for lokale og individuelle løsnings- og vil gi arbeidsgiver større mulighet for tilrettelegging for en kostnadseffektiv drift og dermed sikre arbeidsplasser; det må fremtre som en konkurransefordel og ikke en ulempe for virksomheten å være tariffbundet.

2 Oppgjørene i privat sektor

2.1 LO/NHO-oppgjøret

Forhandlingene mellom *LO* og *NHO* ble gjennomført som et samordnet oppgjør. Forhandlingene startet opp 5. mars. Den 13. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 2. april la Riksmeklingsmannen fram et meklingsforslag som ble anbefalt av begge parter. Forslaget er senere vedtatt.

Fra 1. april ble det gitt et generelt tillegg på kr 2 per time. I tillegg ble det gitt et lav-/likelønnstillegg på kr 3 per time, dvs. totalt kr 5 per time, til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2007 (301 320 kroner). Halvparten av kvinnene i området er på overenskomster med kr 5 per time i tillegg, mens dette gjelder en fjerdedel av alle. I tillegg kom resultatet av de forbundsvise tilpasningsforhandlingene på 50 øre per time.

Om lokale forhandlinger heter det at de skal føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg skal gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne. De lokale forhandlingene skal være reelle. Arbeidstakere i foreldrepermisjon skal lønnsvurderes i forbindelse med de lokale lønnsforhandlingene.

Partene ble også enige om en ny AFP-ordning som del av pensjonsreformen fra 2010², jf. avtale mellom LO og NHO om ny AFP-ordning i undervedlegg 2. Det ble inngått en likelydende avtale mellom YS og NHO. Den nye AFP-ordningen forutsetter i en overgangsperiode bidrag fra staten utover det bidraget staten yter til dagens AFP-ordning. Regjeringen har i et brev som er vedlagt riksmeklingsmannens forslag, bekreftet at de vil yte et slikt bidrag, jf. undervedlegg 1.

² Se fotnote 1.

2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO/NHO-området

I oppgjøret mellom YS og NHO ble det også brudd i forhandlingene 13. mars og oppgjøret gikk til mekling. Den 2. april la Riksmeklingsmannen fram et meklingsforslag som ble anbefalt av begge parter. Forslaget er senere vedtatt. Det ble gitt de samme lønnstilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO. Løsningen for APF var også lik, jf. undervedlegg 2.

I overenskomsten mellom YS/Det Norske Maskinistforbund og NHO/Rederienes Landsforening for innenriks sjøfart ble man, etter at oppgjøret var avsluttet, enige om å gjøre om overenskomsten fra normallønnsavtale til minstelønnsavtale. Deretter ble det gjennomført lokale forhandlinger i alle virksomhetene.

Mellom HSH og LO og mellom HSH og YS foreligger det vedtatte avtaler som blant annet omfatter varehandel, transport, reiseliv, renhold, IT, apoteker og begravellesbyråer med flere. Mellom LO og HSH ble det på Landsoverenskomsten og de tilhørende bransjeavtalene (Handel og Kontor (HK)) gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 2 per time og et ytterligere lav-/likelønns tillegg på kr 3,- per time på minstelønnsattsene i trinn 1-5. I tillegg kommer resultatet av de forbundsvise tilpasningsforhandlingene på 50 øre per time. På Grossistoverenskomsten (Norsk Transportarbeiderforbund) ble det gitt kr 2,- per time i generelt tillegg fra 1. april. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 4,10 til alle arbeidstakere. Minstelønnsattsene ble også økt tilsvarende. I tillegg kommer resultatet av de forbundsvise tilpasningsforhandlingene på 50 øre per time. Det ble nedfelt at arbeidstakere i foreldrepermisjon skal vurderes i forbindelse med de lokale lønnsforhandlingene.

For første gang ble hovedoppgjøret mellom YS og HSH gjennomført som et samordnet oppgjør. Det ble gitt et generelt tillegg på kr 2,- per time. Det ble gitt ytterligere lav-/likelønns tillegg på kr 3,- per time til ansatte omfattet av overenskomsten mellom Farmasiforbundet og HSH, Kontoroverenskomsten (YTF) og Funksjonæravtalene (Parat og Negotia). I tillegg kom resultatet av de forbundsvise tilpasningsforhandlingene på 50 øre per time. På Grossistoverenskomsten (Yrkestrafikkforbundet) ble det gitt et ytterligere tillegg på kr 4,10 til alle arbeidstakere. Minstelønnsattsene ble også økt tilsvarende. I tillegg kom resultatet av de forbundsvise tilpasningsforhandlingene på 50 øre per time.

LO og HSH og YS og HSH ble enige om en ny AFP-ordning tilsvarende ordningen i NHO-området, jf. undervedlegg 2.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og HSH som vanligvis gir et tillegg per 1. februar, ble i årets oppgjør omregnet og flyttet til 1. april. Dette ga et tillegg på kr 4,- på trinn 6 og kr 2,- på trinnene 1-5 samt på ungdomssatsen. Om lag 25 prosent av de sysselsatte på avtalen fikk dette tillegget.

Også innen YS-HSH-området ble tillegg etter garantiordningen fra 1. februar omregnet og flyttet til 1. april.

I HUK³-området ble det 28. august enighet mellom HSH og arbeidstakerorganisasjoner for private virksomheter innen helse, utdanning, kultur og frivillig sektor. Området omfatter syv landsomfattende overenskomster inngått som parallelle avtaler med til sammen 33 arbeidstakerorganisasjoner og med 770 virksomheter. Tilleggene som ble avtalt på de ulike overenskomstene varierte og ble gitt i form av kronetillegg, prosenttillegg og avsetning til lokale forhandlinger. Det ble også avtalt nye lønnstabeller, minstelønnsatser og justering av satser for lørdags-, søndags-, kvelds- og nat-tillegg. Tillegg avtalt på de syv områdene varierte innenfor en ramme på totalt 6 til 6,3 prosent.

Mellom LO/HK og Samfo (samvirkeforetak) foreligger det et godkjent forhandlingsresultat for Landsoverenskomsten som ga tilsvarende tillegg som for Landsoverenskomsten (HK) i LO-HSH-oppgjøret. Partene ble enige om en ny AFP-ordning tilsvarende ordningen i LO-NHO-området, jf. undervedlegg 2.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* foreligger det vedtatte forhandlingsresultat mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringens Arbeidsgiverforening. Med virkning fra 1. mai 2008 ble satsene i lønnsregulativet økt med 3,5 prosent eller minimum kr 10 000 per år. Det ble nedfelt at arbeidstakere i foreldrepermisjon skal omfattes av de lokale lønnsforhandlingene. Partene ble videre enige om en ny AFP-ordning tilsvarende ordningen i NHO-området, jf. undervedlegg 2.

3 Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* startet forhandlingene 4. april. Den 29. april ble det brudd i forhandlingene

³ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

mellom staten v/Fornyings- og administrasjonsdepartementet og LO Stat, YS Stat og Unio. Akademikerne inkl. NITO og Norges Farmaceutiske Forening brøt forhandlingene 30. april etter at staten hadde lagt fram et tilbud nr. 2. Oppgjørene gikk nå til mekling. Den 23. mai la staten fram et forslag som LO Stat, YS Stat og Unio anbefalte og som Akademikerne inkl. NITO og Norges Farmaceutiske Forening aksepterte. I statsoppgjøret var svarfristen 23. juni for de partene som anbefalte forslaget. Alle parter har akseptert riksmeklingsmannens forslag. Forslaget hadde følgende økonomiske hovedpunkter:

- Det ble gitt et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2008. Tillegget var på kr 16 000 opp til og med lønnstrinn (ltr) 45, og et prosentvis tillegg på 4,65 prosent fra og med ltr 46 til og med ltr 80, og et kronetillegg fra ltr 81 og oppover på kr 32 000.
- Det ble avsatt 0,1 prosent til justering av lønns spenn. Alle lønsspenn ble hevet med to lønnstrinn i bunn og to lønnstrinn på topp med virkning fra 1. mai 2008.
- Det ble avsatt 1 prosent til sentrale justeringer per 1. juli 2008. Likelønn skulle prioriteres.
- Det ble avsatt midler til lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,4 prosent av lønnsmassen per dato med virkning fra 1. august 2008. Herav utgjorde midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) 0,1 prosentpoeng. Det ble lagt som føring at utdanningsgrupper som er vanskelig å rekrutter og å beholde skulle prioriteres. Føringsen om at kvinner bør ha en større andel enn pro rata tilsier, ble videreført. I tillegg ble det nedfelt at arbeidstakere i permisjon med lønn skulle omfattes av forhandlingene.

Partene ble enige om at eksisterende AFP-ordning i offentlig sektor skulle avløses av en ny AFP-ordning som var tilpasset regelverket i den nye alderspensjonen. AFP-ordningen i offentlig sektor legges om etter mønster av omleggingen i privat sektor, jf. undervedlegg 3.

Partene ble enige om at det skulle settes ned et partssammensatt utvalg som skulle forberede behandling av offentlig tjenstepensjon, og vurdere den endelige tilpassing og utforming av AFP i offentlig sektor i lønnsoppgjøret i 2009. Utvalget skulle også vurdere særaldersgrensene. Tilsvarende formuleringer ligger også i meklingsforslaget for kommunene.

I det *kommunale tariffområdet* startet forhandlingene i KS-området 7. april. Den 29. april ble det

brudd i forhandlingene mellom KS og LO Kommune, Unio, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund Kommune og Akademikerne Kommune⁴. Oppgjørene gikk nå til mekling. Den 23. mai ble det satt fram et meklingsforslag som LO Kommune, YS Kommune og Akademikerne Kommune anbefalte. Meklingsforslaget ble 18. juni vedtatt av alle parter unntatt Det norske maskinistforbund (YS) som meldte plassfratredelse fra 25. juni. KS og Maskinistforbundet inngikk en enighetsprotokoll 24. juni uten ytterligere økonomiske elementer enn det som fulgte av det anbefalte meklingsforslaget.

For ansatte med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4) ga meklingsforslaget følgende tillegg i 2008:

- et generelt tillegg 1. mai på 2,5 prosent av den enkeltes grunnlønn per 30. april 2008
- endringer i mistelønnsatser per 1. mai, jf tabell 1.1. Generelt tillegg fra 1. mai er inkludert i de nye satsene.
- en pott på 1,6 prosent til lokale forhandlinger per 1. mai 2008.

I tillegg ble det foretatt endringer i fellesbestemmelser per 1. mai.

I meklingsforslaget er det også enighet om tillegg i 2009. Fra 1. mai 2009 gis det et generelt tillegg på 3,1 prosent på den enkeltes grunnlønn eller minimum kr 9 000. I tillegg blir også minstelønnsatser økt fra samme dato. Minstelønnsnivået ved 20 års ansiennitet på kr 300 000 fra 1. mai 2009 for stillinger uten særskilt krav om utdanning, skal i framtida reguleres med den prosentvise endringen per 1. mai i folketrygdens grunnbeløp.

Unio forkastet forslaget og tok medlemmer ut i streik. Etter ny mekling kom KS og Unio den 4. juni til enighet om en tilleggsprotokoll til meklingsforslaget av 23. mai, jf. undervedlegg 4. De andre organisasjonene aksepterte/anbefalte også tilleggsprotokollen. Unio avsluttet etter dette streiken.

Skolenes Landsforbund og Musikernes Fellesorganisasjon som var i konflikt, har gjennom LO Kommune inngått en protokoll med KS der de slutter seg til prinsippene i protokollen mellom KS og Unio.

Før bruddet i hovedtariffoppgjøret, ble KS, LO Kommune, Unio og YS Kommune gjennom en særskilt protokoll enige om at hovedtariffavtalens minstelønn for de 3-årige høyskolegruppene i hovedtariffavtalens kapittel 4B oppjusteres med kr

⁴ Omfattet også Norges Ingeniørorganisasjon og Den norske jordmorforening.

9 700,- fra 1. januar 2008. Bakgrunn var at rapporten fra kommunesektorens tekniske beregnings- og statistikkutvalg viste en feil i tallgrunnlaget for beregning av rammen for forhandlingene i 2007. I utgangsdataene for 2006 ble minstelønnsnivåene for høyskolegruppene i kap 4 B lagt inn for høyt. Dette førte til at årslønnsvekstrammen for 2006-2007 ble beregnet til 4,62 prosent, dvs. 0,16 prosentpoeng lavere enn tariffpartenes beregning ved tariffoppgjøret pr. 1.5.2007.

I *Oslo kommune* ble det etter mekling enighet med Kommuneansattes Hovedsammenslutning - Oslo (KAH), YS kommune og Akademikerne kommune om følgende tillegg:

- et generelt tillegg på 3,4 prosent fra 1. mai eller minimum kr 13 000.
- sentrale lønsmessige tiltak fra 1. mai på 1,5 prosent.
- en pott på 2,8 prosent til lokale forhandlinger per 1. juli. I tillegg kom resirkulerte midler på 0,2 prosentpoeng.

Unio forkastet meklingsforslaget i Oslo kommune og tok medlemmer ut i streik. Den 5. juni ble Oslo kommune og Unio etter ny mekling enige om en tilleggsprotokoll, og streiken ble avsluttet. Protokollen bygget på prinsippene i tilleggsprotokollen i KS-området.

Skolenes Landsforbund som var i konflikt, har gjennom Kommuneansattes Hovedsammenslutning - Oslo, inngått en protokoll med Oslo kommune der de sluttet seg til prinsippene i protokollen mellom Oslo kommune og Unio.

I Oslo kommune var svarfristen 18. juni for de parter som anbefalte forslaget. Alle parter aksepterte meklingsmannens forslag.

4 Spekter-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og

Tabell 1.1 Minstelønnsatser i KS-området med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år eller 16 år).

Stillingsgrupper	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai 2007	1. mai 2008	Endring	1. mai 2007	1. mai 2008	Endring
Stillinger uten særskilt krav om utdanning ¹	217 100	223 700	6 600	265 800	280 000	14 200
Fagarbeiderstillinger/ tilsvarende fagarbeiderstillinger	243 200	263 100	19 900	281 000	306 000	25 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	281 500 ²	301 300	19 800 ³	320 400 ²	343 000	22 600 ³
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	300 900	320 300	19 400	337 300	362 000	24 700
Stillinger med krav om mastergrad	322 000	340 500	18 500	380 800	402 000	21 200
	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 16 år		
	1. mai 2007	1. mai 2008	Endring	1. mai 2007	1. mai 2008	Endring
Lærer	292 300	306 200	13 900	364 300	380 000	15 700
Adjunkt	309 300	334 400	25 100	381 300	401 000	19 700
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	318 300	348 300	30 000	395 300	422 000	26 700
Lektor	328 300	363 600	35 300	422 300	452 000	29 700
Lektor (med tilleggsutdanning)	339 300	375 800	36 500	441 300	474 000	32 700

¹ Pr. 1. mai 2008 skal arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 290 000 i 100 % stilling og pr. 1. mai 2009 ikke lavere enn kr 300 000.

² Oppjustert med kr 9 700 fra 1. januar 2008 på grunn av en feil i tallgrunnlaget for beregning av rammen for forhandlingene i 2007.

³ Herav utgjør oppjusteringen fra 1. januar 2008 kr 9 700. Vekst som følge av 2008-oppgjøret er kr 10 100 for de med 0 år ansiennitet og kr 12 900 for de med 16 års ansiennitet.

mellom Spekter og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter, SAN.

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom Spekter og LO-Stat og mellom Spekter og YS-Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2008 på kr 3 900 per år. I tillegg ble det gitt ytterligere et tillegg på kr 5 850 per år til arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr 301 320 i 2007. Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

For helseforetakene kom Spekter, og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvis forhandlingene (A2). Avtalen innebar blant annet at det ble gitt et generelt tillegg på 4 prosent fra 1. juni (minimum kr 10000 og maksimum kr 15000), og at minstelønnssatsene ble hevet fra 1. juli. Tilleggene inkluderte tillegg gitt i de innledende sentrale forhandlingene. Dessuten ble tillegg for kvelds- og nattarbeid økt. Avtalen innebar at det ikke skulle gjennomføres lokale forhandlinger i 2008. Partene ble videre enige om at minstelønnen i stillingsgruppe 1 for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skulle reguleres fra kr 290 000 til minimum kr 300 000 fra 1. mai 2009 med mindre partene blir enige om et annet virkningstidspunkt.

For helseforetakene kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet i de sentrale forbundsvis forhandlingene (A2) om endringer av minstelønnssatser, jf. tabell 1.2. Det ble i tillegg ført lokale forhandlinger i helseforetakene for disse gruppene i 2008. Øvrige forbund i Unio avtaler lønnstilleggene i sin helhet lokalt i helseforetakene.

Den norske legeforening og Spekter kom til enighet i de sentrale forbundsvis forhandlingene (A2). Det ble fra 1. januar 2008 gitt tillegg til turnusleger og leger under spesialisering som varierte fra kr 20 000 til kr 25 000. Det ble i tillegg ført lokale forhandlinger for legene i de enkelte helseforetak/sykehus. De øvrige foreningene i Akademikerne Helse og Spekter gjennomførte lokale forhandlinger.

I Spekters overenskomstområde 4 (Lovisenberg sykehus) brøt Akademikerne forhandlingene. Oppgjøret gikk til mekling. Meklingen førte ikke fram og Akademikerne gikk ut i streik 6. november 2008. Etter 22 dagers streik kom partene til enighet gjennom nye forhandlinger og streiken ble avsluttet. Med øvrige organisasjoner kom Spekter til enighet gjennom forhandlinger. Resultatet er omtrent det samme som det som ble avtalt i helseforetakene.

Det innføres ny AFP-ordning tilsvarende den AFP-ordningen som ble avtalt i NHO-området. For virksomheter med offentlig tjenstepensjonsordning, herunder AFP-ordning, har partene lagt til grunn at de endringer som eventuelt blir gjort i disse ordningene også får virkning for Spekters virksomheter.

5 Arbeidskonflikter i 2008-oppgjøret

Meklingen mellom LO Stat og Spekter om revisjon av overenskomsten for Avinor og Oslo Lufthavn AS førte ikke til enighet. Det ble iverksatt streik fra 16.

Tabell 1.2 Minstelønnssatser for stillingsgrupper i Spekter-området for Unios medlemsforbund. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai/ 1. juni 2007	1. juli/ 1. august 2008	Endring	1. mai/ 1. juni 2007	1. juli/ 1. august 2008	Endring
Grunnstillinger	282 000	300 000	18 000	320 000	345 000	25 000
Stillinger med spesialkompetanse	305 000	325 000	20 000	355 000	380 000	25 000

Tabell 1.3 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år		Endring	Ansiennitet 10 år		Endring
	1. juli/1. august 2007	1. juli 2008		1. juli/1. august 2007	1. juli 2008	
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning ¹	220 000	230 000	10 000	266 000	280 000	14 000
Fagarbeiderstillinger/3 års videregående utdanning m.m.	246 000	265 000	19 000	281 000	305 000	24 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	282 000	300 000	18 000	320 000	345 000	25 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	305 000	325 000	20 000	355 000	380 000	25 000

¹ Etter 20 års ansiennitet er mistelønnsatsen fra 1. juli 2008 kr 290 000 og fra 1. mai 2009 kr 300 000.

mai. Etter ny kontakt mellom partene kom Spekter og LO Stat 21. mai fram til en forhandlingsløsning, og streiken ble avsluttet.

I KS-området ble meklingen mellom KS og Unio avsluttet uten resultat 23. mai. Unio iverksatte streik for om lag 3 000 medlemmer i 4 kommuner og 4 fylkeskommuner. Streiken ble gradvis trappet opp ved nye streikeuttak 30. mai og 3. juni. Etter ny mekling kom KS og Unio den 4. juni til enighet om en tilleggsprotokoll til meklingsforslaget av 23. mai, jf. undervedlegg 4. De andre organisasjonene aksepterte/anbefalte også tilleggsprotokollen. Unio avsluttet etter dette streiken. I KS-området var svarfristen 18. juni for de parter som anbefalte forslaget. Alle parter, bortsett fra Det norske maskinistforbund, aksepterte i uravstemning meklingsmannens forslag. Maskinistforbundet meldte plassfratredelse fra 25. juni. KS og Maskinistforbundet inngikk en enighetsprotokoll 24. juni uten ytterligere økonomiske elementer enn det som fulgte av det anbefalte meklingsforslaget.

Skolenes Landsforbund og Musikernes Fellesorganisasjon var i konflikt i KS-området. Gjennom LO Kommune ble det inngått en protokoll med KS der de sluttet seg til prinsippene i protokollen mellom KS og Unio.

I Oslo kommune ble også meklingen for Unio avsluttet uten resultat 25. mai. Unio tok etter dette ut 518 medlemmer i streik. Streiken ble gradvis trappet opp ved nye streikeuttak 30. mai, 3. juni og

5. juni. Den 5. juni ble Oslo kommune og Unio etter ny mekling enige om en tilleggsprotokoll, og streiken ble avsluttet. Protokollen bygger på prinsippene i tilleggsprotokollen i KS-området. I Oslo kommune var svarfristen også 18. juni for de parter som anbefalte forslaget. Alle parter aksepterte meklingsmannens forslag.

Skolenes Landsforbund som var i konflikt i Oslo kommune, har gjennom Kommuneansattes Hovedsammenslutning – Oslo, inngått en protokoll med Oslo kommune der de sluttet seg til prinsippene i protokollen mellom Oslo kommune og Unio.

Meklingen mellom Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund og Landbrukets Arbeidsgiverforbund om overenskomsten for Tine meieriene førte ikke fram. Det ble iverksatt streik fra 6. juni. Etter nye forhandlinger mellom partene ble streiken avsluttet 14. juni.

Meklingen mellom Parat/YS og NHO Luftfart for kabinansatte i TUIFly Nordic AB førte ikke fram. Det ble iverksatt streik fra 5. juni. Etter nye forhandlinger mellom partene ble streiken avsluttet 9. juni.

Meklingen i overenskomstområde 4 (Lovisenberg sykehus) mellom Spekter og Akademikerne førte ikke fram. Akademikerne gikk ut i streik 6. november 2008. Etter 22 dagers streik kom partene til enighet gjennom nye forhandlinger. Streiken ble avsluttet 28. november 2008.

Undervedlegg 1**Lønnsoppgjøret 2008 – tilpasset AFP⁵**

Jeg viser til brev fra Riksmeklingsmannen av 2. april 2008 med avtale mellom Landsorganisasjonen i Norge og Næringslivets Hovedorganisasjon om ny AFP-ordning.

Pensjonsreformen er avgjørende for å trygge framtidens pensjoner gjennom et sosialt og økonomisk bærekraftig pensjonssystem. Med to brede forlik har Stortinget 26. mai 2005 og 23. april 2007 fastslått hovedtrekkene i reformen. Det er blant annet vedtatt nye regler for opptjening av alderspensjon der alle år skal telle med. Den øvre begrensningen på 40 opptjeningsår i dagens folketrygd faller dermed bort. Det åpnes for fleksibelt uttak fra 62 år, og pensjonen øker ved senere uttak. Arbeid kan kombineres med pensjon uten avkorting. Stortinget har videre vedtatt levealdersjustering av alderspensjon for nye alderspensjonister fra 2010, og nye regler for regulering av alderspensjon under utbetaling for alle alderspensjonister fra samme tidspunkt.

Det nåværende regelverket for avtalefestet pensjon (AFP) er tilpasset dagens alderspensjon i folketrygden. Når denne endres må det gjøres tilpassninger i AFP. Regjeringens utgangspunkt har vært at AFP videreføres i form av et nøytralt påslag til alderspensjonen i folketrygden. Dermed kan også AFP kombineres med arbeidsinntekt uten avkorting. Med en slik utforming vil AFP sammen med ny alderspensjon i folketrygden bidra til å nå de sentrale målene for pensjonsreformen.

Samlet pensjonsnivå fra folketrygden og AFP kan med en utforming i tråd med Regjeringens utgangspunkt slik det ble konkretisert i det partsammensatte AFP-utvalget – herunder den økonomiske rammen for en tilpasset AFP – bli lavere enn dagens AFP for de første kullene med 62-åringer fra 2010. Dessuten innebærer levealdersjusteringen fra 2010 at de første kullene av pensjonister må arbeide lenger for å motvirke effekten av levealdersjusteringen enn de som får sin pensjon beregnet etter nye opptjeningsregler. I tillegg er det kort tid til pensjonsreformen iverksettes slik at den enkelte har mindre muligheter til å tilpasse seg.

På denne bakgrunn er Regjeringen innstilt på å foreslå for Stortinget:

1. Et livsvarig kompensasjonstillegg til personer som får ny tilpasset AFP og som får beregnet alderspensjon fra folketrygden helt eller delvis etter dagens opptjeningsregler, det vil si for

personer i årskullene fra 1948 til 1962. Tillegget:

- settes til 10 000 kroner på årsbasis i 2010 for 62-åringer som omfattes av ny AFP
  - kan likevel ikke være mer enn halvparten av AFP-påslaget
  - utformes nøytralt slik at senere uttak gir høyere årlig tillegg, og slik at det ikke er behov for regler om avkorting av pensjon mot arbeidsinntekt
  - holdes nominelt fast i utbetalingsperioden
  - reguleres med lønnsveksten mellom årskullene
  - øker med 400 kroner ved 62 år for hvert nye årskull fra og med 1949-kullet til og med 1953-kullet
  - utfases i takt med dagens opptjeningsmodell i folketrygden fra og med 1954-kullet, som får 90 prosent av tillegget til 1953-kullet. Det siste kullet som får kompensasjonstillegg er 1962-kullet
  - utbetales skattefritt
  - finansieres fullt ut av staten.
2. En gradvis innfasing av levealdersjusteringen som følger av forslaget i høringsnotatet om ny alderspensjon i folketrygden av 28. januar 2008. Her benyttes observert dødelighet i en tiårsperiode før fylte 61 år som grunnlag for beregningen av de enkelte årskulls forholdstall/delings-tall. Regjeringen er innstilt på å foreslå at levealdersjusteringen innføres ved at:
    - forholdstallet ved 67 år ikke skal øke mer enn 0,5 prosent fra ett årskull til det neste for kullene 1943 til 1949
    - skjermingen får gradvis mindre effekt for kullene 1950 til 1958 ved at denne teller 90 pst. for 1950-kullet, 80 pst. for 1951-kullet osv.

Dette fører til lavere forholdstall for alle i årskullene fra 1944 til 1962, og dermed høyere alderspensjon for et gitt pensjoneringstidspunkt enn det som følger av høringsnotatet. Den foreslåtte endringen får ikke virkning for delingstallene som benyttes når alderspensjon er opptjent etter nye regler. Skjermingen påvirker dermed ikke alderspensjonen til personer født i 1963 eller senere i forhold til det som er skissert i høringsnotatet.

På bakgrunn av pensjonsforliket 23. april 2007 og innretningen av ny AFP-ordning i avtalen mellom partene, legger Regjeringen til grunn en påslagsordning for AFP som skissert i det partsammensatte AFP-utvalgets rapport av 6. februar 2008. Den konkrete utformingen er:

⁵ Brev fra statsministeren til riksmeklingsmannen av 2. april 2008.

- Retten til AFP tjenes opp med 0,314 pst. av årlig pensjonsgivende inntekt fram til fylte 62 år og opp til en øvre grense på 7,1 G. Pensjonsgivende inntekt fastsettes på samme måte som ved beregningen av inntektpensjon i folketrygdens alderspensjon.
- AFP utbetales som et livsvarig påslag til alderspensjonen. Påslaget er 19 200 kroner høyere før enn etter fylte 67 år, gitt tilstrekkelig opptjening.
- Det årlige AFP-påslaget utformes nøytralt slik at det øker ved senere uttak, og slik at det ikke er behov for regler om avkorting av pensjon ved arbeidsinntekt. Påslaget økes ikke ytterligere ved uttak etter 70 år. Samme levealdersjustering som for alderspensjon fra folketrygden benyttes ved beregning av påslaget.
- Arbeidsinntekt kan kombineres med AFP og alderspensjon fra folketrygden uten avkorting, verken av AFP eller alderspensjonen.
- AFP reguleres på samme måte som inntektpensjon i ny alderspensjon i folketrygden både under opptjening og utbetaling.
- Arbeidstakeren må på uttakstidspunktet være ansatt og reell arbeidstaker i en bedrift som er omfattet av ordningen.
- Arbeidstakeren må ha vært omfattet av AFP-ordningen i minimum 7 av de siste 9 år.
- Alle fra og med 1948-kullet får ny tilpasset AFP fra og med iverksettingstidspunktet for pensjonsreformen i 2010, mens tidligere årskull beholder dagens AFP-ordning og kan ta ut AFP etter disse reglene også etter dette tidspunkt.

Regjeringen er innstilt på å foreslå for Stortinget at den livsvarige delen av AFP-påslaget legges til grunn ved vurderingen av retten til å ta ut pensjon i folketrygden før 67 år.

Regjeringen legger til grunn at en ny tilpasset AFP etableres som én felles ordning i privat sektor, organisatorisk knyttet til Felleskontoret for LO/NHO-ordningene. Det forutsettes at styrende organer reflekterer deltakelsen i ordningen. Staten yter løpende tilskudd knyttet til AFP-ordningen til arbeidstakerne/pensjonistene tilsvarende halvparten av ytelsen fra arbeidsgiverne, eksklusive utgifter til kompensasjonstillegget som finansieres fullt ut av staten, jf. punkt 1 ovenfor. Det forutsettes at det etableres en robust ordning for innbetaling av arbeidsgivernes premie, og at arbeidstakere som benytter ordningen er garantert utbetaling av AFP uavhengig av de enkelte bedriftenes betalings-evne. Statens andel utbetales direkte til den enkelte ved at Arbeids- og velferdsetaten forestår beregning og utbetaling av pensjonene.

Med regjeringens bidrag vil folketrygdens alderspensjon sammen med en tilpasset AFP sikre gode pensjonsnivåer fra 62 år også etter 2010. Samtidig vil både folketrygdens alderspensjon og AFP motivere til arbeid, og underbygge hovedmålene for pensjonsreformen.

Regjeringen vil sørge for en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten. Det er i denne forbindelsen ønskelig med løpende kontakt mellom regjeringen og partene i arbeidslivet. Regjeringen vil derfor opprette et arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd, hvor opplegget for og resultatene av evalueringsarbeidet kan gjennomgås. Oppgavene til Arbeidslivspolitisk råd legges inn i det nye rådet. Regjeringen har merket seg at partene senest i 2017 skal evaluere overgang til ny AFP.

Med vennlig hilsen

Jens Stoltenberg

Undervedlegg 2

Avtale⁶ mellom LO og NHO om ny AFP-ordning.

Det er inngått en tilsvarende avtale mellom YS og NHO.

⁶ Bilag til riksmeklingsmannens forslag av 2. april 2008 i meklingen mellom LO og NHO.

2/4-08 kl 0015

Avtale
mellom LO og NHO om
ny AFP-ordning

1. Innledning

Stortingets vedtak om ny alderspensjon i folketrygden fra 2010 forutsetter at øvrige deler av pensjonssystemet skal tilpasses den nye reformen.

Den nye alderspensjonen er utformet slik at den enkelte, gjennom arbeidsinntekt eller ved annen pensjonsopptjening, opparbeider en pensjonsrettighet hvor nivået på den årlige pensjonen i hovedsak fremkommer som en konsekvens av opptjeningen og utviklingen i levealderen.

Alderspensjonen er bygget opp slik at den skal stimulere til økt yrkesaktivitet, men gir samtidig anledning til tidligpensjon fra 62 år.

På denne bakgrunn er partene enige om at eksisterende AFP-ordning skal avløses av en ny AFP-ordning som er tilpasset regelverket i den nye alderspensjonen.

2. Den nye AFP-ordningen

- 2.1 Partene er enige om at dagens AFP-ordning avløses av en ny permanent AFP-ordning fra 1. januar 2010.
- 2.2 Den nye AFP-ordningen bygges opp etter de samme regler som for alderspensjonen. Fram til 2015 er opptjeningen i folketrygden basert på dagens regler. Deretter innføres de nye reglene gradvis fram til 2025.
- 2.3 Partene er enige om at ny AFP skal gis som et årlig livsvarig påslag til alderspensjonen basert på en to-nivåmodell. Nivåene defineres som prosentandel i forhold til lønn ved 40 års opptjening. Ytelsen skal være livsvarig, men kan ha høyest nivå de første årene.
- 2.4 Rettigheter til AFP skal kunne tas ut fra fylte 62 år for alle som er omfattet av ordningen. Senere uttak gir høyere utbetaling regnet pr. år.
- 2.5 Den nye AFP-ordningen omfatter alle ansatte i bedrifter som er, eller blir, bundet av ordningen.

V\AFP.DOC

Figur 1.1

2.6 Arbeidstakere født innen 31. desember 1947 har rettigheter etter dagens AFP-ordning.

3. Opptjening av rettigheter

3.1 Opptjeningsreglene for AFP skal være lik opptjeningsreglene for inntekstpensjon i folketrygden, men stopper ved fylte 62 år. Den øvre grense for opptjeningsgrunnlaget settes til 7,1 G (modell F62 i AFP-utvalgets rapport). Opptjeningsprosenten for AFP-påslaget skal være 0,314.

3.2 AFP-påslaget skal være livsvarig og regnes med i minstekravet til opptjeningen av garantipensjon etter folketrygden.

3.3 Det etableres et sikringssystem i ordningen som sikrer mot at en eventuell rask innføring skal gi tap av pensjonsrettigheter ved overgang til nytt system.

4. Uttak av AFP

4.1 For å kunne få AFP-påslaget må arbeidstakeren på uttakstidspunktet være ansatt og reell arbeidstaker i en bedrift som er omfattet av ordningen.

4.2 For å kunne ta ut AFP-påslaget må arbeidstakeren oppfylle folketrygdens opptjeningsregler for å få alderspensjon, jfr. punkt 3.2. I tillegg må vedkommende ha vært omfattet av AFP-ordningen i minimum 7 av de siste 9 år.

4.3 Uttak av AFP-påslaget kan ikke skje etter 70 år.

5. Pensjonsnivåer

5.1 Uttaksreglene er basert på at den samlede utbetalingen av AFP ikke påvirkes av uttaksalderen (nøytral modell). Høyere uttak mellom 62 og 67 år finansieres ved lavere AFP-uttak etter 67 år, jfr. likevel punkt 4.3.

5.2 Uttak av AFP-påslaget skal kunne kombineres med arbeidsinntekt uten avkorting.

5.3 Ved tallfestingen av AFP-påslaget benyttes folketrygdens regler for levealderjustering. AFP-påslaget reguleres tilsvarende alderspensjonen i folketrygden.

6. Finansiering

6.1 Partene er enige om at det samlede økonomiske omfang av den nye AFP-ordningen er nåverdien av dagens AFP-ordning, regnet i faste 2007-lønninger.

V\AFP.DOC

Figur 1.2

- 6.2 Staten er ansvarlig for å yte tilskudd til de arbeidstakere som til enhver tid er omfattet, jfr. punkt 6.1. Det innebærer at økt tilslutning til ordningen, samt endringer som skyldes demografi også omfattes. Statens tilskudd skal utgjøre halvparten av ytelsen fra arbeidsgiverne. Aktuelle arbeidsgivere og staten er ansvarlig for sine ytelser uavhengig av hverandre. Statens tilskudd utbetales direkte til arbeidstakerne.
- 6.3 Arbeidsgivernes andel finansieres ved en premie for alle ansatte i bedrifter som er omfattet av ordningen. Partene kan avtale endring av premien.
- 6.4 Partene er enige om at premieberegningen fastsettes som en prosentandel av inntektsgrunnlaget (Post 111 A. Partene forutsetter at administrasjonen for ordningen får tilgang til aktuelle data). Det er uaktuelt med egenandel for bedriftene i den nye AFP-ordningen.
- 6.5 Det innbetales ikke premie for årslønn under 1 G. Ansatte over 62 år unntas ved premieberegningen.
- 6.6 Premieberegningen foretas av LO og NHO, etter innstilling fra styret i AFP.
- 6.7 Premien innbetales til Felleskontoret for LO/NHO-ordningene.
- 7. Fondoppbygging**
- 7.1 Arbeidstakere som benytter ordningen er garantert utbetaling av AFP-påslaget uavhengig av bedriftens betalingsevne.
- 7.2 Bredden i finansieringsgrunnlaget gir i seg selv sikkerhet for at ordningen kan innløse fremtidige forpliktelser. I tillegg skjer en oppbygging av et bufferfond fordi utbetalingene til AFP strekkes ut over tid. Samlet sikrer dette arbeidsgivernes forpliktelser til løpende utbetalinger.
- 7.3 Ordningen etableres atskilt fra dagens AFP-ordning som forutsettes avviklet innen 2015.
- 7.4 AFP-styret avgjør anbringelsen av fondets midler. Kapitalforvaltning i fondet kan skje etter mønster av Statens Pensjonsfond Utland.
- Den positive likviditetsvirkningen av overgang til ny AFP nyttes til å fondere arbeidsgivernes framtidige forpliktelser.
- 8. Mobilitet**
- 8.1 For å unngå tap av AFP-rettighet for arbeidstakere som skifter tariffilknytning, etableres en felles ordning for privat sektor.
- 8.2 Det etableres i tillegg en overføringsmulighet for opptjente rettigheter mellom offentlig og privat sektor.

V:\AFP.DOC

Figur 1.3

9. Evaluering og Pensjonsråd

- 9.1 Det er et hovedsiktemål at pensjonsreformen skal medvirke til lengre yrkesløp i takt med at levealderen øker. Dette krever et bærekraftig arbeidsliv. Det er viktig at levealdersjusteringen ikke forsterker sosiale skjevheter som er knyttet til systematiske forskjeller i levealder mellom ulike grupper i befolkningen.

Det vil ta tid å få alle elementer på plass og se virkningen av nytt samlet pensjonssystem. Blant annet vil nytt opptjeningsystem først være fullt ut innfasert i 2025. Det vil også være usikkerhet knyttet til blant annet befolkningsutvikling og den alminnelige økonomiske situasjon.

- 9.2 For å overvåke disse sidene ved innfasingen av pensjonssystemet og arbeidslivets utvikling, skal det opprettes et Pensjonsråd, bestående av (representanter for organisasjonene, AID, Finansdep, SMK....). Rådet skal utarbeide en (årlig) rapport om viktige utviklingstrekk i arbeidslivet og på pensjonsområdet og utføre andre oppdrag regjeringen måtte gi.

Rådet etableres med et eget sekretariat tilknyttet AID.

- 9.3 Senest i 2017 skal partene, med assistanse av Pensjonsrådet, evaluere overgangen til ny AFP og vurdere behovet for endring av ytelsenes størrelse.

10. Tilknytning til Folketrygden og Statens medvirkning

- 10.1 Staten bidrar til at pensjonsnivået (folketrygd + AFP-påslag) for nye årskull med AFP f.o.m. år 2010 minst tilsvare dagens nivå (både før og etter 67 år) ved pensjonsuttak ved 62 år.

- 10.2 Det forutsettes da at skattereglene holdes fast, slik at nivået opprettholdes regnet både før og etter skatt.

- 10.3 Mange nye pensjonister de nærmeste årene fra 2010 vil merke skjerpede regler uten å dra fordel av de økte opptjeningsmuligheter som gis i ny folketrygd. På denne bakgrunn må levealdersjusteringen kompenseres (helt/delvis) slik at nivået på samlet pensjon ved 62 år (folketrygd + AFP-påslag) holdes uendret.

Partene er enige om at ordningene under pkt. 10 ikke skal ha økonomiske konsekvenser for arbeidsgiverne.

V:\AFP.DOC

Figur 1.4

Undervedlegg 3**AFP i offentlig sektor og offentlig tjenstepensjon. Protokoll mellom partene i det statlige tariffområdet.****1. Innledning**

Stortingets vedtak om ny alderspensjon i folketrygden fra 2010⁷ forutsetter at øvrige deler av pensjonssystemet skal tilpasses den nye reformen.

Den nye alderspensjonen er utformet slik at den enkelte, gjennom arbeidsinntekt eller ved annen pensjonsopptjening, opparbeider en pensjonsrettighet hvor nivået på den årlige pensjonen i hovedsak fremkommer som en konsekvens av opptjeningen og utviklingen i levealderen.

Alderspensjonen er bygget opp slik at den skal stimulere til økt yrkesaktivitet, men gir samtidig anledning til tidligpensjon fra 62 år.

I årets lønnsoppgjør mellom LO og NHO og mellom YS og NHO ble det inngått avtale om en ny AFP-ordning i privat sektor som er tilpasset endringene i folketrygden.

På denne bakgrunnen er partene enige om at eksisterende AFP-ordning i offentlig sektor skal avløses av en ny AFP-ordning som er tilpasset regelverket i den nye alderspensjonen.

2. AFP i offentlig sektor

Partene er enige om følgende:

- AFP-ordningen i offentlig sektor legges om etter mønster av omleggingen i privat sektor.
- AFP-påslaget beregnes som beskrevet i brev fra statsministeren til Riksmeklingsmannen av 2. april:
  - Retten til AFP tjenes opp med 0,314 pst. av årlig pensjongivende inntekt fram til fylte 62 år og opp til en øvre grense på 7,1 G. Pensjongivende inntekt fastsettes på samme måte som ved beregningen av inntektspensjon i folketrygdens alderspensjon.
  - AFP utbetales som et livsvarig påslag til alderspensjonen. Påslaget er 19 200 kroner høyere før enn etter fylte 67 år, gitt tilstrekkelig opptjening.
  - Det årlige AFP-påslaget utformes nøytralt slik at det øker ved senere uttak, og slik at det ikke er behov for regler om avkorting av pensjon ved arbeidsinntekt. Påslaget økes ikke ytterligere ved uttak etter 70 år. Samme levealdersjustering som for alderspen-

sjon fra folketrygden benyttes ved beregning av påslaget.

- Arbeidsinntekt kan kombineres med AFP og alderspensjon fra folketrygden uten avkorting, verken av AFP eller alderspensjonen.
- AFP reguleres på samme måte som inntektspensjon i ny alderspensjon i folketrygden både under opptjening og utbetaling.
- Arbeidstakeren må på uttakstidspunktet være ansatt og reell arbeidstaker i en virksomhet som er omfattet av ordningen.
- Arbeidstakeren må ha vært omfattet av AFP-ordningen i minimum 7 av de siste 9 år.
- Alle fra og med 1948-kullet får ny tilpasset AFP fra og med iverksettingstidspunktet for pensjonsreformen i 2010, mens tidligere årskull beholder dagens AFP-ordning og kan ta ut AFP etter disse reglene også etter dette tidspunkt.

Med dette legges det til rette for at AFP, sammen med pensjon fra folketrygden og tjenstepensjon, sikrer et samlet pensjonsnivå fra 2010 i samsvar med stortingsforliket av 26. mai 2005.

- Utformingen av tonivåuttaket av AFP vurderes nærmere i lys av tilpassingen av offentlig tjenstepensjon.

AFP for personer med særaldersgrenser må vurderes nærmere i det videre arbeidet.

Innretningen på et statlig kompensasjonstillegg i offentlig sektor skal vurderes i 2009 i lys av tilpassingen av offentlig tjenstepensjon.

Det tas sikte på å etablere et system som sikrer at ansatte ikke taper AFP-rettigheter ved bytte av arbeidsgiver innen offentlig sektor eller mellom offentlig og privat sektor.

Organisering, finansiering og administrasjon av AFP i offentlig sektor utredes og avklares under lønnsoppgjøret i 2009.

3. Evaluering og pensjonsråd

Det er et hovedsiktemål at pensjonsreformen skal medvirke til lengre yrkesløp i takt med at levealderen øker. Dette krever et bærekraftig arbeidsliv. Det er viktig at levealdersjusteringen ikke forsterker sosiale skjevheter som er knyttet til systematiske forskjeller i levealder mellom ulike grupper i befolkningen.

Det vil ta tid å få alle elementer på plass og se virkningen av nytt, samlet pensjonssystem. Blant annet vil nytt opptjeningssystem først være fullt ut

⁷ Se fotnote 14.

innfasert i 2025. Det vil også være usikkerhet knyttet til blant annet befolkningsutvikling og den alminnelige økonomiske situasjonen.

I brev fra statsministeren til Riksmeklingsmannen av 2. april heter det at Regjeringen vil sørge for en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten. Regjeringen vil opprette et arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd, hvor opplegget for og resultatene av evalueringsarbeidet kan gjennomgås.

Senest i 2017 skal partene, med assistanse av pensjonsrådet, evaluere overgangen til ny AFP og vurdere behovet for endring av ytelsen størrelse.

4. Arbeidet med offentlig tjenestepensjon

Også offentlig tjenestepensjon må tilpasses endringene i folketrygden, jf. stortingsforliket av 26. mai 2005. Når AFP i offentlig sektor utformes etter mønster av AFP i NHO-området, vil AFP og tjenestepensjon kunne bli utbetalt samtidig i hele eller mesteparten av pensjonsperioden. Partene er enige om at beslutningsgrunnlaget ikke er tilstrekkelig til at tilpassingen av offentlig tjenestepensjon kan behandles i lønnsoppgjøret 2008.

Partene viser til rapporten av 19. mai 2008 fra en ekspertgruppe, og er enige om at det skal settes ned et partssammensatt utvalg som skal forberede behandling av offentlig tjenestepensjon, og innenfor de forutsetningene som følger av punkt 2 ovenfor, vurdere den endelige tilpassing og utforming av AFP i offentlig sektor i lønnsoppgjøret i 2009. Utvalget skal også vurdere særaldersgrensene.

Utvalget skal vurdere mulige tilpasninger av offentlig tjenestepensjon til endringene i folketrygdens alderspensjon og til omleggingen av AFP i offentlig sektor.

Utvalget skal ta utgangspunkt i følgende:

- Offentlig tjenestepensjon skal, sammen med pensjon fra folketrygden og AFP, sikre et samlet pensjonsnivå fra 2010 i samsvar med stortingsforliket av 26. mai 2005.
- Offentlig ansatte skal sikres et godt tidligpensjonssystem fra 62 år, også personer som har hatt lave inntekter.
- Man skal tjene opp mer pensjon hvis man jobber lenger, og den årlige pensjonen skal være høyere desto senere den tas ut.
- Man skal kunne kombinere arbeid og pensjon uten avkorting.
- Hensynet til mobilitet i arbeidsmarkedet må ivaretas.
- Det skal sikres mot at en eventuell rask innføring gir særlig uheldige utslag.

- Utvalget skal i sitt arbeid vurdere bredden i yrkesmønstrene i offentlig sektor, jamfør ekspertgruppen av 19.05.08.

Undervedlegg 4

Tilleggsprotokoll mellom KS og Unio til meklingsforslaget til tariffavtale i kommunal sektor av 23. mai 2008

I Lønn, rekruttering, kvalitet og omdømme

Unio og KS er enig om viktigheten av at kommunesektoren leverer gode tjenester innenfor bl.a. de viktige tjenesteområdene barnehage, utdanning, kultur og helse.

KS og Unio er enig om behovet for et godt lønnsnivå og en positiv lønnsutvikling for utdanningsgruppene i kommunesektoren som vil bidra til å rekruttere og beholde kompetente medarbeidere, styrke tjenestenes kvalitet og omdømme og bidra til å nå kommunesektorens viktige velferdsoppgaver. Det er avgjørende at medarbeiderne har den kompetansen som trengs for å nå disse målene og at organisasjonen evner å gjøre bruk av og utvikle medarbeidernes kompetanse på en optimal måte.

Forventningene og utfordringene til kommunene og fylkeskommunene er store og krever at kommunen utvikler og tilbyr tilpassede tjenester med høy faglig kvalitet.

Kompetente medarbeidere og god ledelse er kjernen for å skape god kommunal velferd og gode tjenester.

Likelønnskomisjonen påpeker viktige utfordringer bl.a. for kommunesektoren i forhold til likelønn for de kvinnedominerte utdanningsgruppene. Lønnsnivå og lønnsutvikling må bygge opp under likelønnskommisjonens prinsipper om like lønn, både gjennom sentrale og lokale forhandlinger. Det vil også være et viktig bidrag å prioritere de kvinnedominerte utdanningsgruppene lønnsmessig for å styrke kommunesektorens omdømme og bedre rekrutteringen.

II Oppfølging av felles målsettinger

Unio og KS konstaterer at det er uenighet om hvordan Meglingsmannens forslag ivaretar disse målsettingene.

På denne bakgrunn nedsettes et partsammensatt utvalg som i tariffperioden skal følge lønnsutviklingen for utdanningsgruppene i kommunesektoren slik at målsettingene om å beholde og rekruttere kompetente medarbeidere kan realiseres.

Utvalgets sammensetning avklares mellom partene i kommunesektoren.

Utvalget kan knytte til seg uavhengig eksperitise ved behov.

Utvalget skal gjennomgå og vurdere statistikk (TBU og TBSK). I vurderingen skal det tas hensyn til eventuelle forskjeller i avgangsmønster og strukturelle endringer. Dersom gjennomgangen i utvalget på denne bakgrunn viser at lønnsveksten for skoleverket (HTA kap 4C) fra 2007 til 2008, er lavere enn lønnsveksten for gjennomsnittet i kommunal sektor, skal dette være en del av grunnlaget for eventuelle lønsmessige tiltak i 2009 og for hovedtariffoppgjøret i 2010. Tillegg allerede avtalt pr. 1.5.2009 tas med i denne vurderingen.

Utvalget skal også vurdere lønnsveksten for utdanningsgruppene i HTA kapittel 4B fra 2007 til 2008 i forhold til andre grupper i kommunal sektor. Dersom utvalget finner grunnlag i statistikken for lønsmessige tiltak, skal dette være en del av grunnlaget for eventuelle ytterligere justeringer i 2009 og for hovedtariffoppgjøret i 2010. Tillegg allerede avtalt pr. 1.5.2009 tas med i denne vurderingen.

Unio og KS er enige om at partenes felles målsettinger følges opp i Hovedtariffoppgjøret per 1.5.2010.

///

Det rettes en henvendelse til regjeringen om å bidra for å nå målsettingene om en positiv verdsetting av kvinnedominerte yrkesgrupper i kommunal sektor.

IV Spesielt for 4.A.1 forhandlinger i 2008

Lokale lønnstillegg gitt ved lokale forhandlinger etter HTA kap. 4, pkt. 4.A.1 pr. 1.5.2008 skal i sin helhet komme i tillegg til ny minstelønn pr. 1.5.2009 (avtalt pr. 1.5.2008) for berørte arbeidstakere.

Det partsammensatte utvalget som skal evaluere avtalestruktur og lønns- og forhandlingssystemet (jf Meklingsmannens forslag, pkt. V litra O), skal særskilt vurdere forholdet mellom lokale lønnstillegg og endrede sentrale minstelønnssetter.

Vedlegg 2

Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedslønnen eksklusiv overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mm.

Grunnlaget for utvalgets beregning av årslønn er lønnsstatistikken. I lønnsstatistikken måles gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt). Andelen fulltidsjobb for deltidsansatte vurderes ut fra avtalt arbeidstid i forhold til avtalt arbeidstid for heltidsansatte. Personer som er permitterte av arbeidsgiver, regnes ikke for å ha jobb. Gjennomsnittlig antall utførte timeverk i et normalårsverk, vil avhenge av antall virkedager, mengde overtid og alle typer fravær, og vil variere mellom næringer og over tid.

Lønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnskostnader fratrukket arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier, og skal omfatte ordinære lønnsutgifter som påløper under produksjonspro-

essen, bonusutbetalinger knyttet til arbeidsforhold, samt naturallønn som fordel ved fri bil (eller bruk av bil til redusert pris), gratis telefon og aviser mv. Lønn i nasjonalregnskapet inkluderer også avlønning for overtidarbeid og lønn utbetalt til arbeidstakere under sykdom i arbeidsgiverperioden, det vil si de første 16 dager av sykefraværsløp etter dagens regelverk. For sykefravær utover arbeidsgiverperioden, har arbeidstakeren krav på sykepenger fra Arbeids- og velferdsetaten. Sykepenger regnes i nasjonalregnskapet som trygd, og inngår dermed ikke i lønnsbegrepet. For eksempel vil en nedgang i langtidssykefraværet isolert sett øke arbeidsgivernes samlede lønnsutbetalinger (til fast ansatte lønnstakere), mens trygdeutbetalingene reduseres.

Lønn per normalårsverk, definert som forholdet mellom lønn og antall normalårsverk, er et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Veksten i lønn per normalårsverk i nasjonalregnskapet kan tolkes som utviklingen i virksomhetenes samlede lønnsutgifter per beregnet heltidsstilling.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter ekskl. arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Timelønnskostnader og årslønn

Utviklingen i nasjonalregnskapsbegrepet lønn per normalårsverk kan utvikle seg annerledes enn timelønnskostnadene bl.a. som følge av endringer i overtid, antall virkedager og sykefravær. Mens endringer i antall virkedager jevnes ut over tid, og

således ikke har betydning for den underliggende utviklingen i relative lønnskostnader vis-à-vis utlandet, vil endringer i sykefravær, overtid, ferie mv. kunne gi uttrykk for reelle bidrag til utviklingen i lønnskostnadene.

Timelønnskostnadene som omtales i kapittel 3.1 utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver, samt naturallønn). Antall utførte timeverk regnes eksklusive fravær, som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønnssetningene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår

- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepengene

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

I nasjonalregnskapet opereres det med de to lønnsbegrepene lønn per normalårsverk og lønn per utførte timeverk, jf. omtale i dette vedlegget. Tabell 2.1 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge. Tallene for 2007 og 2008 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. «Andre arbeidskraftskostnader» i tabell 2.1) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

Timelønnskostnadene økte 1 prosentpoeng mer enn lønn per normalårsverk i 2006, jf. tabell 2.1. Både økt sykefravær og en reduksjon i antall virkedager bidro til at timelønnskostnadene økte i forhold til lønn per normalårsverk. Bruken av overtid økte i samme periode, noe som isolert sett bidro til lavere vekst i timelønnskostnadene enn i lønn per normalårsverk. Samtidig bidro økte pen-

Tabell 2.1 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Fastlands-Norge. Bidrag i prosentpoeng

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*
Lønnskostnader pr. time, prosent	6,2	7,5	5,7	4,9	2,8	4,1	5,7	5,5	5,4
Lønn per normalårsverk, prosent	4,5	5,1	5,4	3,7	4,7	3,8	4,7	5,6	5,7
Avvik i prosentpoeng ¹	1,7	2,4	0,3	1,2	-1,9	0,3	1,0	-0,1	-0,3
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ² :									
- Fravær	0,3	0,1	0,2	0,4	-1,0	-0,3	0,2	0,0	0,1
- Overtid	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	-0,3	-0,1	0,2
- Ferie	0,6	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Antall virkedager	0,7	0,4	0,0	-0,3	-1,0	0,4	0,8	0,0	-0,8
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,1	1,3	0,0	0,1	0,1	0,3	0,3	0,0	0,2

* Foreløpige tall

¹ Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn lønn per normalårsverk.

² Økt fravær og ferieutvidelser vil bidra til høyere timelønnskostnader sammenliknet med lønn per normalårsverk. Økt overtid og flere virkedager vil trekke i motsatt retning.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

sjonskostnader, herunder innføringen av OTP, til å trekke lønnskostnadene opp relativt til lønn per normalårsverk. Økningen i overtidsbruken fortsatte fra 2006 til 2007, hvilket førte til at lønn per normalårsverk økte 0,1 prosentpoeng mer enn timelønnskostnadene fra 2006 til 2007. Det anslås at lønnskostnadene økte 0,3 prosentpoeng mer enn timelønnskostnadene i 2008. Differansen må bl.a. ses i sammenheng med en økning i antall virkedager og en reduksjon i bruken av overtid.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved *utløpet* av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom to år for ulike lønnstakergrupper.

I praksis vil størrelsen på overhenget ofte være et tolkingsspørsmål, bl.a. knyttet til tidspunktene for når lønnsøkningen skjer. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det forutsatt en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Bonus utbetalt i ett år får dermed virkning for lønnsveksten i beregningsåret, men får ikke virkning for lønnsveksten året etter. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For de fleste *hovednæringsområdene* i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng den definisjonen av overheng gitt ovenfor. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for *tariffområder* er derimot ikke fullt ut i samsvar med den prinsipielle definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september/oktober¹) holder seg på samme nivå ut året. Det betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning til det forholdet at vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Denne beregningsmetoden gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, kommunene, undervisningssektoren og Spekter-bedrifter. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn et beregnet lønnsnivå ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en

¹ For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember.

bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre grense. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhenget til neste år, jf. boks 1.3 i kapittel 1 for en nærmere omtale av dette. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene². Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

² For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002. Fiskeoppdrett har vært med i NHO-tallene siden 1999.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringshovedområder³ i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent av alle ansatte i næringshovedområdene med i gjennomsnitt om lag 67 prosent, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. I stat og kommune og helseforetakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønnsbegrepet, gjennomsnittlig månedslønn. I månedslønnen inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggssopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

Den *lovbestemte* alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. *Avtalefestet normalarbeidstid* er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid på 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten

³ I følge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182).

omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er time-lønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnsstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. I offisiell lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedslønnen for arbeidstakere som har time-lønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltid og deltid

I lønnsstatistikken regnes som nevnt alle ansatte med en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer per uke som heltidsansatte. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. Deltidsansatte er definert som alle ansatte som har avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke eller en stillingsandel på mindre enn 100 prosent⁴.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsan-

satt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskodning C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskodning som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB utarbeider en kvartalsvis lønnsindeks. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget er trukket blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. SSB publiserer nå endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for industri, olje- og gassutvinning og bergverksdrift, bygg- og anleggsvirksomhet, samferdsel, varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, kraftforsyning og hotell- og restaurantvirksomhet. Etter hvert vil de kvartalsvise lønnsindeksene bli utvidet til å omfatte de samme næringsområder som strukturstatistikken.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn (lønnsstatistikken). Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedslønn i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedslønnen i alt, er

⁴ Enkelte yrker (f. eks. piloter) hvor det arbeides mindre enn 33 timer per uke, regnes likevel som heltidsansatte.

direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedslønnen er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkkvartalets utløp.

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst, jf. også boks 1.1 i kapittel 1

Beregningene som utvalget legger fram i tabell 1.1 i kap. 1, bygger på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Videre bygger beregningene i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. SSBs lønnsstatistikk er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

I privat sektor bygger SSBs lønnsstatistikk på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder⁵ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent, med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. Foretakene som omfattes av det årlige utvalget, leverer data på elektroniske media og i økende grad via Altinn-portalen⁶.

I offentlig sektor bygger lønnsstatistikken for ansatte i staten på opplysninger fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister (SST) hos Fornyings- og administrasjonsdepartementet, mens den for ansatte i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet bygger på opplysninger fra Personal administrativt informasjonssystem (PAI) hos KS. Både for ansatte i staten, i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og i helseforetakene er det totaltelling. SSB står for innhenting av lønnsopplysningene

for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for ansatte både i staten, de statlige helseforetakene, kommunene og for undervisningssektoren.

I beregningene forutsettes det at det ikke skjer noen glidning fra tellingstidspunktet for lønnsstatistikken og ut året. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Dette har forholdsvis liten betydning for gjennomsnittlig årslønn og årslønnsvekst, men kan i noe større grad påvirke størrelsen på overhenget til neste år.

I beregningene av årslønn for heltidsansatte i privat sektor etter næringshovedområde inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. undervisningssektoren er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For de statlige eide helseforetakene har en også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 44 prosent i varehandelen (utfører om lag 1/3 av årsverkene) og om lag 34 prosent blant undervisningspersonale (utfører om lag 1/4 av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 i kapittel 1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 48 prosent.

⁵ Ifølge Standard for næringsgrupper (C 182)

⁶ Internettportal for offentlig innrapportering

Vedlegg 3

Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronkursen de siste årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i Beregningsutvalgets rapport: NOU 2003:10.

Kronekursindekser

Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronkurs beregnet på grunnlag av kursene på NOK mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Stigende indeksverdi betyr depresierende kronkurs.

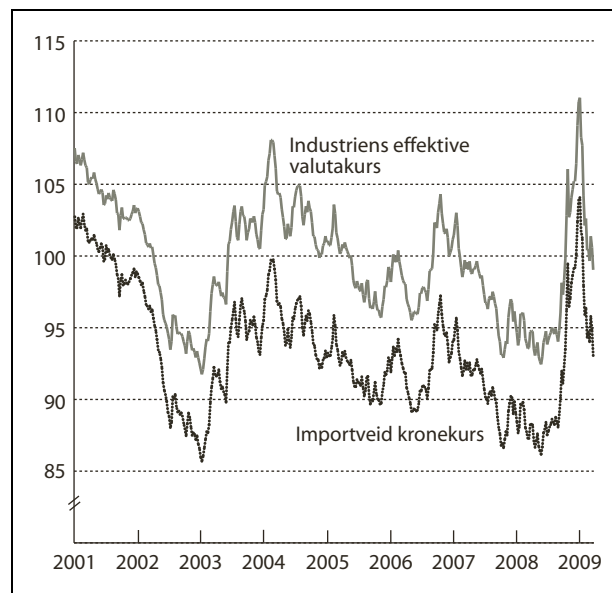
Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges import fra 44 land, som dekker 97 prosent av total import. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Stigende indeksverdi betyr depresierende kronkurs. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som konkurransekursindeksen.

Figur 3.1 viser utviklingen i disse to valutakursindeksene de siste årene. Den importveide kronkursen har i stor grad fulgt forløpet til industriens effektive valutakurs.

Utviklingen i kronkursen de siste årene

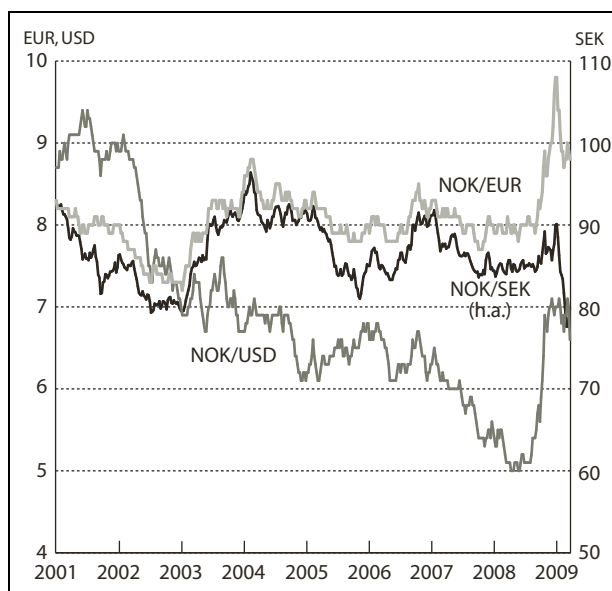
Kronekursen, målt ved industriens effektive kronkurs, styrket seg moderat gjennom årene 2000 og 2001, men tidlig i 2002 styrket kronen seg vesentlig. Målt som årsgjennomsnitt økte kronens verdi med 7,4 prosent fra 2001 til 2002. Samtidig som rentedifferansen mot utlandet falt gjennom 2003, jf. figur 3.3, svekket kronen seg. I januar 2004 var kronkursen på sitt svakeste nivå siden årsskiftet 2000/2001. Etter å ha vist en styrkende tendens gjennom mesteparten av 2004 og 2005, svekket kronen seg med 0,5 prosent fra 2005 til 2006.

I løpet av 2007 styrket kronen seg, og rentedifferansen mot handelspartnerne økte. Fra januar til oktober styrket kronen seg med 8,6 prosent. Kronen svekket seg deretter noe, og som årsgjennomsnitt styrket kronen seg med 1,7 prosent fra 2006 til 2007, målt ved industriens effektive valutakurs. I

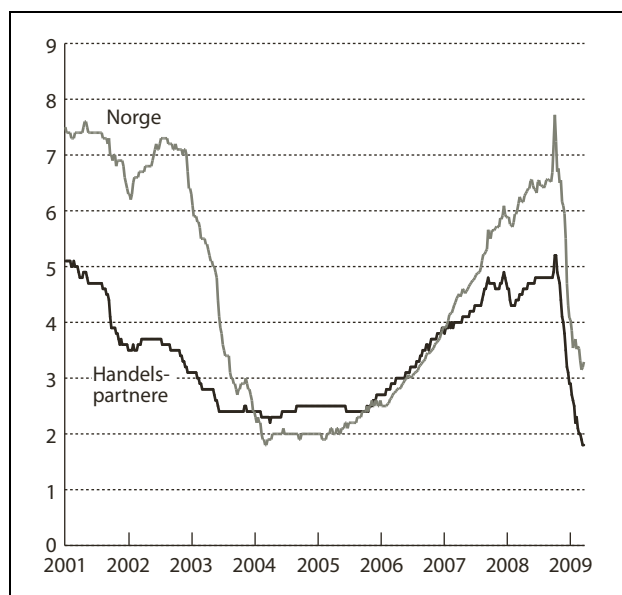
Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronkurs. Fallende kurve angir sterkere kronkurs

Kilde: Reuters EcoWin

Figur 3.2 Utviklingen i norske kroner pr. euro og amerikansk dollar (venstre akse) og svenske kroner (høyre akse). Fallende kurve angir sterkere kronkurs

Kilde: Norges Bank

Figur 3.3 Tre måneders pengemarkedsrente i Norge og hos handelspartnerne¹. Prosent

¹ Grunnet manglende datatilgjengelighet er Sør-Korea, Kina, Russland og Tyrkia ikke med i beregningen av tre måneders pengemarkedsrente hos handelspartnerne

Kilde: Reuters EcoWin

første halvår av 2008 holdt kronen seg relativt stabil, før den falt med drøyt 18 pst. i andre halvår. Til tross for den markerte kronesvekkelsen i fjor høst, var kronen 0,5 pst. sterkere i 2008 enn i 2007 målt som årsgjennomsnitt. I midten av mars i år var kronen drøyt 10 pst. sterkere enn ved starten av året, målt ved industriens effektive valutakurs.

I løpet av det siste året har kronen svekket seg markert mot EUR og USD, jf. figur 3.2. Fra februar 2008 til februar 2009 var kronesvekkelsen mot EUR på knapt 11 pst., mens svekkelsen mot USD var på hele 28 pst. Mot SEK har kronen derimot styrket seg med drøyt 5 pst. i samme periode.

De siste årene har det vært store svingninger i kronkursen. I perioden før kronen begynte å svekke seg markert i fjor høst, var det imidlertid en styrkende trend i kronkursen. Fra februar 2004 til august 2008 styrket kronen seg med om lag 12 pst. målt ved industriens effektive valutakurs.

Tabell 3.1 Vekter i industriens effektive valutakurs og I44

	Vekter i industriens effektive valutakurs ¹	Importvekter ²
Euro	39,4	376,4
Danmark	8,2	77,5
Sverige	21,2	152,8
Storbritannia	9,1	76,4
Sveits	1,1	10,9
Japan	2,9	33,6
USA	5,5	53,3
Canada	0,7	26,9
Singapore	0,9	3,7
Sør-Korea	2,4	10,9
Thailand	..	3,8
Taiwan	..	10,1
Polen	2,8	18,3
Tsjekkia	0,5	7,7
Ungarn	..	5,8
Argentina	..	1,1
Australia	..	1,6
Bangladesh	..	1,2
Brasil	..	9,8
Chile	..	1,5
Kina	3,0	59,5
Colombia	..	1
Hong Kong	1,0	4,8
Indonesia	..	2,4
India	..	4,1
Island	..	1,6
Sri Lanka	..	0,3
Marokko	..	1
Malaysia	..	4,2
Filippinene	..	1
Pakistan	..	1,1
Russland	0,7	25,2
Tyrkia	0,6	8,4
Sør-Afrika	..	2,3
	100	1000

¹ Vekter benyttet fra og med 4. februar 2008

² Importvekter fra 2005

Kilde: Norges Bank

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2003 – 2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>g Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>							
Sats	24,0 pst.	24,0 pst.	24,0 pst.	24 pst.	26 pst.	26 pst.	26 pst.
Øvre grense	45 700 kr	47 500 kr	49 400 kr	51 100 kr	53 400 kr	56 100 kr	58 900 kr
Nedre grense	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr
<i>h Lønnsfradrag⁴</i>	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr
<i>i Særfradrag for alder og uførhet</i>							
	18 360 kr	18 360 kr	19 368 kr	19 368 kr	19 368 kr	19 368 kr	19 368 kr
<i>j Avtrappingssats, skattereduksjonsregelen</i>							
	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.
<i>k Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>							
Enslige	85 200 kr	88 600 kr	92 100 kr	95 300 kr	99 600 kr	104 600 kr	109 850 kr
Ektepar	138 300 kr	143 800	151 000	156 300 kr	163 300 kr	171 500 kr	198 150 kr
<i>l foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr
Øvre grense, to barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	40 000 kr	40 000 kr
Øvre grense, tre barn	30 000 kr	30 000 kr	35 000 kr	35 000 kr	35 000 kr	55 000 kr	55 000 kr
Øvre grense, fire barn	30 000 kr	30 000 kr	40 000 kr	40 000 kr	40 000 kr	70 000 kr	70 000 kr
Osv.							
<i>n Generelle satser for barnetrygd⁵</i>							
Pr. barn	11 664 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr
<i>Sum barnetrygd (til orientering)</i>							
1 barn	11 664 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr
2 barn	23 328 kr	23 280 kr	23 280 kr	23 280 kr	23 280 kr	23 280 kr	23 280 kr
Osv.							
<i>p Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år⁵</i>							
	7 884 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet
<i>q Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms</i>							
	3 792 kr	3 840 kr	3 840 kr	3 840 kr	3 840 kr	3 840 kr	3 840 kr

¹ For næringsinntekt over 12 G ble det betalt 7,8 pst. trygdeavgift fram til og med 2004.

² For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 7 pst.

³ Trinn 2 i toppskatten gjaldt ikke for skattytere i Nord-Troms og Finnmark fram t.o.m. 1998. Det nye trinn 2 i toppskatten som ble innført f.o.m. 2000 gjelder derimot også for skattytere i Nord-Troms og Finnmark.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Ekstra barnetrygd til barn mellom 1 og 3 år fjernes fra 1. august 2003, dvs. med unntak for enslige forsørgere med overgangsstønad. Denne gruppen har fortsatt ekstra barnetrygd med en sats på 7 920 kroner fra 2004.

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.2009. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹	
				Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 0884	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-0.04.95 ⁵	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-0.04.98 ⁶	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-0.04.99 ⁷	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸	141 300	135 660
1.05.04-30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁹	146 064	140 244
1.05.05-30.04.06	60 699	108 852	199 512 ¹⁰	150 840	144 828
1.05.06-30.04.07	62 892	112 788	206 712	156 288	150 060
1.05.07-30.04.08	66 812	119 820	219 600	166 032	159 420
1.05.08-30.04.09 ¹¹	70 256	136 296	251 496	180 912 ¹²	173 532 ¹²

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.

¹⁰ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G.

¹¹ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.2008. Høy sats utgjør 94 pst. av grunnbeløpet.

¹² Sluttpoengtallet hevet fra 3,3 til 3,5 fra 1.5.2008.

Kilde: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Tabell 4.3 Timelønnskostnader for arbeidere i industrien hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før¹

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Sverige	4,9	4,2	2,4	4,0	3,9	4,3	3,8	3,6	2,9	3,0
Tyskland	1,2	-1,7	1,8	6,5	2,4	2,4	2,7	0,6	0,6	1,6
Storbritannia	5,9	7,0	4,7	3,6	5,7	4,5	6,1	4,0	4,3	4,0
Danmark	5,0	3,7	5,7	3,4	4,1	4,2	3,5	3,5	2,4	2,0
USA	2,5	1,8	2,0	4,0	4,4	5,3	4,1	2,9	3,0	0,1
Nederland	4,0	4,2	4,7	4,5	6,0	5,5	3,8	1,9	3,1	0,7
Frankrike	2,7	2,3	2,6	4,8	3,8	3,1	2,4	2,2	3,0	2,8
Italia	3,6	0,5	2,1	2,4	3,8	4,6	5,2	5,8	2,7	2,5
Finland	1,9	-0,2	5,8	4,7	4,5	3,4	3,0	4,0	2,0	4,4
Kina										
Japan	3,3	0,4	0,7	1,7	-0,5	-0,8	0,9	0,8	-0,1	-0,9
Polen	-	14,0	10,0	6,5	6,8	2,9	1,9	2,8	3,8	5,9
Belgia	2,0	3,0	2,0	4,9	1,7	3,8	1,9	2,9	2,5	2,5
Sør-Korea	13,1	6,1	10,3	6,4	6,8	10,3	5,3	7,2	5,4	7,6
Irland	3,6	5,9	6,5	7,0	10,0	5,9	4,3	4,3	6,4	6,5
Spania	4,8	0,9	4,4	3,1	5,3	4,8	4,9	3,7	3,8	4,2
Sveits	0,2	0,8	0,2	1,3	2,7	1,8	1,1	0,5	1,1	1,1
Hong Kong	5,1	0,4	-0,4	1,9	5,6	-1,4	-2,3	-0,6	2,4	2,2
Østerrike	1,7	2,2	2,5	1,9	2,9	2,5	2,7	1,7	3,4	2,8
Singapore	3,6	3,1	-4,2	5,8	0,0	-4,1	4,4	0,2	-3,9	11,7
Portugal	9,5	4,2	1,6	2,4	5,2	4,2	2,5	2,5	4,3	4,2
Russland										
Canada	0,3	1,4	1,2	2,4	2,9	4,7	4,1	3,7	2,2	0,4
Tyrkia										
Tsjekkia	10,6	9,1	11,7	7,9	2,4	5,3	6,2	5,2	3,2	5,9
<i>Norges handelspartnere</i>	<i>3,8</i>	<i>2,7</i>	<i>3,3</i>	<i>4,3</i>	<i>4,0</i>	<i>3,8</i>	<i>3,6</i>	<i>2,9</i>	<i>2,6</i>	<i>2,7</i>
<i>Memo:</i>										
Norge	4,0	7,9	4,6	3,0	6,4	5,4	3,9	5,9	2,8	4,3

¹ For noen land er det usikkert i hvilken grad tallene inkluderer pensjonskostnader

Kilde: Bureau of Labor Statistics (BLS). (Kildematerialet dekker knapt 96 prosent av Norges handelspartnere i 2003.)

Tabell 4.4 Lønnskostnader per ansatt i privat sektor hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Sverige	1,2	6,8	4,1	2,6	2,5	4,6	3,2	2,1	5,1	3,5
Tyskland	1,0	2,0	1,6	1,3	1,6	0,1	-0,1	1,3	1,3	2,3
Storbritannia	4,5	5,8	4,8	2,8	4,6	3,6	3,8	4,0	3,6	2,5
Danmark	3,7	3,1	4,1	3,7	3,5	3,2	4,3	3,8	4,7	4,2
USA	4,5	6,7	2,6	3,3	3,3	4,5	3,4	3,9	4,0	3,5
Nederland	3,5	4,8	4,8	4,4	3,2	3,4	0,8	2,7	3,1	3,4
Frankrike	1,9	2,3	2,4	3,4	3,0	3,9	3,0	3,4	2,9	2,9
Italia	1,9	1,9	2,4	1,8	1,8	3,2	2,7	1,8	2,4	3,9
Finland	2,4	4,1	4,9	1,5	2,7	3,4	3,4	3,0	3,3	5,6
Kina										
Japan	-1,6	0,1	-1,2	-2,1	-1,2	-0,9	0,0	0,0	-0,8	0,7
Polen	12,6	10,2	9,5	0,5	0,3	1,6	0,5	0,8	7,3	9,4
Belgia	3,6	1,7	3,7	3,5	1,5	2,1	1,8	3,6	4,4	3,5
Korea	2,1	3,2	6,6	4,8	7,0	4,2	3,9	2,9	4,1	7,5
Irland	4,0	8,6	6,6	3,1	5,0	4,7	6,4	5,2	6,2	5,6
Spania	1,9	2,9	4,1	3,5	2,7	1,8	2,8	2,2	2,9	4,1
Sveits	1,6	2,7	3,8	1,4	-0,5	-0,9	3,3	3,8	3,8	2,2
Hong Kong										
Østerrike	1,9	2,4	2,1	2,1	1,9	1,9	2,5	3,3	2,3	2,3
Singapore										
Portugal	2,3	4,0	2,9	2,8	5,3	1,6	3,3	2,1	5,3	3,6
Russland										
Canada	3,3	5,3	2,1	0,8	1,8	5,2	4,9	4,5	4,6	3,7
Tyrkia										
Tsjekkia	7,9	7,4	7,2	7,0	8,7	6,1	4,8	6,6	7,5	7,5
<i>Norges handelspartnere</i>	<i>2,4</i>	<i>4,4</i>	<i>3,5</i>	<i>2,5</i>	<i>2,7</i>	<i>2,9</i>	<i>2,5</i>	<i>2,6</i>	<i>3,6</i>	<i>3,6</i>
<i>Memo:</i>										
Norge	6,1	4,5	7,0	3,9	2,5	4,4	5,5	7,7	5,7	6,2

Kilder: OECD (Kilden dekker knapt 94 prosent av Norges handelspartnere i 2003.) og Beregningsutvalget

Tabell 4.5 Timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnere i EU i 2008 for alle ansatte i industrien. Handelspartnerne i tabellen =100.

Norge	128
Belgia	120
Danmark	115
Sverige	114
Frankrike	109
Tyskland	107
Nederland	104
Finland	104
Østerrike	101
UK	80
Irland	79
Italia	78
Spania	64
Portugal	32
Tsjekia	29
Polen	24

Kilder: Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 4.6 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 1999-2008

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*
<i>Inntekter:</i>	886,3	948,4	988,6	1067,6	1122,2	1155,7	1242,9	1225,3	1348,4	1462,8
Lønn	495,8	520,4	548,2	580,6	591,85	620,2	654,2	712,5	785,4	854,1
Blandet inntekt ¹ /driftsresultat	87,9	91,1	93,4	99,2	103,9	97,6	98,7	104,0	103,1	102,3
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	37,5	40,1	42,3	45,3	44,5	41,5	40,9	45,5	41,0	36,4
Formuesinntekter	57,9	71,6	64,9	97,0	103,5	100,3	138,2	50,6	77,5	97,0
<i>Herav: Avkastning på</i>										
<i>forsikringskrav</i>	18,4	19,8	23,5	23,5	25,1	25,8	25,5	26,3	26,3	29,5
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	19,4	29,8	13,6	43,4	55,5	63,2	99,8	7,6	17,7	16,9
Offentlige stønader	182,0	195,4	209,7	225,8	247,3	254,6	258,8	266,9	278,4	297,4
Andre inntekter	44,2	50,2	50,8	41,2	47,5	49,7	58,7	58,6	63,1	63,4
<i>Utgifter:</i>	266,7	286,5	312,1	326,6	325,9	324,8	339,6	364,3	429,5	478,9
Skatt av inntekt og formue	201,2	216,7	229,7	237,7	243,9	258,4	271,8	285,7	318,2	338,2
Formuesutgifter	56,5	59,8	72,0	77,8	70,5	53,7	55,0	65,6	97,6	130,6
Andre utgifter	9,0	10,0	10,3	11,1	11,6	12,6	12,7	13,0	13,7	10,1
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester</i>	18,4	19,8	21,6	23,8	28,2	33,2	34,3	32,6	40,8	48,7
<i>Disponibel inntekt</i>	619,6	661,9	676,5	740,9	796,3	830,9	903,3	861,0	918,9	983,9

* Foreløpige tall

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet fra næringsvirksomhet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.7 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1999	2000	2001 ¹	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*
Nettonasjonalprodukt	1054,0	1281,1	1323,2	1314,5	1371,0	1507,9	1697,8	1894,5	1990,9	2224,6
- Netto produksjonskatter	158,0	170,9	171,7	170,0	168,8	184,5	198,1	224,5	244,1	248,4
=Faktorinntekt	896,0	1110,1	1151,4	1144,4	1202,1	1323,3	1499,7	1669,9	1746,7	1976,3
- Lønnskostnader	604,1	638,7	678,1	710,1	728,2	763,8	810,7	886,2	980,8	1073,0
=Driftsresultat	291,8	471,4	473,2	434,2	473,9	559,4	688,9	783,7	765,9	903,3
- Driftsresultat i olje- og gass- utvinning inkl. tjenester og rørtransport	99,0	260,9	238,3	195,1	204,7	267,9	365,0	438,9	398,3	528,8
-Driftsresultat i øvrige næringer	192,8	210,4	234,9	239,1	269,1	291,5	323,9	344,8	367,5	374,4

* Foreløpige tall.

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.8 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1999	2000	2001 ¹	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*
Alle næringer	604,1	638,7	678,2	710,2	728,3	763,9	810,7	886,2	980,9	1073,0
- Offentlig forvaltning ²	173,3	182,7	198,4	210,0	219,7	229,2	240,0	255,5	277,3	302,4
- Ideelle organisasjoner, boligjenes- ter, eget bruk	14,6	15,6	16,3	17,4	18,1	19,4	20,7	21,9	23,4	25,3
- Markedsrettet virksomhet ³	416,3	440,5	463,5	482,9	490,5	515,3	550,0	608,8	680,1	745,4
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	17,1	17,0	20,5	23,1	23,9	25,1	28,2	31,3	36,0	40,6
Markedsrettet virksomhet ellers	399,1	423,5	443,0	459,8	466,6	490,2	521,8	577,5	644,1	704,8
- Markedsrettet virksomhet ³	388,7	411,7	430,9	447,8	454,7	476,8	507,8	562,4	627,6	686,8
Fastlands-Norge	388,7	411,7	430,9	447,8	454,7	476,8	507,8	562,4	627,6	686,8
- Industri	95,3	97,4	99,5	102,4	101,1	104,1	110,1	122,9	136,3	147,5
- Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	39,9	39,6	41,0	43,0	40,9	41,8	45,7	54,2	61,5	68,9
- Råvarebasert industri	20,1	20,8	21,1	21,1	21,8	23,0	23,8	25,7	28,2	29,8
- Øvrige industrinæringer	35,2	37,0	37,5	38,3	38,4	39,2	40,6	42,9	46,6	48,8
- Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge		314,3	331,4	345,5	353,7	372,7	397,7	439,6	491,3	539,3

* Foreløpige tall.

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.² Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.³ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonseenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.9 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 1.1

Arbeidere i NHO-bedrifter ² :														
År	Arbeidere i alt	Industriarbeidere	Nærings- og nytelse	Tekstil- og beklledning	Treindustri	Treforedling- og papirvare-ind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Elektrokjemisk industri	Jern- og metall-industri	Varehandel			Hotell- og rest. ³
											I alt	Engroshandel	Detailhandel	
1999	4,9	4,7	4,2	3,1	2,5	5,3	4,2	3,2	6,0	5,3				
2000	4,5	4,5	3,9	3,9	4,3	8,1	4,4	2,9	4,3	4,1				
2001	4,9	4,9	4,2	4,7	4,3	5,3	7,7	5,3	5,8	5,0				
2002	5,6	5,0	6,1	4,6	6,1	4,8	3,4	5,4	4,0	5,5				
2003	4,0	3,5	4,0	4,6	3,0	4,3	2,9	4,2	7,8	2,5				
2004	3,6	3,6	4,0	4,6	3,1	3,6	3,9	2,5	2,3	4,0				
2005	3,2	3,4	3,6	3,4	3,1	3,5	3,8	3,3	3,9	3,6				
2006	4,2	3,6	3,3	2,5	3,9	4,2	3,3	3,8	3,3	3,8				
2007	5,4	5,5	5,4	4,8	5,8	4,2	3,9	6,3	6,7	6,4				
2008	5,7	5,7	5,7	4,8	5,8	3,8	5,0	6,2	6,7	5,9				
1998-08	56,7	54,4	54,4	49,3	50,6	58,3	51,5	52,4	63,9	56,8				
Gj. sn per år	4,6	4,4	4,4	4,1	4,2	4,7	4,2	4,3	5,1	4,6				
Årslønn 2008	kr 357 800	kr 354 400	kr 325 700	kr 288 900	kr 326 600	kr 340 900	kr 405 900	kr 341 800	kr 395 200	kr 367 300				
Arbeidere i NHO-bedrifter ² :														
År	Bygg- og anleggsvirksomhet	Transport- sektoren	Funksjonærer i NHO-bedrifter			Forretnings- og sparebanker ⁴			Varehandel			Hotell- og rest. ³		
			I alt	Byggevirk.	Byggevirk. sektoren	I alt	Industrifunk.	Forretnings- og sparebanker ⁴	I alt	Engroshandel	Detailhandel			
1999	5,7	5,8	4,8	4,8	4,7	5,1	4,7	5,1	4,7	4,0	4,1			
2000	5,3	5,5	4,2	4,6	4,7	5,3	4,7	5,3	4,5	4,2	4,4			
2001	4,9	5,2	5,3	7,1	5,3	4,7	5,2	5,3	5,2	4,6	3,6			
2002	5,3	5,3	5,4	5,6	6,1	6,2	4,4	4,2	4,4	5,5	5,6			
2003	3,7	3,9	5,2	5,1	4,6	4,5	4,6	4,2	4,6	5,0	3,1			
2004	3,6	3,6	4,0	4,1	3,8	4,0	3,9	3,3	3,9	4,3	1,5			
2005	2,7	2,9	3,8	4,1	4,3	7,7	3,7	4,0	3,9	3,9	2,5			
2006	3,9	4,1	3,9	5,1	4,6	5,6	3,4	3,4	4,6	4,6	3,3			
2007	5,4	5,5	4,4	6,3	5,7	5,2	5,9	5,5	5,0	5,0	4,2			
2008	5,4	5,4	6,6	5,8	6,3	9,2	4,3	4,5	4,5	4,6	4,6			
1998-08	56,6	58,5	59,2	66,9	62,9	74,7	54,7	53,9	56,2	43,6				
Gj. sn per år	4,6	4,7	4,8	5,3	5,0	5,7	4,5	4,4	4,6	3,7				
Årslønn 2008	kr 382 000	kr 378 200	kr 328 500	kr 527 800	kr 533 300	kr 523 000	kr 398 800	kr 441 100	kr 340 800	kr 281 000				

Tabell 4.9 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 1.1

År	Forretningsm. tj. yt	Kommunene			Spekter-bedrifter	
		Staten	I alt	Undervisnings- sektoren	Helse- foretakene	Øvrige bedrifter
1999	5,6	4,7	5,0	4,5	-	-
2000	5,2	4,6	4,0	6,0	-	-
2001	4,1	4,2	3,5	7,8	-	-
2002	4,6	5,9	6,0	8,2	5,3	5,5
2003	4,8	4,3	4,4	5,4	7 ⁵	3,8
2004	3,5	3,7	3,8	3,2	3 ⁶	3,4
2005	2,4	3,4	3,4	3,0	3,3 ⁶	3,6
2006	3,2	4,5	3,9	2,6	3,7 ⁷	4,8 ⁸
2007	5,0	5,1	4,8	3,6	4,9 ⁷	5,3
2008	4,8	6,7	6,7 ⁹	5,7	6,5 ⁷	6,2
1998-08	52,6	58,4	56,0	62,6	-	-
Gj. sn per år	4,3	4,7	4,5	5,0	-	-
Årslønn 2008	kr 467 700	kr 410 600	kr 367 200	kr 411 400	kr 411 200	kr 393 900

¹ Veksttallene er per årsværk for arbeidere i NHO-bedrifter, funksjonærer i NHO-bedrifter fra og med 2002, staten, skoleverket, kommunene, hotell- og restaurantvirksomhet og Spekter-bedrifter. For de andre er de for heltidsansatte.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidsstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Forsikring er inkludert fra og med 2003.

⁵ Legene trakk opp lønnsveksten med om lag 2 prosentpoeng

⁶ Heltidsansatte

⁷ Lønnsveksten i 2006, 2007 og 2008 er per årsværk og er beregnet av Spekter på grunnlag av et datamateriale de har innhentet per oktober i årene 2005 – 2008 supplert med innhenting også på andre tidspunkter. Spekter beregnet også lønnsveksten for årene 2002 og 2003. For årene 2004 og 2005 er lønnsveksten for heltidsansatte og er beregnet av SSB. På grunnlag av innhentet lønnsdata per oktober i årene 2005 - 2008 har SSB beregnet lønnsveksten for heltidsansatte til 3,0 prosent fra 2005 til 2006, til 6,8 prosent fra 2006 til 2007 og til 5,1 prosent fra 2007 til 2008.

⁸ Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

⁹ En oppjustering av minstelønnsattsene for høyskolegruppene pr 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 4.10 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 1999-2008

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 ¹	2006 ¹	2007 ¹	2008 ¹	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2008	
											Menn	Kvinner
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>												
Industri i alt	89,1	88,8	88,9	89,1	88,3	89,6	92,8	92,5	92,2	91,7	342 200	313 900
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	90,3	89,1	92,9	85,9	87,4	92,3	100,8	102,8	100,4	102,1	333 600	340 800
Varehandel i alt	83,5	84,1	84,6	85,4	85,4	86,0	87,6	86,4	86,3	89,3	341 900	305 300
Finanstjenester i alt	82,7	82,7	81,7	79,4	77,4	77,4	79,3	77,1	74,9	75,4	514 100	387 400
Skoleverket i alt	89,0	95,9	98,3	92,4	93,3	96,6	96,5	101,1	103,4	102,5	358 100	367 100
Staten i alt	92,9	92,8	91,6	92,6	91,7	93,6	92,8	92,6	94,4	93,8	362 300	339 800
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	92,2	91,9	92,7	92,7	92,5	92,1	94,5	94,1	94,0	93,4	330 300	308 400
Helseforetak			92,3	92,1	93,1	91,4	95,7	95,9	94,6	93,8	332 800	312 000
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>												
Industri i alt	88,3	89,8	89,4	89,6	89,2	89,4	90,3	90,4	88,8	88,9	406 700	361 700
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	92,0	94,2	93,6	93,4	94,2	95,5	94,6	93,6	91,5	92,6	408 900	378 700
Varehandel i alt	83,2	82,7	84,0	84,2	85,3	85,6	83,8	83,5	82,5	83,5	416 700	348 200
Finanstjenester i alt	79,9	80,3	79,2	78,6	78,7	78,8	78,5	76,4	75,5	75,2	552 800	415 600
Skoleverket i alt	90,3	89,8	91,0	91,4	93,1	92,1	91,4	93,5	95,8	95,5	397 800	379 800
Staten i alt	90,4	88,2	89,0	88,5	87,9	89,9	90,4	90,3	91,1	91,0	390 100	354 800
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	92,9	92,8	93,3	92,9	93,5	93,0	92,3	92,8	92,6	92,5	359 100	332 100
Helseforetak			90,8	92,0	91,2	90,1	89,1	88,8	87,8	87,0	379 800	330 400
<i>Utdanning på videregående skolenivå herav fagutdanning</i>												
Industri i alt	91,3	92,4	92,1	92,3	90,5	89,8	91,0	90,8	88,0	88,3	405 300	357 900
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	91,1	88,5	92,4	90,7	89,4	90,9	90,7	88,2	88,3	90,7	409 100	371 100
Varehandel i alt	85,4	86,9	86,0	85,3	86,2	87,2	85,5	85,1	84,0	84,3	399 600	336 700
Finanstjenester i alt	81,5	80,1	78,5	79,9	80,5	81,6	83,7	83,7	77,7	77,5	503 200	390 000
Skoleverket i alt	87,4	87,7	89,1	87,9	88,6	86,5	86,2	86,3	91,6	91,6	404 800	370 800
Staten i alt	89,0	87,6	89,0	89,0	88,0	90,2	90,7	90,0	90,3	89,1	380 400	338 800
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	93,5	92,5	92,2	92,2	92,3	91,5	91,2	91,5	90,9	90,6	353 700	320 600
Helseforetak				89,9	89,5	87,8	87,7	87,1	85,7	85,2	377 500	321 700

Tabell 4.10 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 1999-2008

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 ¹	2006 ¹	2007 ¹	2008 ¹	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2008	
											Menn	Kvinner
<i>Universitets- eller høskoleutdanning, til og med 4 år</i>												
Industri i alt	82,1	82,2	83,2	83,8	83,3	82,5	82,7	82,0	81,9	83,4	555 700	463 500
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	79,6	82,4	84,3	78,5	84,6	84,6	83,2	83,8	86,2	84,5	559 000	472 400
Varehandel i alt	77,0	76,7	75,8	77,8	78,0	78,4	79,8	79,9	77,0	78,4	561 200	440 200
Finanstjenester i alt	78,5	78,7	75,2	76,0	74,9	75,6	73,7	71,0	69,5	66,5	768 400	511 300
Skoleverket i alt	95,2	95,1	95,5	96,4	96,6	97,3	97,9	97,7	97,9	97,9	478 500	415 600
Staten i alt	93,0	91,5	91,3	91,2	91,9	94,2	94,8	94,1	94,0	93,8	430 800	404 100
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	92,2	93,2	92,3	91,7	91,8	91,5	90,6	91,3	90,4	90,4	430 700	389 400
Helseforetak			95,3	95,4	94,5	93,3	93,6	93,8	94,3	93,7	426 800	399 700
<i>Universitets- eller høskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>												
Industri i alt	79,7	80,6	82,9	81,4	81,4	81,3	82,0	81,5	81,6	81,0	708 300	573 800
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	78,1	79,5	79,4	81,0	87,1	87,2	81,8	92,3	83,1	85,5	710 100	607 200
Varehandel i alt	82,3	78,7	81,1	81,0	86,2	87,3	91,2	87,3	81,5	82,0	677 100	555 100
Finanstjenester i alt	79,5	77,9	78,5	78,2	80,3	78,9	76,6	74,7	73,9	69,1	892 300	616 400
Skoleverket i alt	94,9	95,2	95,7	95,9	96,3	96,6	96,6	96,6	96,5	97,0	478 500	464 300
Staten i alt	90,7	89,8	90,1	90,2	90,4	90,8	91,1	90,9	90,4	90,3	513 200	463 200
Kommune og fylkes- kommune ialt ²	85,9	85,7	85,4	92,1	91,1	91,3	90,3	90,9	90,7	90,4	505 700	457 400
Helseforetak			82,8	81,6	80,1	78,6	78,4	78,6	78,5	79,4	703 000	558 400

¹ Endrede definisjoner på utdanningsnivåene for 2005 - 2008. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

² Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget.

Kilder: SSB og Beregningsutvalget

Tabell 4.11 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring per 1.9/1.10/1.12. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 ¹	2006 ¹	2007 ¹	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2007	
											Menn	Kvinner
											2007	2007
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,5	79,8	79,2	80,5	85,3	87,6	85,3	86,7	88,3	90,4	609 700	550 800
Industri	86,3	86,2	87,4	87,3	87,5	87,0	87,5	88,5	88,9	87,9	391 600	344 300
Kraftforsyning	87,8	88,0	87,7	87,4	89,3	87,2	87,6	89,8	88,7	89,2	465 500	415 200
Bygge- og anleggs- virksomhet	90,1	91,1	92,4	92,6	92,4	94,9	95,8	96,5	97,6	97,0	371 700	360 300
Varehandel	77,7	79,1	78,5	79,4	79,7	80,6	81,0	79,9	79,8	78,8	398 500	314 000
Hotell- og restaurant Virksomhet				89,5	90,4	88,4	89,8	89,0	89,4	88,9	300 300	267 000
Samferdsel	87,0	85,8	86,3	86,2	87,6	88,0	88,3	89,5	89,2	89,2	400 500	357 300
Finanstjenester	73,4	74,2	73,7	71,6	71,9	71,9	72,4	70,6	68,1	67,6	614 900	415 600
Eiendomsdrift og forret- ningsmessig tjeneste- yting	72,3	75,4	75,1	76,3	76,4	77,6	78,5	78,9	79,3	79,6	472 100	375 900
Staten	88,6	88,9	87,3	88,0	88,2	87,7	89,2	89,7	89,7	90,2	409 300	369 100
Undervisningspersonale i skoleverket	93,3	93,5	93,4	93,9	94,8	95,1	96,0	96,7	96,4	96,7	403 500	390 100
Kommune og fylkeskommune ²	87,2	86,6	87,0	90,2	91,4	91,7	91,4	91,2	91,9	91,4	358 100	327 500
Helseforetak				76,7	78,6	76,0	76,1	78,2	78,2	79,5	472 300	375 500
Privat undervisning	85,4	84,9	85,1	83,8	85,5	87,1	87,3	87,0	87,3	86,9	412 800	358 500
Private helse- og sosialtjenester	87,1	87,3	85,3	87,3	85,9	86,3	84,7	85,2	84,6	85,2	375 200	319 900
Sosiale og personlige tjenester	82,0	85,5	83,8	85,6	84,6	86,6	86,6	87,4	87,0	85,4	432 900	369 600
Gjennomsnitt/sum (heltids- + deltidsansatte)	83,6	83,4	83,5	83,3	83,9	84,3	84,7	84,7	84,6	84,3	414 700	349 600

¹ Endrede definisjoner på utdanningsnivåene for 2005 - 2007. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

² Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.12 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10/1.12 for heltidsansatte etter utdanningsgrupper³ og næring². Kroner og prosent. 1998-2008

	Andeler ⁴		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst 1998-2008	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10/1.12. 2008
	2008	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁷	2007	2008			
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>														
Industri i alt	22	3,2	3,8	3,7	5,6	3,0	3,1	3,6	4,1	5,4	5,8	24,0	336 400	
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	22	4,9	4,1	4,6	5,6	3,4	3,7	2,1	3,3	4,7	6,4	21,8	333 900	
Varehandel i alt	26	3,8	4,5	5,3	5,3	2,9	4,9	3,8	3,9	4,1	1,6	19,6	330 500	
Finanstjenester i alt ⁶	5	3,7	5,2	4,2	6,5	3,4	5,0	5,4	5,4	6,0	7,5	32,9	437 700	
Skoleverket i alt	0	-0,8	8,4	1,2	9,6	2,0	6,4	1,8	8,1	6,7	4,2	30,2	363 400	
Staten i alt	5	2,8	4,9	4,4	4,0	2,2	3,6	3,4	4,7	4,4	7,8	26,2	351 500	
Kommune og fylkeskommune i alt	12	1,1	4,7	5,4	6,7	1,9	4,9	2,3	5,0	4,7	7,3	26,6	316 300	
Helseforetak	7	-	-	-	8,2	1,4	3,6	3,4	2,4	7,0	7,2	25,8	318 500	
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>														
Industri i alt	51	4,0	4,8	4,2	5,8	2,8	2,9	7,3	4,9	6,5	6,2	27,3	398 700	
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	57	5,1	4,7	4,9	5,7	2,7	3,8	3,4	4,9	7,1	6,3	28,2	407 600	
Varehandel i alt	53	3,7	5,9	4,3	4,3	3,7	3,5	4,4	4,3	4,1	4,0	24,7	396 900	
Finanstjenester i alt ⁶	44	4,1	4,4	4,2	6,4	1,6	4,9	6,5	5,7	5,5	7,7	34,2	478 300	
Skoleverket i alt	3	2,6	9,4	5,4	10,3	3,2	3,0	0,3	5,2	5,4	5,6	21,0	391 200	
Staten i alt	29	2,2	6,8	2,7	6,3	2,4	3,3	2,6	4,5	4,6	7,9	25,0	374 900	
Kommune og fylkeskommune i alt	38	1,3	4,4	4,7	6,4	2,3	4,8	2,4	5,5	5,1	8,1	28,7	342 000	
Helseforetak	22	-	-	-	8,6	1,6	4,0	3,3	2,7	8,6	7,2	28,5	346 300	
<i>Utdanning på videregående skolenivå herav fagutdanning⁵</i>														
Industri i alt	29	5,1	4,2	4,5	5,2	3,7	3,3	3,2	4,7	8,0	6,4	28,2	400 700	
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	42	6,8	5,4	5,7	6,1	2,5	4,1	3,8	4,7	7,7	6,2	29,4	408 500	
Varehandel i alt	19	5,5	6,3	5,6	4,1	4,1	3,2	4,8	3,7	7,1	5,5	26,7	390 900	
Finanstjenester i alt ⁶	3	2,2	5,6	4,3	5,7	5,1	3,1	8,0	0,9	7,5	7,3	29,6	453 500	
Skoleverket i alt	1	1,2	11,6	3,9	8,2	1,4	3,9	0,4	4,6	6,1	6,0	22,7	400 900	
Staten i alt	6	2,9	5,5	3,1	6,1	2,2	2,7	2,5	5,2	4,9	9,4	27,0	369 500	
Kommune og fylkeskommune i alt	13	0,4	4,0	3,8	8,0	2,0	4,9	2,7	5,0	5,0	8,3	28,7	337 700	
Helseforetak	6	-	-	-	-	1,8	5,6	3,6	3,3	9,0	8,3	33,4	354 200	

Tabell 4.12 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10/1.12 for heltidsansatte etter utdanningsgrupper³ og næring². Kroner og prosent. 1998-2008

	Andeler ⁴		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst 1998-2008	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10/1.12. 2008
	2008	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁷	2007	2008			
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år</i>														
Industri i alt	14	4,0	5,8	5,6	7,1	2,7	2,3	3,8	5,0	5,7		25,3	530 800	
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	8	4,7	4,7	5,2	7,5	3,4	2,0	5,1	5,0	6,2	9,1	30,4	546 100	
Varehandel i alt	14	4,6	6,5	7,1	5,4	0,0	2,6	2,9	6,8	4,2	5,4	23,9	518 000	
Finanstjenester i alt ⁶	38	2,8	5,7	3,9	3,6	2,8	2,9	10,0	6,7	5,9	11,1	42,2	666 400	
Skoleverket i alt	84	1,7	9,6	4,2	10,5	2,4	3,6	2,1	3,0	3,6	6,2	19,8	418 900	
Staten i alt	31	2,4	6,6	4,1	6,2	1,5	3,6	3,2	4,9	4,8	7,8	26,8	418 500	
Kommune og fylkeskommune i alt	41	2,2	5,3	5,0	6,0	3,0	5,5	2,4	5,6	4,8	7,5	28,6	400 000	
Helseforetak	47	-	-	-	9,4	3,7	3,4	3,1	2,8	8,9	5,6	26,0	405 500	
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>														
Industri i alt	5	4,1	5,5	5,8	7,1	3,2	2,4	3,7	4,7	6,1		26,0	676 100	
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	2	3,1	6,5	4,4	5,7	6,4	0,0	7,8	7,5	2,7	8,5	29,2	695 700	
Varehandel i alt	3	5,7	4,1	9,0	3,5	2,8	-3,5	4,4	6,8	7,5	4,7	21,1	634 100	
Finanstjenester i alt ⁶	10	1,0	9,3	0,2	4,6	2,1	3,8	6,4	6,8	4,4	13,1	39,3	809 200	
Skoleverket i alt	12	2,5	9,8	3,9	9,8	1,9	3,1	0,7	3,1	3,5	7,5	19,1	471 800	
Staten i alt	31	2,7	5,5	5,4	6,6	2,3	3,5	3,5	4,6	4,6	7,2	25,7	492 300	
Kommune og fylkeskommune i alt	6	2,2	3,4	4,8	5,2	2,6	4,8	2,7	5,4	5,8	7,2	28,7	481 900	
Helseforetak	19	-	-	-	10,1	11,9	0,2	1,0	3,5	2,5	1,3	8,8	632 300	

¹ Registrert månedslønn i alt per 1.9/1.10/1.12*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper.

³ NOS Standard for utdanningsgruppering. Fra og med 2005 er nivå tallene for utdanning basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves. Endringene i utdanningsgrupperingen medfører først og fremst endringer i fordelingen mellom videregående utdanninger og utdanninger på grunnskolenivå.

⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring.

⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁷ For enkelte grupper, bl.a. for ansatte i staten, i deler av finanstjenester og i helseforetakene, ble det i 2006 gitt tariff tillegg som først kom med i lønnsstatistikken for 2007.

Tabell 4.13 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn (månedslønn*12)¹ per 1.9/1.10 for alle ansatte per heltidsekvivalent etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2007

	Vekst i prosent av samme tidspunkt året før										Samlet vekst 97-07	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10/ 1.12. 2007
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁶	2007		
<i>Industri i alt</i>	7,2	4,7	4,4	4,2	6,4	3,8	3,6	3,5	4,3	5,9	59,8	380 800
Utdanning på grunnskolenivå	7,1	3,1	4,1	3,5	5,6	3,2	2,9	3,5	1,5	5,2	47,4	316 000
Utdanning på videregående skolenivå	7,3	4,3	4,2	4,0	5,7	3,7	3,6	3,2	7,5	7,2	63,8	373 000
Av dette:												
- Fagutdanning ⁴	7,7	5,1	4,4	4,3	5,3	4,0	3,2	1,3	4,4	10,0	62,0	375 500
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8,9	6,8	5,4	5,1	6,6	2,4	2,6	3,4	4,3	6,4	65,5	496 500
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	9,3	5,9	6,0	5,3	7,5	2,1	2,2	3,0	6,4	6,3	68,8	631 500
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	7,2	4,9	4,3	4,6	6,0	2,9	3,5	3,8	4,1	6,0	56,9	371 000
Utdanning på grunnskolenivå	7,1	5,0	4,0	4,5	5,7	3,6	3,6	-6,0	3,2	4,7	38,6	313 400
Utdanning på videregående skolenivå	7,1	5,1	4,7	4,9	5,7	2,8	3,8	8,1	5,0	7,1	67,4	382 900
Av dette:												
- Fagutdanning ⁴	8,5	6,8	5,3	5,7	6,2	2,5	4,0	4,2	3,0	9,5	68,8	384 300
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	5,4	4,6	4,7	5,3	7,4	3,2	2,3	4,0	4,9	6,5	59,7	497 400
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	0,1	3,1	6,3	4,7	5,4	6,6	-0,1	7,9	7,6	2,2	53,9	636 800
<i>Varehandel i alt</i>	6,9	4,6	4,6	5,7	4,8	3,1	3,3	3,9	5,4	4,4	57,5	365 200
Utdanning på grunnskolenivå	6,4	4,0	2,8	8,1	2,6	2,5	5,1	3,0	-0,7	3,1	43,3	303 600
Utdanning på videregående skolenivå	6,0	4,5	4,8	5,2	4,0	3,4	3,6	3,8	8,7	6,1	63,0	365 000
Av dette:												
- Fagutdanning ⁴	7,5	6,0	5,8	6,0	4,2	4,4	2,9	2,2	3,5	9,8	65,9	364 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	9,9	6,2	6,7	7,4	5,4	1,3	0,7	2,8	6,9	4,2	64,8	471 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	10,8	6,2	4,3	8,6	4,4	3,8	-4,4	3,9	6,9	7,1	64,0	594 800

Tabell 4.13 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn (månedslønn*12)¹ per 1.9/1.10 for alle ansatte per heltidsekvivalent etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2007

	Vekst i prosent av samme tidspunkt året før										Samlet vekst 97-07	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10/ 1.12. 2007
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁶	2007		
<i>Finanstjenester i alt</i> ⁵	8,1	4,0	5,1	6,7	6,0	2,9	4,2	8,0	7,1	7,1	81,9	516 400
Utdanning på grunnskolenivå	8,3	3,1	4,9	5,6	7,0	3,3	5,1	5,7	1,3	1,3	68,4	399 200
Utdanning på videregående skolenivå	7,4	4,1	4,1	4,5	6,7	1,9	5,0	6,0	6,4	6,4	68,7	434 800
Av dette:												
- Fagutdanning ⁴	9,0	2,3	5,0	4,7	6,2	4,6	3,6	3,8	4,0	4,0	69,3	415 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	7,6	2,7	5,5	6,6	3,8	2,6	2,8	9,6	6,5	6,5	75,7	590 700
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	6,9	0,9	9,3	7,7	4,0	1,3	4,0	6,2	6,7	6,7	64,0	710 700
<i>Statsansatte</i>	8,5	2,4	7,3	4,9	6,5	3,2	4,1	3,5	4,8	4,8	62,7	390 800
Utdanning på grunnskolenivå	7,6	2,5	4,4	4,5	4,1	1,8	4,2	4,8	4,8	4,1	51,9	321 000
Utdanning på videregående skolenivå	8,1	1,7	6,0	4,4	5,9	2,3	3,6	3,5	4,5	4,6	54,7	344 200
Av dette:												
- Fagutdanning ⁴	9,7	2,3	5,5	4,1	5,9	2,1	3,1	2,5	3,0	7,0	55,0	336 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	7,9	2,2	6,3	4,5	6,1	1,5	3,8	3,2	4,8	4,9	55,4	385 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	7,3	2,3	5,6	4,3	6,6	2,3	3,6	3,5	4,6	4,6	54,7	456 100
<i>Skoleverket</i>	8,6	1,9	9,7	4,3	10,7	2,4	3,9	1,9	2,7	3,7	61,8	394 900
Utdanning på grunnskolenivå	10,7	0,9	8,3	3,4	7,4	2,9	8,9	-1,9	5,8	4,0	62,7	332 200
Utdanning på videregående skolenivå	9,0	2,6	9,1	5,0	10,6	3,0	4,9	2,8	4,1	4,5	71,2	360 700
Av dette:												
- Fagutdanning ⁴	9,6	1,3	10,4	4,1	8,8	1,8	6,2	0,0	3,6	5,5	64,1	371 400
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8,8	1,7	9,6	4,3	10,7	2,3	3,9	2,0	2,7	3,6	61,6	391 500
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	7,0	2,5	9,7	3,9	10,0	1,8	3,6	0,5	2,8	3,7	55,3	434 500

Tabell 4.13 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn (månedslønn*12)¹ per 1.9/1.10 for alle ansatte per heltidsekvivalent etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2007

	Vekst i prosent av samme tidspunkt året før										Samlet vekst 97-07	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10/1.12. 2007
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ⁶	2007		
<i>Kommune- og fylkeskommune</i>					6,9	2,8	5,1	2,7	5,9	4,9	-	334 500
Utdanning på grunnskolenivå					7,8	2,0	4,9	3,6	5,1	4,5	-	294 200
Utdanning på videregående skolenivå					7,3	2,3	4,9	3,6	5,8	4,9	-	314 500
Av dette:												
- Fagutdanning ⁴					8,0	2,1	4,9	2,7	5,3	4,8	-	309 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år					6,2	2,9	5,2	2,1	5,6	4,6	-	365 900
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år					5,0	2,9	4,4	3,2	5,0	5,9	-	446 000
<i>Helseforetak</i>						5,3	4,5	1,9	3,5	8,1	-	399 000
Utdanning på grunnskolenivå						1,8	4,3	4,2	2,3	6,4	-	298 800
Utdanning på videregående skolenivå						1,8	4,6	3,2	2,6	8,5	-	322 600
Av dette:												
- Fagutdanning ⁴						2,2	5,5	3,6	2,6	9,4	-	325 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år						3,6	4,2	2,7	2,9	8,8	-	387 900
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år						12,0	-0,1	0,4	3,5	2,6	-	611 600

¹ Registrert månedslønn i alt per 1/9/1.10/1.12*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper

³ NOS Standard for utdanningsgruppering. Fra og med 2005 er nivåtallene for utdanning basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves. Endringene i utdanningsgrupperingen medfører først og fremst endringer i fordelingen mellom videregående utdanninger og utdanninger på grunnskolenivå.

⁴ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁵ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁶ For enkelte grupper, bl.a. for ansatte i staten, i deler av finanstjenester og i helseforetakene, ble det i 2006 gitt tariff tillegg som først kom med i lønnsstatistikken for 2007.

Kilder: SSB og Beregningsutvalget

Tabell 4.14 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister¹. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2006

1993 Desil	Lønnsinntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt	Over- føringer	Samlet gj.sn inntekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	2,8	-0,5	-0,7	98,3	44 048	7,7	92,3
2	1,9	0,1	6,0	92,0	61 687	6,4	93,6
3	1,4	0,2	7,5	90,8	69 912	5,7	94,3
4	1,7	0,4	8,3	89,7	80 115	8,0	92,0
5	1,9	0,4	7,5	90,2	91 623	10,6	89,4
6	2,3	0,5	7,2	90,0	104 416	12,8	87,2
7	2,6	0,5	7,1	89,9	118 628	14,3	85,7
8	3,1	0,6	7,6	88,7	135 457	15,4	84,6
9	4,3	0,7	8,6	86,4	159 574	16,6	83,4
10	6,1	1,3	19,1	73,6	258 161	21,9	78,1
Alle	3,4	0,6	9,9	86,0	112 360	14,4	85,6
2006							
Desil							
1	2,8	-1,6	-2,5	101,3	91 600	13,0	87,0
2	2,2	0,1	3,1	94,6	122 100	9,0	91,0
3	2,6	0,2	2,9	94,4	141 400	9,9	90,1
4	2,5	0,2	2,5	94,8	159 300	11,1	88,9
5	2,8	0,2	2,4	94,6	177 200	12,9	87,1
6	3,4	0,2	2,4	94,0	197 000	14,6	85,4
7	3,7	0,3	2,6	93,4	219 400	16,2	83,8
8	4,5	0,4	3,1	92,0	246 400	17,6	82,4
9	6,1	0,5	3,9	89,5	285 400	18,9	81,1
10	7,2	1,1	19,3	72,5	459 200	24,1	75,9
Alle	4,5	0,4	6,3	88,9	209 900	16,7	83,3

¹ Trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene er minst lik minstepensjon og overstiger eventuell yrkesinntekt. Dette var en gruppe på 936 082 personer i 1993 og 1 053 307 personer i 2006. Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.15 Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹ for personer med lønn over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn². 1986, 1993 og 2006

Desil	1986		1993		2006		Reell endring ³ 1986-2006. Prosent
	Gj.snitt Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	
1	88 700	5,6	124 700	5,6	212 700	5,4	35,1
2	104 100	6,6	145 900	6,6	251 900	6,4	36,3
3	117 800	7,4	163 300	7,4	282 300	7,1	35,0
4	128 700	8,1	178 500	8,1	309 000	7,8	35,2
5	138 400	8,7	193 100	8,7	335 300	8,5	36,5
6	150 200	9,5	208 500	9,4	363 900	9,2	36,5
7	164 300	10,4	226 700	10,2	396 800	10,0	36,0
8	181 700	11,5	250 400	11,3	441 300	11,2	36,8
9	209 200	13,2	289 700	13,1	520 700	13,2	40,2
10	301 700	19,0	432 900	19,6	842 500	21,3	57,3
Alle	158 500	100,0	221 400	100,0	395 600	100,0	40,6
Gini-koeffisient		0,199		0,202		0,21	
Antall personer		1 346 000		1 430 246		1 674 322	

¹ Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangivelsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid, arbeidsledighetstrygd og enkelte naturlytelser er inkludert.

² Alle personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 113 520 kroner i 1993 og 190 680 kroner i 2006.

³ Endring i realverdien (målt i 2006-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for den enkelte desil.

Kilde: Registerbasert inntektsstatistikk (1993, 2006), Inntekts- og Formuesundersøkelsen (1986). Statistisk sentralbyrå.

Norges offentlige utredninger

2008 og 2009

Statsministeren:

Arbeids- og inkluderingsdepartementet:

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2008.
NOU 2008: 10.

Yrkessykdommer. NOU 2008: 11.

Skift og turnus – gradvis kompensasjon for ubekvem arbeidstid. NOU 2008: 17.

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2009.
NOU 2009: 7.

Barne- og likestillingsdepartementet:

Kvinner og homofile i trossamfunn. NOU 2008: 1.

Kjønn og lønn. NOU 2008: 6.

Med barnet i fokus. NOU 2008: 9.

Farskap og annen morskap. NOU 2009: 5.

Tilstandsrapport ved salg av bolig. NOU 2009: 6.

Finansdepartementet:

Kultur momsutvalget. NOU 2008: 7.

Revisjonsplikten for små foretak. NOU 2008: 12.

Eierkontroll i finansinstitusjoner. NOU 2008: 13.

Om foretaksstyring og tiltak mot manipulering av finansiell informasjon. NOU 2008: 16.

Skadeforsikringsselskapenes virksomhet.
NOU 2008: 20.

Kapital- og organisasjonsformer i sparebanksektoren mv.
NOU 2009: 2

Tiltak mot skatteunndragelser. NOU 2009: 4

Fiskeri- og kystdepartementet:

Retten til fiske i havet utenfor Finnmark.

NOU 2008: 5.

Fornyings- og administrasjonsdepartementet:

Individ og integritet. NOU 2009: 1.

Forsvarsdepartementet:

Helse- og omsorgsdepartementet:

Fordeling av inntekter mellom regionale helseforetak.
NOU 2008: 2.

Justis- og politidepartementet:

Fra ord til handling. NOU 2008: 4.

Bourbon Dolphins forlis den 12. april 2007.

NOU 2008: 8.

Barn og straff. NOU 2008: 15.

Fiskefartøyet "Western"s forlis 6. februar 1981.

NOU 2008: 19.

Nettbankbasert betalingsoverføring. NOU 2008: 21.

Kommunal- og regionaldepartementet:

Kultur- og kirke departementet:

Kunnskapsdepartementet:

Sett under ett. NOU 2008: 3.

Fagopplæring for framtida. NOU 2008: 18.

Landbruks- og matdepartementet:

Miljøvern departementet:

Nærings- og handelsdepartementet:

Olje- og energidepartementet:

Samferdselsdepartementet:

På sikker veg. NOU 2009: 3.

Utenriksdepartementet:

Samstemt for utvikling? NOU 2008: 14.

Offentlige publikasjoner

Opplysninger om abonnement,
løssalg og pris får man hos:
Akademika AS
Avdeling for offentlige publikasjoner
Postboks 84 Blindern, 0314 Oslo
E-post: offpubl@akademika.no
Telefon: 22 18 81 00
Faks: 22 18 81 01
Grønt nummer: 800 80 960

Publikasjonen er også tilgjengelig på
www.regjeringen.no